

Een blik achter de gevel van de Nederpolder 2 (“de Kleine Sikkel”): huizenonderzoek in Gent met de nadruk op de Middeleeuwen.

Promotor:
Prof. Dr. Marc Boone

Scriptie ingediend tot het behalen
van de graad van Master in de
Geschiedenis door

SANDRA PAUWELS
19980180

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Lijst van afkortingen	5
Inleiding	6
1. De Gentse methode voor huizenonderzoek	9
Het Gentse huizenonderzoek: pioniers en ontwikkelingen	9
Het Gentse huizenonderzoek: de voornaamste kenmerken	11
Een eerste kennismaking met het huis	12
Kadastrale bronnen en prekadastrale bronnen	13
De schepenregisters	17
Bouwvergunningen	18
Iconografische en cartografische bronnen	19
Conclusie	19
2. De woning in de binnenstad	22
Gent in de prehistorie	22
Amandus, koning Dagobert en de Vikingen	23
Het definitief ontluiken	25
Een stad met internationale uitstraling	27
Gent in de veertiende tot en met de zestiende eeuw	28
Gent in de zeventiende en achttiende eeuw	30
Gent, het Manchester van het vasteland	31
3. De “Stenen” van het Gentse stadspatriciaat	34
Traditionele visie	35
Moderne inzichten	37
Guldensporenslag (1302): het definitieve einde van het patriciaat?	41
Het bouwen van Stenen	44
Onderzoek naar Stenen	47
Conclusie	49

4. Het juridisch statuut van de grond	50
Conclusie	52
5. De eigenaars van het huis in de veertiende, vijftiende en zestiende eeuw	53
De oudste gekende eigenaar: de familie Rijm of van de Putte?	53
Familie Borluut	56
Familie van der Zickelen (1369-1508)	56
Familie van der Vesten	61
Familie van der Valleyen	62
Familie van Meyngherspruut	62
Familie Seghers	62
Familie van der Cruycen	63
Familie van den Kethulle	63
Conclusie	65
6. Het St.-Baafskapittel	69
7. De eigenaars van het huis in de zeventiende en achttiende eeuw	71
Familie van den Kethulle	71
Familie de Camargo	71
Familie de Pouillon	72
Familie van Zele	72
Familie Motte	73
Familie Carpentier	73
Conclusie	73
8. Algemeen besluit	75
9. Afbeeldingen	80

10. Bibliografie	86
Bronnen	86
Uitgegeven bronnen en gedrukte inventarissen	87
Literatuur	87
Internet	92

Lijst van afkortingen

AKG:	Archief Kadaster Gent
art. cit.:	articulo citato
BMGOG:	Bulletijn der Maatschappij van Geschied-en Oudheidkunde te Gent
Cfr. Infra:	conferatur infra (zie verder in dit werk)
Cfr. Supra:	conferatur supra (zie hoger in dit werk)
f ^o :	folio
gr.:	groten
HMGOG:	Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent
KWLsK:	Koninklijke academie voor Wetenschappen, Letteren en schone Kunsten van België.
lb.:	libra (pond)
MA:	Modern Archief
OA:	Oud Archief
op.cit.:	opere citato
par.:	parisis
pp.:	pagina
RAG:	Rijksarchief Gent
s.d.:	sine dato
s.p.:	sine pagina
SAG:	Stadsarchief Gent
SCMS:	Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten
TvG:	Tijdschrift voor Geschiedenis
UG:	Bibliotheek Universiteit Gent
v ^o :	verso

Inleiding

Het onderwerp van mijn masterscriptie situeert zich binnen het algemeen kader van huizenonderzoek in Gent. In 1992 werd er een retrogressieve werkmethode ontwikkeld die de onderzoeker in staat stelt de geschiedenis van een huis en zijn eigenaars en bewoners over een periode van verscheidene eeuwen te volgen.¹ Een eerste belangrijke stap in het onderzoek was de beslissing welke woning of welke huizenblok het onderwerp van onderzoek zou zijn in deze analyse. Als voormalig leek in het huizenonderzoek kon hierover niet zelf worden beslist. Uiteindelijk viel de keuze op een huis in de Nederpolder met nummer 2 of de Kleine Sikkel, een middeleeuws steen (afbeelding 2). De locatie van de woning was één van de factoren om dit pand als onderwerp te kiezen. De Kleine Sikkel is immers gelegen in de Nederpolder, het verlengde van de Hoogpoort die bekend staat als één van de oudste straten van Gent. De woning ligt aan de rand van de halfcirkelvormige omwalling en in de nabije omgeving bevindt zich ook de St.-Baafskathedraal. Een andere factor was het archeologisch onderzoek dat al in de negentiende eeuw werd uitgevoerd door A. Heins (afbeelding 4). Het huizenonderzoek staat immers bekend voor haar interdisciplinaire methode waarbij archeologen, historici en bouwhistorici elk hun bijdrage leveren. Deze analyse behandelt echter vooral het historische aspect van de woning, hoewel het archeologische en het bouwhistorische aspect in beperkte mate aan bod komen. Van een volledige interdisciplinaire aanpak is hier helaas geen sprake.

Tot op het einde van de negentiende eeuw maakte de Kleine Sikkel samen met Nederpolder 4² deel uit van een woningblok dat begrensd werd door de Nederpolder, de Regnessestraat en de Biezekapelstraat (afbeelding 5). Later verdween de Regnessestraat waardoor het geheel bij een groter bouwblok gevoegd werd.

Tijdens de eerste fase van het onderzoek werd via de Gentse methode voor huizenonderzoek gepoogd om, vanaf 1835, zover mogelijk in de tijd terug te keren. De lijst van eigenaars en/of bewoners bepaalde het verdere verloop van het onderzoek. Er

---

¹ Zie hoofdstuk 1, 'De Gentse methode voor huizenonderzoek'.

² L. Demey, *Het Leven achter de gevel. Een huizenonderzoek voor het huis Nederpolder 4 in Gent met nadruk op de middeleeuwen*, (onuitgegeven proefschrift), s.l., 2007, 104 p.

werd een retrogressief onderzoek gevoerd maar de resultaten zullen in een chronologische volgorde worden besproken.

Een belangrijk aspect van de sociale geschiedschrijving is het onderzoek naar de sociale status en de sociale structuur van een bevolking. Vanaf de jaren zestig van vorige eeuw beschouwde men de woning als een verklikker van sociale status. Welke woning men bezit of huurt en de locatie ervan werd vooral bepaald door de financiële middelen van de eigenaar of huurder. In dit kader kan het onderzoek genoemd worden van auteurs M. Boone, M. Dumon en B. Reusens (1981). Er werd vastgesteld dat de kwaliteit van een huis een belangrijke indicator is voor de materiële welstand van zijn huurders en/of eigenaars.³ Het bekleden van een bepaalde maatschappelijke positie bepaald in grote mate de leef- en woonstijl. Het statusbesef maar ook de sociale waardering die men van zijn directe omgeving of uit andere sociale netwerken krijgt worden weerspiegeld in de woning. Het huis toont dus zowel de financiële middelen als het statusbesef van de betrokken bewoners en/of eigenaars.⁴

Via de Gentse methode voor huizenonderzoek kunnen de eigenaars en/of huurders van een woning worden opgespoord. Het huren of bezitten van een huis in de Nederpolder heeft voor de bewoners een bijkomende betekenis. De bedoeling van deze analyse is om via de bewoners de uiteindelijke betekenis van het huis te ontdekken, alsook de motieven om dit pand aan te schaffen. De status(positie) van de bewoners zal vergeleken worden met de beschikbare literatuur over de aard van deze buurt. Er wordt dan ook aandacht besteed aan de familiale, sociale en professionele achtergrond van de eigenaars en/of huurders. De eigenaars uit de middeleeuwen staan vooral in de schijnwerpers. Een argument voor deze keuze was vooral de aanwezigheid van de familie van der Zickelen, een belangrijk patricisch geslacht, waaraan het pand zijn naam dankte (afbeelding 3). Deze familie zou het huis de Kleine Sikkel bijna een anderhalve eeuw in zijn bezit hebben. Vervolgens wordt er ook veel aandacht besteed aan de familie van den Kethulle, een adellijke familie, die eveneens een belangrijke rol speelde in de Gentse politiek. Volledigheidshalve worden natuurlijk ook de eigenaars uit de andere periodes

---

³ M. Boone, M. Dumon, B. Reusens, *immobiliënmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent, 1483-1503*, Kortrijk, 1981, 285 p.

⁴J. Hannes, 'De woning als statussymbool. Een bespreking', in: *TvG*, 84 (1971), pp. 361; M. Boone, 'Stadsarcheologie, bouwgeschiedenis en sociale geschiedenis. Een slotbeschouwing', in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 16 (1992), 2, pp. 40; M. Dumon, *Verkoop en berenting van huizen te Gent op basis van schepenregisters van de Keure, 1493-1503*, Gent, 1987, pp. 1-2.

vermeld maar ze komen minder nadrukkelijk aan bod. In hoofdstuk twee wordt er even stilgestaan bij de ruimtelijke ontwikkeling van de stad en de buurt van de Nederpolder. Er wordt gepoogd om een beeld te schetsen van de betrokken omgeving en de invloed ervan op het keuzegedrag van de koper met betrekking tot de aanschaf van een woning.

1. De Gentse methode voor huizenonderzoek

De methode die in deze analyse werd toegepast om de geschiedenis van het onderzochte pand te reconstrueren is de Gentse methode voor huizenonderzoek. De publicaties “*Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent*”⁵ en “*Huizenonderzoek in Gent. Een handleiding*”⁶ waren ideaal om een overzicht te krijgen van het vrij grote aanbod aan beschikbare bronnen.

Het Gentse huizenonderzoek: pioniers en ontwikkelingen

Het Gentse huizenonderzoek kent al een vrij lange traditie. In de negentiende eeuw waren er al enkele historici en oudheidkundigen die private huizen bestudeerden. Onder hen bevinden zich onder andere Ferdinand Vanden Bemden, Frans De Potter (“*Gent, van den oudsten tijd tot heden*”)⁷ en Armand Heins (“*Gand souterrain: cryptes et caves*”)⁸. Bepaalde mechanismen die ook aangewend worden bij het hedendaagse huizenonderzoek waren al voor de Eerste Wereldoorlog gekend binnen de Gentse administratie. Voorgaande onderzoekers maakten echter geen gebruik van deze mechanismen.⁹

Tijdens de jaren zeventig van vorige eeuw ontstond er een hernieuwde belangstelling voor het huizenonderzoek. Deze ontwikkeling verliep gelijktijdig met de vestiging van de Dienst Stadsarcheologie in Gent.¹⁰ Archeologisch onderzoek bracht relictten van private woningen aan de oppervlakte. Om een beter inzicht in deze materie te krijgen, moeten deze vondsten gelinkt worden aan de (beschikbare) geschreven bronnen. Er bestond dus al van bij het prille begin van het huizenonderzoek een zekere interdisciplinariteit. Tijdens de eerste projecten was de koppeling van geschreven bronnen aan materiële restanten allesbehalve eenvoudig. Na een vrij lange zoektocht werd er een methode op touw gezet waardoor het grote aanbod aan gekende bronnen gelinkt kon worden aan een

---

⁵ L. Charles, G. Everaert, M.C. Laleman, D. Lievois, *Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent*, Gent, 2001, 192 p.

⁶ L. Charles e.a., *Huizenonderzoek in Gent. Een handleiding*, Gent, 1994, 127 p.

⁷ F. De Potter, *Gent van den oudsten tijd tot heden*, Gent, 1882-1901, 8 delen.

⁸ A. Heins, ‘Gand souterrain: cryptes et caves’, in: *Bulletin de la Société d’histoire et d’archéologie de Gand*, 4 (1911), Gent, 35 p.

⁹ L. Charles e.a., *Erf, huis en mens*, pp. 21.

¹⁰ L. Charles e.a., *Huizenonderzoek in Gent*, pp. 7.

nieuw aantal documenten.¹¹ Deze nieuwe werkmethode zou tot gunstige resultaten leiden. Deze methode werd in 1992 op een succesvolle manier toegepast op een woning met een houten achtergevel aan de Jan Breydelstraat. De bekendmaking van deze methode gebeurde op een studiedag die georganiseerd werd door de Oost-Vlaamse Federatie voor Oudheidkundig Bodemonderzoek en Industrieel Erfgoed. Het tijdschrift *“Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent”* schreef een aantal artikels over deze studiedag. De methode kende een snelle verspreiding door middel van publicaties, lessenreeksen, studieprojecten en geleide bezoeken. In 1994 verscheen de publicatie *“Huizenonderzoek in Gent. Een handleiding”*.¹² In 2001 werd er een herwerkte editie uitgegeven onder de titel *“Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent”*, waarin de bestaande kennis werd aangevuld met nieuwe bevindingen en ervaringen. Als we de inhoud van beide edities vergelijken, valt op dat de publicatie van 1994 meer aandacht besteedt aan de bronnen terwijl de recentere editie meer de nadruk legt op het verloop van het onderzoek en wat de bijdrage is van elke geraadpleegde bron. Bovendien wordt er in de laatste editie een groter aantal bronnen vermeld en besproken die interessant kunnen zijn voor het gevoerde onderzoek. De werkmethode die in beide handleidingen wordt besproken is specifiek gericht op het huizenonderzoek in Gent. Beide publicaties zijn ondanks hun verschillen onontbeerlijk voor het hier gevoerde huizenonderzoek. In een andere bijdrage besteedt auteur L. Charles ook aandacht aan de steden Antwerpen en Brugge.¹³ Volgens L. Charles verschilt de methode voor Gent, Antwerpen en Brugge voor de periode van het Ancien Régime. Deze drie steden beschikken elk over verschillende types bronnen die in grote mate bepaald werden door de toenmalige stedelijke context. Een voorbeeld hiervan is het fenomeen van de Gentse erfachtige lieden, lieden met een hereditas of erfachtigheid (*virī hereditarij*)¹⁴ waren als oorspronkelijke eigenaars van vrije stadsgrond aan niemand verantwoording verschuldigd voor wat betreft hun grond (de titel *“Vrij huis, vrij erf”*)¹⁵. In Antwerpen en Brugge speelde echter het feodale stelsel en de kerkelijke instanties een belangrijkere rol dan de

---

¹¹ *Ibidem*, pp. 7.

¹² L. Charles e.a., *Huizenonderzoek in Gent*, 127 p.

¹³ L. Charles, ‘Huizenonderzoek’, in: J. Art (ed.), *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel 3b Hulpwetenschappen*, Gent, 1996, pp. 287-326.

¹⁴ F. Blockmans, *Het Gentsche stadspatriciaat tot omstreeks 1302*, Antwerpen, 1938, pp. 53 en 76.

¹⁵ L. Charles e.a., *Erf, huis en mens*, pp. 47.

erfachtige lieden.¹⁶ L. Charles meent ook dat het onderzoek naar de geschiedenis van private huizen een andere vorm aanneemt naargelang het betrekking heeft op een landelijke of stedelijke context.¹⁷ Dit onderzoek betreft een private woning in de Gentse binnenstad, een stedelijke omgeving, waardoor een verdere bespreking van de kenmerken van de Gentse methode voor huizenonderzoek onontbeerlijk is.

Het Gentse huizenonderzoek: de voornaamste kenmerken

De Gentse methode voor huizenonderzoek streeft, zoals eerder werd vermeld, een zekere interdisciplinariteit na. Om een waardevol resultaat te bereiken, moet er zowel een archeologisch als een archivalisch onderzoek gebeuren wat een zekere vorm van samenwerking vereist tussen archeologen, bouwhistorici en historici.¹⁸ Volgens D. Lievois is de vraag naar wat de hoofdwetenschap en wat de hulpwetenschap irrelevant omdat elk van de drie wetenschappen immers een ander facet van de geschiedenis van het huis belicht.¹⁹ Het huizenonderzoek kan dan ook min of meer vergeleken worden met een diamant die uit verschillende facetten bestaat.

In het hier gevoerde onderzoek ontbreekt gedeeltelijk deze interdisciplinaire aanpak. Voor het bestudeerde pand de Kleine Sikkel (Nederpolder 2) werd immers nog geen bouwkundig onderzoek verricht waardoor er alleen maar via de geschreven bronnen informatie werd verkregen over de bouw en de eventuele verbouwingen aan de woning. Het probleem is dat deze manier van werken zorgt voor de nodige hiaten. De wetenschappelijke en technische kennis van bouwdeskundigen is immers van groot belang binnen het kader van het huizenonderzoek.²⁰ Het pand was wel al het voorwerp van archeologisch onderzoek.²¹

---

¹⁶ *Ibidem*, pp. 9-10.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 293-295.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 8.

¹⁹ D. Lievois, 'Bouwhistorisch onderzoek van particuliere huizen in stedelijk milieu', in: *Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent*, 15 (1991), 3, pp. 9-10.

²⁰ *Ibidem* pp. 9.

²¹ 'Dienst Stadsarcheologie, 'Stenen Nederpolder 2 (S 117)', in:

<<http://www.archeoweb.gent.be/nl/infocentrum/detail.asp?poi=47>>, laatst geraadpleegd op 16 december 2010; A. Heins, *art.cit.*, pp. 26.

Binnen het huizenonderzoek onderscheidt men een drietal dimensies.²² Ten eerste is er sprake van een verticale dimensie waarbij men de geschiedenis van één perceel construeert. Het is op dit niveau dat het huis de Kleine Sikkel onder de loep werd genomen. Een ander boeiend voorbeeld is de masterproef van L. De Mey, die de “roots” van het naburige pand Nederpolder 4 onderzocht. Ten tweede is er de horizontale dimensie waarbij men de gezamenlijke cultuurhistorische ontwikkelingslijn van een woningblok of wijk en de samenhang tussen de verscheidene percelen onderzoekt. De licentiaatsthesis van L. Derycke die de Sint-Michielswijk onderzocht, is hier een interessant voorbeeld van. De auteur legde de nadruk op de periode 1480-1520 en de lijst van eigenaars en bewoners die werd bekomen tijdens het huizenonderzoek vormt de basis voor een sociale analyse van de betrokken wijk. Ten slotte is er nog een derde dimensie die het aspect tijd behandelt.

Een eerste kennismaking met het huis

De achtdelige publicatie van Frans De Potter “*Gent, van den oudsten tijd tot heden*” was een van de eerste toegangen tot het pand. De auteur had volgend doel voor ogen: “*een behoorlijk boek te laten verschijnen over de ontwikkeling, de burgerlijk en godsdienstige inrichting, de zeden en gebruiken, het leven en de betrachtting van de eenmaal zo machtige gemeente Gent.*”²³ De auteur beschouwde zijn werk als een historische wandeling doorheen de Gentse oude portus met het stadhuis als vertrekpunt en waarbij er informatie gegeven werd over elke woning die men voorbij wandelt alsook de straat die men doorkruist. Als gevolg van zijn vroegtijdig overlijden, kwam een groot deel van Gent niet aan bod.²⁴ Tijdgenoot Julius Vuylsteke omschrijft het boek “*als een woordenboek (...), dat allen, die er iets over wenschen te weten, zullen raadplegen*”.²⁵ In de twintigste eeuw werd de publicatie van Frans De Potter dan ook beschouwd als een

---

²² L. Derycke, ‘De Sint-Michielswijk in Gent (1480-1520). Een sociaal-topografische reconstructie’, in: *HMGOG*, 24 (1999), Gent, 268 p.

²³ S. Meersseman, ‘Gent van den oudsten tijd tot heden. Registers op het werk van Frans De Potter’, in: *HM GOG*, nieuwe reeks, 27 (2002), pp. 16.

²⁴ *Ibidem*, pp. 20.

²⁵ *Ibidem*, pp. 15.

voornaam standaardwerk.²⁶ Maar ondanks de lof voor het levenswerk van De Potter wees dezelfde J. Vuylsteke ook op de talrijke fouten en lacunes die het boek bevatte en de onmogelijkheid om een groot deel van het bronnenmateriaal te controleren. De auteur Victor Fris deelde dezelfde mening van Vuylsteke wat betreft de onvolkomenheden die in het werk van Frans De Potter geslopen waren.²⁷ Toch blijft het een nuttig boek voor het huizenonderzoek omwille van de getranscribeerde teksten, afkomstig uit de registers van de Keure en Gedele, die de voetnoten bevatten.²⁸ Via de nota's van Vanden Bemden²⁹ kan men ook toegang krijgen tot de schepenregisters. Zijn notities bevatten immers een korte inhoud van tal van akten voor de periode van de veertiende tot de zestiende eeuw. Een bijkomend voordeel is dat ze gestructureerd zijn volgens de woningblokken in de stad en gerangschikt zijn per straat en huis.³⁰ De originele akten bevatten natuurlijk wel iets meer informatie dan de nota's van Vanden Bemden. Een nadeel is dat de verschillende akten waarnaar Vanden Bemden verwees niet konden terugvonden worden omwille van een foutieve datum of een verkeerde folioverwijzing. De notities van Vanden Bemden bevatten dus ook tal van onvolkomenheden. De schepenregisters waren niet erg toegankelijk waardoor het vaak onmogelijk was om alle opeenvolgende eigenaars terug te vinden. Er kon wel een zeker inzicht verworven worden wanneer het pand van eigenaar veranderde.

Kadastrale bronnen en prekadastrale bronnen³¹

De eerste fase van het onderzoek begon met de samenstelling van een lijst van eigenaars en bewoners van de Kleine Sikkel (Nederpolder 2). Een van de doelen van deze analyse is dan ook om zoveel mogelijk eigenaars en/of huurders op te sporen en om zo ver mogelijk in het verleden terug te keren. Het onderzoek zelf gebeurde op een

---

²⁶ L. Charles e.a., *Erf, huis en mens*, pp. 153.

²⁷ S. Meersseman, *art.cit.*, pp. 15-21.

²⁸ F. De Potter, *Gent van den oudsten tijd tot heden*, Gent, 1882-1901, deel V, pp. 507-512.

²⁹ UG, Nr. 2484, F. Vanden Bemden, Gand, Rues et fonds bâtis, deel 3, f^o, f° 130-132. De notities (21 banden) van Ferdinand Vanden Bemden zijn terug te vinden in de Handschriftenleeszaal van de Gentse Universiteitsbibliotheek.

³⁰ L. Charles e.a., *Erf, huis en mens*, pp. 157.

³¹ L. Charles e.a., *Huizenonderzoek in Gent*, pp. 23. De auteur beschouwt de administratie, met name de overgeleverde geschreven bronnen, "als een vorm van cultuur".

retrogressieve manier en ving aan in het jaar 1835. Via een aaneenschakeling van verschillende bronnen kan er rechtstreeks worden teruggegaan tot het jaar 1672. Voor het verdere verloop bestaat er echter geen enkele zekerheid, maar voor Gent bestaat er een grote kans dat de lijst verder aangevuld kan worden tot in de veertiende eeuw. Voor de Kleine Sikkel was dit ook het geval. Om praktische redenen zullen de bronnen ook in deze omgekeerde chronologische volgorde worden behandeld, zoals ze ook werden geraadpleegd. Het Belgisch kadaster dat voor Gent in 1835 voltooid was, was een eerste belangrijke stap in deze analyse. Het oorspronkelijk percelenplan (afbeelding 5) dat voor iedere gemeente opgesteld werd, was onderverdeeld in secties waarbij ieder perceel een nummer kreeg die samen het perceelnummer vormden. Nederpolder 2 ligt in sectie C met nummer 522. In de oorspronkelijke tabel 208 ontdekken we wie de eigenaar was van de Kleine Sikkel op het moment dat het kadaster werd opgesteld.³² Om de eigenaars van het huis (na 1835) op het spoor te komen, is de aanvullende aanwijzende tabel 209 een handig instrument.³³ De Kadastrale Legger 212 laat toe om andere bezittingen van de eigenaar in de stad te traceren.³⁴ Het Belgisch Kadaster is bovendien gegroeid uit het Hollandse Kadaster, dat meteen ook de volgende bron is. Het perceelnummer zorgt ervoor dat we het pand terugvinden in deze reeks gegevens. Dankzij de Hollandse aanwijzende tabel kunnen we eigenaar van omstreeks 1828 opsporen.³⁵ De betrokken tabel bevat ook het Franse huisnummer dat de link is naar het Franse Kadaster of de Franse aanwijzende tabel volgens grondgebruik voor de periode 1802-1804.³⁶ In deze fase van het onderzoek kwam ik volgend probleem tegen: in de eerste aanwijzende tabel (reeks DD, nr.1) was er geen vermelding van het Franse huisnummer, alleen het Oostenrijkse huisnummer van de huizen werd vermeld. Gelukkig bestond er nog een tweede aanwijzende tabel (reeks DD, nr. 2), maar ook hier was er sprake van enkele onduidelijkheden. Via de deelplannen van de Atlas Napoléon (1811-1813, afbeelding 6) kon ik de Kleine Sikkel lokaliseren en vond ik ook het Oostenrijkse huisnummer. In de Franse aanwijzende tabel lag het huis niet in de Nederpolder maar in de Hoogpoort.³⁷ Een ander probleem was dat Nederpolder 2 of de Kleine Sikkel aangeduid werd in de Franse

---

³² AKG, Oorspronkelijke aanwijzende tabel 208, perceelnr. 522.

³³ AKG, Oorspronkelijke aanwijzende tabel 209, perceelnr. 522.

³⁴ AKG, Kadastrale Legger 212, nr. 289.

³⁵ SAG, MA, Hollandse aanwijzende tabel, reeks DD, nr. 14 en 44, volgnummer 90.

³⁶ SAG, MA, Franse aanwijzende tabel, reeks DD, nr. 1 en 2.

³⁷ SAG, MA, Franse aanwijzende tabel, reeks DD, nr. 1, f° 11 v°, en reeks DD, nr. 2, f° 72 v°.

aanwijzende tabel met Q 255 terwijl 255 (zonder wijkletter) in de Atlas Napoléon overeenstemde met het huis ernaast, namelijk Nederpolder 4. Via een vergelijking van het kadastraal inkomen van het Hollandse en Franse kadaster kan besloten worden dat Q 255 overeenstemt met Nederpolder 2. Waarschijnlijk is er dus een vergissing gebeurd in de Atlas Napoléon.³⁸

De bronnen die in het begin van dit het huizenonderzoek gebruikt zijn, zijn kadastrale bronnen die opgesteld werden door de overheid met de bedoeling om het huizenbezit en de bewoning in de stad in kaart te brengen. Dergelijke registratie vormde de basis voor de inning van belastingen, bijvoorbeeld de grondbelasting die bij decreet (23 november-1 december 1790) van de Franse Republiek ingevoerd werd.³⁹ Het doel van dit decreet was dat iedere eigendom belast werd in verhouding tot zijn opbrengst.⁴⁰ Het Hollandse en het Belgische kadaster zijn dus gegroeid uit het Franse kadaster. Voor het Ancien Régime bestaan er gelijkaardige bronnen die eigenaars en bewoners van huizen registreerden zodat ze konden worden belast.

Vervolgens werden de Spaanse (1701-1800) en Oostenrijkse (1786-1800) registers van het huisgeld geconsulteerd. Deze registers kunnen omschreven worden als een geheel van documenten dat gebruikt werd om het huisgeld te innen. Het huisgeld is een soort van stedelijke belasting van een twintigste penning of vijf procent die geheven werd op de jaarlijkse huurwaarde van onroerende goederen. De opbrengst van deze belasting werd gebruikt om de vorstelijke bedden te financieren. Er moest dus vijf procent van het bedrag dat in de registers vermeld stond, betaald worden als belasting.

De Oostenrijkse registers werden opgemaakt om de nieuwbouw binnen de stad in de wijkindelingen in te passen.⁴¹ In deze Oostenrijkse registers werd Gent opgedeeld in achttien wijken die met een letter werden aangeduid. De overgang van de Oostenrijkse naar de Spaanse registers gebeurde aan de hand van een concordantietabel waarin zowel het Oostenrijkse huisnummer werd vermeld als de wijk waaronder het huis ressorteerde tijdens de Spaanse overheersing en waar men dit precies kan terugvinden in de Spaanse

---

³⁸ L. De Mey, *op.cit.*, pp. 13.

³⁹ L. Charles e.a., *Huizenonderzoek in Gent*, pp. 61.

⁴⁰ D. Lievois, 'Het Frans kadaster per soort van grondgebruik', in: L. Charles e.a., *Huizenonderzoek in Gent*, pp. 63.

⁴¹ L. Charles e.a., *Erf, huis en mens*, pp. 35-36.

registers van het huisgeld.⁴²

Voor de wijk R, waarvan de straten de Nederpolder en de Hoogpoort deel uitmaken, zijn alleen de registers voor de jaren 1701-1711, 1762-1771 en 1782-1800 bewaard gebleven.⁴³ De prijzije van 1672 vormde de basis voor het opstellen van de Spaanse registers. Men schatte dus alle huizen in de binnenstad. Volgens D. Lievois kan deze prijzije beschouwd worden als het oudste fiscale document voor het huizenonderzoek in rechte lijn, dit wil zeggen dat de eigenaars en de huurders van een woning zeker kunnen teruggevonden worden tot in het jaar 1672.⁴⁴

Voor de periode voorafgaand 1672 was het onderzoek echter afhankelijk van tal van factoren. Vervolgens werden de prekadastrale bronnen, zoals de landcijnsboeken of de landboeken “*Vrij huis, vrij erf*” geraadpleegd. Het woord “of” is van groot belang omdat het verwijst naar de unieke situatie in Gent. De eigenaar van het huis bezat niet altijd het erf waarop het huis was gebouwd. De grond was dan in het bezit van een landheer die een particulier, de stad of een kerkelijke instelling kon zijn. In ruil voor het vruchtgebruik van de grond moest een landcijns betaald worden aan de landheer die hij dan in zijn landcijnsboek registreerde. De landheer had er immers alle baat bij om de vruchtgebruiker van zijn grond te kennen.⁴⁵ In dit geval werd de juridische verantwoordelijkheid over de grond in het Gentse dus verdeeld over particulieren, groeperingen, instellingen en de stedelijke gemeenschap. Wanneer het huis de titel van “*Vrij huis, vrij erf*” had, was de situatie totaal anders. Zowel de grond als het huis waren dan in het bezit van dezelfde persoon. Deze juridische situatie vindt haar oorsprong in de periode dat de Gentse economie een enorme bloei kende. Een minderheid van de Gentse stadsbevolking was er immers in geslaagd om de portusgrond van de stad af te kopen. Deze grond kwam dus in handen van enkele rijke families, bijvoorbeeld de families Borluut en van der Zickelen, de eerder genoemde erfachtige lieden (*virii hereditarii*). De bestudeerde woning werd vermeld in de landboeken “*Vrij huis, vrij erf*”, in tegenstelling tot het naburige huis Nederpolder 4⁴⁶ en het Hof van Ryhove⁴⁷ in de

---

⁴² *Ibidem*, pp. 33.

⁴³ D. Lievois, *art.cit.*, pp. 11.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 37.

⁴⁵ L. Charles, ‘De registers van het huisgeld’, in: L. Charles e.a., *Huizenonderzoek in Gent*, pp. 37-59.

⁴⁶ L. De Mey, *op.cit.*, pp. 14.

Onderstraat. Dat het huis in de tweede helft van de veertiende eeuw een “*Vrij huis, vrij erf*” was, bewijst de afwezigheid van de vermelding van een landcijns. Het statuut van de grond wordt in een ander hoofdstuk behandeld.

De schepenregisters

Ondanks het feit dat het onderzochte pand vermeld stond in het landboek bevatten de schepenregisters van de Keure en Gedele een schat aan informatie voor de periode vaarafgaand 1672. Vanaf de late middeleeuwen werden de schepenregisters door de stadsmagistraat bijgehouden. In 1301 werd de Gentse schepenbank opgesplitst in de schepenbank van de Keure en de Gedele. De schepenregisters van de Keure bevatten akten die voornamelijk betrekking hebben op rente- en immobiliëntransacties. Deze registers zijn bewaard voor de periode 1339-1679. Sinds 1552 was de registratie van transacties inzake onroerende goederen verplicht. Voordien was dit niet verplicht en moest hiervoor betaald worden. De registratie en bekrachtiging van een dergelijke transactie bood voor de betrokkenen tal van voordelen. De registratie leidde tot de bekendmaking van de verbintenis, bood een garantie voor de uitvoering ervan en verhoogde de rechtszekerheid. Vanaf 1349 beschikte de schepenbank van de Gedele over eigen schepenregisters of “*wezen- of wezerijboeken*”. Het merendeel van deze registers zijn Staten van goederen. Een Staat van goed werd enkel opgesteld als er onder de erfgenamen minderjarigen (jonger dan 25 jaar) waren. Deze registers werden tot 1795 opgemaakt. De schepenbank van Gedele trad daarnaast ook op als *paisierder*, een soort van vredegerecht.⁴⁸ Een belangrijk nadeel is dat de schepenregisters weinig toegankelijk zijn. Voor de registers van de Keure bestaan er regesten voor dertien jaar van de periode 1339-1679. Voor de registers van de Gedele zijn er regesten beschikbaar van 1349 tot 1400 en voor de periode 1509-1513. In het Gentse stadsarchief zijn er ook indices te vinden voor de jaren 1349 -1385, 1508-1513 en 1582-1795. Vooral voor de jaarregisters van de Keure is de toegang dus beperkt. Er kunnen ook akten teruggevonden worden via

---

⁴⁷ M. Boone, M.C. Laleman, D. Lievois, ‘Van Simon Rijkensteen tot Hof van Ryhove. Van erfachtige lieden tot dienaren van de centrale Bourgondische staat’, in: *HMGOG*, 44 (1990), pp. 57.

⁴⁸ J. Dambruyne, ‘De 17de-eeuwse schepenregisters en de rente- en immobiliëntransacties te Gent: enkele beschouwingen’, in: *HMGOG*, 42 (1988), pp. 154.

externe verwijzingen, onder andere in de publicatie van Frans De Potter en in de notities van Vanden Bemden (Cfr. Supra).

Het raadplegen van de voorgaande bronnen leverde een lijst op van eigenaars van de grond (erf) en het huis. Dit vormde de basis voor het verdere onderzoek. Verder wordt de sociale en de familiale achtergrond van de eigenaars onder de loep genomen. Er wordt gepoogd om een profiel van deze personen op te stellen. Tot welke sociale categorie behoorden ze en wat was hun (sociale) positie in de stad? Om een beeld te krijgen van deze personen werd er een beroep gedaan op de literatuur die op haar beurt gelinkt werd aan de Gentse magistraatlijsten in het “*Memorieboek der stad Gent van ’t jaer 1301 tot 1793*”. Daarnaast werden nog andere documenten van bepaalde families gebruikt.

Bouwvergunningen

De Gentse methode voor huizenonderzoek besteedt ook aandacht aan het aspect van de bouwgeschiedenis. De nieuwe bouwvergunningen (vanaf 1796 tot heden) zijn nuttig omdat ze informatie geven over de uitgevoerde verbouwingen aan de woning tot op de dag van vandaag. Tijdens de Franse overheersing moest voor elke bouwactiviteit, zowel voor nieuwbouw als voor renovatie, de toestemming verkregen worden van de schepenen van de Keure. Verbouwingen kunnen ook opgespoord worden aan de hand van bouwsubsidies die de stad vanaf 1612 verleende voor de vervanging van een houten voor een stenen voorgevel.⁴⁹ Het onderzochte huis bezat echter al een stenen voorgevel waardoor voorgaande bron niet relevant was voor deze analyse. De geschreven bronnen omtrent het bouwen en het verbouwen van een woning moeten worden aangevuld met een bouwhistorisch onderzoek op het terrein.⁵⁰ Bij de oude bouwvergunningen werd er soms een ontwerptekening, ook wel de “*Modelle*” genoemd, toegevoegd.⁵¹ Voor de Nederpolder 2 werd er geen ontwerptekening teruggevonden. Ook bij de nieuwe bouwaanvragen werden er ontwerpen en plannen toegevoegd.

---

⁴⁹ L. Charles e.a., *Erf, huis en mens*, pp. 95-99.

⁵⁰ D. Lievois, *art.cit.*, pp. 9.

⁵¹ L. Charles e.a., *Erf, huis en mens*, pp. 95.

Iconografische en cartografische bronnen

Belangrijke iconografische bronnen die in dit kader werden geraadpleegd waren onder andere de Atlas Goetghebuer, de Atlas de Keyser, fonds vander Haeghen en de foto's van de Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten die in het Gentse Stadsarchief kunnen teruggevonden worden. Voorgaande bronnen kunnen aangevuld worden met cartografische bronnen. In deze context kan het Panoramisch zicht op Gent (°1534) vermeld worden dat vermoedelijk werd vervaardigd door E. van Horenbaut en dat voor het eerst een beeld van de hele stad gaf. Volgens J. Decavele is het plan topografisch nauwkeurig maar zijn de verhoudingen allesbehalve correct.⁵² In 1619 maakte landmeter J. Hoorenbaut ook een plan van de stad Gent. Het topografisch plan (°1641) van de hand van H. Hondius werd ook geraadpleegd. Het belangrijkste nadeel is dat er van de originele plannen talrijke kopieën bestaan. Het is aangeraden om de originele stadsplannen te raadplegen. De meeste cartografen hadden de ambitie om de realiteit zo objectief mogelijk te benaderen, maar werden geconfronteerd met de beperking dat je de werkelijkheid sowieso nooit op één kaart kan weergeven. Er moesten dus keuzes gemaakt worden tijdens de vervaardiging van de kaarten. Op deze stadsplannen werden naast kathedralen of stadhuizen ook individuele huizen afgebeeld. Het voorgaande cartografisch materiaal is niet zo nuttig om de bouwgeschiedenis van een pand te achterhalen.⁵³ De kadastrale plannen en de Atlas Napoléon hebben daarentegen een grotere waarde voor het huizenonderzoek.

Conclusie

Als kort besluit bij dit hoofdstuk wil ik nog kort de Gentse methode voor huizenonderzoek en de betekenis ervan voor dit onderzoek evalueren. Het staat vast dat de hier gebruikte methode het achterhalen van de geschiedenis van het huis de Kleine Sikkell (Nederpolder 2) op vele manieren heeft vereenvoudigd. Tot 1672 kan men de eigenaars van de woning vrij gemakkelijk terugvinden. De periode voor 1672 is, zoals al

---

⁵² L. Charles e.a., *Huizenonderzoek in Gent*, pp. 103.

⁵³ L. Charles e.a., *Erf, huis en mens*, pp. 55.

eerder werd vermeld, afhankelijk van tal van factoren en verloopt niet altijd volgens plan. Daarnaast maakt de grote hoeveelheid beschikbare bronnen het er niet gemakkelijker op. Waarschijnlijk is dit te wijten aan het feit dat ik deze methode voor de eerste keer toepas.

Een andere vaststelling is dat het gros van de eigenaars waarover identificatiegegevens konden teruggevonden worden, behoorden tot de maatschappelijke middengroepen of de hogere sociale kringen. Een aantal bewoners zijn te situeren binnen de ambachten. Deze zijn er in geslaagd om een zekere macht en rijkdom uit te bouwen. Sommigen onder hen waren zowel betrokken bij het bestuur van de ambachten als bij de stedelijke politiek. Vanuit politiek oogpunt gezien, merken we op dat de meerderheid van de eigenaars van de Kleine Sikkel, weerklank gevonden hebben op het stedelijke politieke plan. Een groot aantal onder hen groeiden uit tot politieke zwaargewichten.

Het feit dat het bewaard gebleven bronnenmateriaal in hoofdzaak informatie bevat met betrekking tot de huiseigenaars en slechts in beperkte mate gegevens verstrekt over de eigenlijke huisbewoners heeft naar mijn mening voor dit onderzoek weinig gevolgen omdat het pand zich in een welvarende buurt bevond (Cfr. *Infra*). De meeste eigenaars waren immers ook de bewoners van het pand. Slechts een enkele keer werd het pand verhuurd. Aangezien deze analyse in overeenstemming met de bronnensituatie, in hoofdzaak op huiseigenaars zal gericht zijn, is de kans klein dat het beeld dat uiteindelijk van de toenmalige samenleving in de omgeving van de Nederpolder geschetst wordt, rooskleuriger is dan het in de realiteit was. Minder gegoede Gentenaars woonden immers niet in deze buurt.⁵⁴ Een ander probleem is dat we slechts een beperkt beeld kunnen vormen van de eigenaars en/of bewoners. Het gevaar bestaat dat iemands sociale status/positie en financiële mogelijkheden, louter afgaande op het bezit van een enkele woning, verkeerd zou ingeschat worden.⁵⁵ Dit gevaar, dat weliswaar onmogelijk kon uitgeschakeld worden, heb ik zoveel mogelijk proberen te omzeilen door gebruik te maken van de beschikbare literatuur. Er werd dus gepoogd om verschillende invalshoeken met elkaar te combineren en vanuit de combinatie van verschillende soorten

---

⁵⁴ M. Boone, D. Dumon, B. Reusens, *op.cit.*, pp. 198.

⁵⁵ W. Blockmans, 'Vermogensstructuur in de Sint-Jacobsparochie te Gent in 1492-1494', in: W. Blockmans, I. De Meyer e.a., *Studiën betreffende de sociale structuren te Brugge, Kortrijk en Gent in de 14^e en 15^e eeuw*, Heule, 1973, deel 1, pp. 141 en 147.

informatiegegevens een beeld te krijgen op de sociale positie van de eigenaars.

2. De woning in de binnenstad

Het onderzochte pand is, zoals al enkele malen werd vermeld, gevestigd in de Nederpolder. Dit is echter niet altijd het geval geweest. Uit diverse bronnen blijkt dat de Hoogpoort tot omstreeks het begin van de negentiende eeuw tot net achter Nederpolder 4 reikte.⁵⁶ In het hedendaagse Gent loopt de Hoogpoort tot aan de Kleine Sikkel. In alle bronnen met betrekking tot het bestudeerde huis wordt het als een huis op de Hoogpoort vermeld. De grens tussen de Nederpolder en de Hoogpoort is echter van minder belang voorwat hierna ter sprake komt. De as Hoogpoort- Nederpolder kan beschouwd worden als één van de oudste straten van de stad waardoor het nuttig is om aandacht te besteden aan de ontwikkeling van de stedelijke ruimte in de buurt van deze straten. Ook de vestiging van openbare gebouwen in deze omgeving zal besproken worden omdat dit later van belang zal zijn om na te gaan welke factoren bepalend waren voor de koop of verhuur van een woning in de betrokken straat door een bepaalde maatschappelijke groep.

Gent in de prehistorie

Wie Gent enkel uit de lijst van zijn straatnamen kent, zou het idee krijgen dat de stad ergens hoog in de bergen gelegen is: Blandijnberg, Sint-Kwintensberg, Oranjeberg... Deze termen verwijzen echter naar de bescheiden heuvelruggen waartussen het water vroeger meanderend zijn weg zocht.⁵⁷ Aan de hand van oude plattegronden en foto's kan men zien hoe Gent eeuwen geleden doorsneden was met een mengelmoes van waterwegen. De lage stad kon beschouwd worden als een amalgaam van onregelmatig gevormde eilandjes. Ondanks het feit dat het karakter van “waterstad” afgezwakt is, blijft het wateroppervlak tot op de dag van vandaag deel uitmaken van het stedelijk landschap of de stedelijke ruimte. Aan dit water, de samenvloeiing van Leie en Schelde, heeft Gent

---

⁵⁶ In de Franse aanwijzende tabel (SAG, MA, reeks DD, nr. 1 en 2) is het huis gelegen op de Hoogpoort maar er dient wel opgemerkt te worden dat ‘Nederpolder’ er tussen haakjes werd bijgeschreven. Zowel in de Hollandse aanwijzende tabel (SAG, MA, reeks DD, nr. 14) als in de oorspronkelijke tabel (AGK) behoort de betrokken woning tot de Nederpolder. Tussen de Hollandse en Franse periode verschuift het kadaster de grens tussen de Nederpolder en de Hoogpoort.

⁵⁷ G. Declercq en M.C. Laleman, ‘Archeologie van de stedelijke ruimte’, in: M. Boone en G. Deneckere, *Gent, stad van alle tijden*, Gent, 2010, pp. 21.

zijn ontstaan te danken.⁵⁸

De naam Gent is afgeleid uit het Keltische “Ganda” of “Gandhon”, wat “monding” betekent en op zichzelf al een aanduiding dat het een gunstige geografisch ligging had: de samenvloeiing van deze twee belangrijke rivieren met hun gunstige mogelijkheden voor het handelsverkeer, die al in de prehistorie de ligging van de eerste nederzetting bepaald heeft.⁵⁹ In Gents verste verleden was de buurt van de Hoogpoort al een aantrekkelijke locatie die vlak bij de monding gelegen was maar, gespaard was gebleven van de overstromingen door de vestiging op een zandige heuvelrug.⁶⁰

Niettemin is het eigenlijke ontstaan van de stad een vrij ingewikkeld proces geweest.

Het archeologisch en historisch onderzoek van de laatste jaren heeft in het Gentse een hele reeks nederzettingssporen aan het licht gebracht, lopende van de prehistorie en de Gallo-Romeinse periode, over de Merovingische en Karolingische periode naar de hoge middeleeuwen. Op de Zandberg zijn onder andere restanten gevonden uit het Neolithicum (ca. 4000-1800 voor Chr.) en de Late IJzertijd (ca. 500/450 voor Chr. tot aan de komst van de Romeinen).⁶¹ Bovendien zijn er ook Romeinse sporen gevonden op de uitlopers van de Zandberg. Er bestaat echter geen continuïteit met de middeleeuwse stad die zich later op deze plaats zal ontwikkelen.⁶²

Amandus, koning Dagobert en de Vikingen

De geschiedenis van het vroegmiddeleeuwse Gent is nauw verbonden met de ontwikkeling van de Sint-Pieters- en Sint-Baafsabdij. Van een stedelijke nederzetting was er in deze periode echter nog geen sprake.⁶³ De Aquitaanse heilige Sint-Amandus wordt aangeduid als één der belangrijke stichters van Gent. Amandus stichtte tijdens het tweede kwart van de zevende eeuw vlakbij de monding van Leie en Schelde het klooster Ganda (de latere Sint-Baafsabdij).⁶⁴ Op de zandige Blandijnberg (het huidige Sint-Pieters-en Kramersplein) richtte Amandus' volgeling Johannes rond 650 een tweede klooster op dat

---

⁵⁸ *Ibidem*, pp. 22.

⁵⁹ *Ibidem*, pp. 39-40.

⁶⁰ *Ibidem*, pp. 21-22.

⁶¹ *Ibidem*, pp. 21-23.

⁶² *Ibidem*, pp. 28-29.

⁶³ *Ibidem*, pp. 31-33.

⁶⁴ *Ibidem*, pp. 31.

de naam Blandinium kreeg (de huidige Sint-Pietersabdij). Dank zij de krachtige steun van de Frankische koning Dagobert kwamen beide abdijen in het bezit van belangrijke domeinen in het Gentse. In de negende eeuw is er al sprake van een portus Ganda.⁶⁵ Waar deze portus precies gelegen was, werd helaas niet vermeld. Aanvankelijk ging men ervan uit dat deze portus gevestigd was aan de voet van de Sint-Baafsabdij maar deze eerste portus kon men ook elders situeren, namelijk op de linkeroever van de Schelde op de Zandberg.⁶⁶ Voorgaande piste is eerder aannemelijk omdat archeologisch onderzoek een deel van een vermoedelijk halfcirkelvormige omwalling heeft blootgelegd die deze “eerste portus aan de Reep” zou omweld hebben.⁶⁷ Men vond over een lengte van 70 m sporen van een gracht van veertien meter breed en drie meter diep aan de Jodenstraat en de Borreputsteeg. Historici A. Verhulst en A. Koch hadden al eerder het vermoedelijke tracé van de gracht gereconstrueerd door middel van littekens in het stratenpatroon van het negentiende—eeuwse kadaster.⁶⁸ De halfcirkelige omwalling (afbeelding 8) omvat een gebied van zeven hectare en de vorm kan vergeleken worden met een aantal gelijkaardige en gelijktijdige omwallingen in West-Europa, bijvoorbeeld in Antwerpen en Deventer.⁶⁹ Toch bestaat er geen absolute zekerheid wanneer de gracht gegraven werd wat leidde tot diverse interpretaties. Voor 851 bestond de gracht waarschijnlijk nog niet want tijdens de aanvallen van de Vikingen vluchtte het grootste deel van de Bavelingen met hun kunstschaten naar Laon en vond een aantal achtergeblevenen een onderkomen in een burcht te Brugge.

De gracht kan ook gegraven zijn in 864 toen de portus Ganda werd vermeld en wanneer Karel de Kale nieuwe maatregelen trof in verband met de moordende rooftochten van de Noormannen en de verdedigingswerken langs de Schelde inspecteerde.⁷⁰ De halfcirkelvormige omwalling kan ook ontstaan zijn na het winterverblijf (rond 879-880) van de Noormannen in het Gentse. Een datering van de gracht eind negende—begin tiende eeuw is ook een mogelijke optie. In de tiende eeuw breidde deze portus zich steeds verder

---

⁶⁵ *Ibidem*, pp. 40.

⁶⁶ F. Blockmans, ‘De twee opvolgende Gentsche “portus”’, in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 82 (1939), pp. 52-83; A. Verhulst, ‘De vroegste geschiedenis en het ontstaan van de stad Gent’, in: *H MGOG*, 26 (1972), pp. 5-39.

⁶⁷ G. Declercq en M.C. Laleman, ‘Archeologie van de stedelijke ruimte’, pp. 43.

⁶⁸ P. Raveschot, ‘Een eerste archeologisch onderzoek naar een middeleeuwse gracht in Gent’, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 14 (1990), 4, pp. 12-20.

⁶⁹ L. Collin e.a., *De Gentse portus aan de Reep: een historische verkenning*, Gent, 2004, pp. 8 en 15.

⁷⁰ G. Declercq en M.C. Laleman, ‘Archeologie van de stedelijke ruimte’, pp. 33.

uit waardoor de omwalling haar functie verloor.⁷¹ Als de halfcirkelvormige gracht dateert uit deze periode zou het ontstaan van deze eerste portus aan de Reep kaderen binnen het verstedelijkingsproces dat in de loop van de tiende eeuw plaatsvond in Europa. Historici W. Blockmans en P. Hoppenbrouwers omschreven de verstedelijking als de ontwikkeling waarbij de stedelijke levenswijze in een maatschappij als geheel aan belang wint.⁷²

Het definitief ontluiken

Na deze duistere tijden groepeerde de bevolking zich opnieuw in een nederzetting die zou uitgroeien tot het huidige Gent. De bevolking zocht bescherming bij de veilige versterking die graaf Boudewijn II de Kale had laten bouwen op de linkeroever van de Leie, namelijk in de buurt van het Gravensteen. Aan de voet van deze versterking (de huidige Groentenmarkt) ging zich een nieuwe nederzetting vormen van handelaars en ambachtsslui, waarvan de groei in het midden van de tiende eeuw ver gevorderd was. Langs de as gevormd door de Hoogpoort groeiden beide stedelijke kernen naar elkaar toe. Gent kende dus een policentrische groei bestaande uit: twee economische kernen (handelsportus aan de Schelde en de Leie), twee religieuze kernen (de St.Pieters- en St-Baafsabdij) en een wereldlijke kern (de grafelijke macht in de Oudburg).⁷³ Na deze policentrische groei kent Gent een concentrische groei die duidelijk waarneembaar is in de opeenvolgende omwallingen (afbeelding 7). De kern van waaruit de concentrische groei begon, kon zowel een antieke stad uit het voormalige Romeinse imperium of een nieuwe locatie zijn.⁷⁴

In de loop van de tiende eeuw werden ook de twee abdijen en de eerste nederzetting hersteld die in de periode 879-883 vernietigd werden door de Noormannen. Deze abdijen kregen zowel hun kerkelijke gebieden als hun domeingoederen opnieuw in handen. Ze zouden voortaan een enorme invloed uitoefenen op de bestuurlijke, de economische, de religieuze en de culturele activiteiten in de stad.

---

⁷¹ G. De Clercq en A. Verhulst, 'Proeve van historische interpretatie van de vroegmiddeleeuwse halfcirkelvormige gracht te Gent', in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 14 (1990), 4, pp. 68-74.

⁷² W. Blockmans en P. Hoppenbrouwers, *Eeuwen des ondersheids: een geschiedenis van middeleeuwse Europa*, Amsterdam, 2002, pp. 264.

⁷³ G. Declercq en M.C. Laleman, 'Archeologie van de stedelijke ruimte', pp. 33.

⁷⁴ W. Blockmans en P. Hoppenbrouwers, *op.cit.*, pp. 266-269.

In de schaduw van vernoemde grafelijke versterking en omgeven door de St.-Baafs- en de St.-Pietersabdij ontwikkelde zich het “nieuwe Gent”, gevestigd tussen Leie en Schelde, in het gebied dat tot op de dag van vandaag de “Kuip” (afbeelding 9) wordt genoemd. Naast de abdijenkerken en de oorspronkelijke domeinkerken van St.-Martinus en Heilig-Kerst kwamen er nog nieuwe bijkomende bidplaatsen, de eerste echte stadskerken, bij. Rond 942 kwam de bisschop van Doornik de St.-Janskerk (de huidige St.-Baafskathedraal) inwijden, en al voor 1100 bevonden zich ook de St.-Niklaas-, St.-Jacobs- en de St.-Michielskerk op hun huidige plaats.⁷⁵ In deze periode ging de sterk aangegroeide stadsbevolking zich meer en meer bewust worden van haar eigen aard. Al op het einde van de elfde eeuw plaatste de graaf het stadsgebied onder de jurisdictie van een eigen schepenbank. In 1162 is er pas sprake van een eerste Gentse stadsschepen.⁷⁶ Op het einde van de twaalfde eeuw vergaderde deze magistratuur op de kruising van de twee hoofdstraten van de eerste portus voor de St.-Janskerk, namelijk het *quadrivium praetorii*.⁷⁷ De magistratuur bakende zijn rechtsmacht af, enerzijds door het sluiten van de natuurlijke watergordel met artificiële grachten (Ketelvest en Houtlei, afbeelding 7)⁷⁸, en anderzijds door invloed uit te oefenen op de gebieden die aan de stadsrand gelegen waren. De grachtengordel omvatte een gebied van 80 hectare dat echter niet volledig volgebouwd werd. In Brugge omsloot deze grachtengordel een gebied van meer dan 70 hectare terwijl het in Leuven om 60 hectare ging.⁷⁹ De omwalling had zowel een verdedigende als een strategische functie. De watergordel zorgde ervoor dat de stad afgesneden werd van het platteland of hinterland maar ook van de domeinen van de twee abdijen en het grafelijke domein. Bovendien symboliseerde de omwalling de zelfstandigheid en de macht van de stedelijke nederzetting. In de veertiende eeuw bereikte de stadsomwalling al een omtrek van bijna twaalf en driekwart kilometer en omvatte ze een oppervlakte van 64,4 hectare.

De ruggesteun van de portus was de as Hoogpoort die de Schelde met de Leie verbond en het grafelijk gebied met het stadhuis op de Botermarkt en de St.-Janskerk (de

---

⁷⁵ G. Declercq en M.C. Laleman, ‘Archeologie van de stedelijke ruimte’, pp. 48.

⁷⁶ F. Blockmans, *Het Gentsche stadspatriciaat tot omstreeks 1302*, Antwerpen, 1938, pp. 329-340.

⁷⁷ M. Boone, ‘Een middeleeuwse metropool’, in: M. Boone en G. Deneckere, *Gent, stad van alle tijden*, pp. 57.

⁷⁸ G. Declercq en M.C. Laleman, ‘Archeologie van de stedelijke ruimte’, pp. 49.

⁷⁹ H. Van Werveke, *Gent. Schets van een sociale geschiedenis*, Gent, 1947, pp. 18.

huidige St.-Baafskathedraal).⁸⁰ De oudste vermelding van de naam “*Hoge Port*” dateert van 1290 en verwijst naar het hoogste gedeelte van de stad waar de straat gelegen is en die loopt van de Zandberg tot aan de huidige Groentenmarkt. In het begin van de dertiende eeuw duikt de term “*Port*” op. De vermelding “*Port*” is een afgeleide van het woord “*portus*” wat haven betekent.⁸¹ In het verlengde van de Hoogpoort ligt de Nederpolder (°vijftiende eeuw) die tot aan de Schelde reikt en die vroeger werd aangeduid met de vermelding “*Polre*” (° dertiende - veertiende eeuw).⁸²

Een stad met internationale uitstraling

Al vanaf de twaalfde eeuw kende de vervaardiging en de handel in de befaamde wollen lakens een enorme groei.⁸³ Deze evolutie ging ook gepaard met een streven naar een politieke en economische onafhankelijkheid. Toen Filips van den Elzas in 1180 zijn Gravensteen⁸⁴ bouwde, deed hij dit om de trotse Gentse koopliedengeslachten in bedwang te houden. Bovendien omsloot de omwalling zowel de Graslei als de Korenlei waar zich de haven ontwikkelde, liep er door Gent een belangrijke (handels)route die Brugge en Keulen met elkaar verbond. De patriciërs wisten echter het hoofd te bieden aan die grafelijke macht dankzij de economische voorspoed die ervoor zorgde dat Gent veruit de grootste stad werd in de Lage Landen. Deze zelfbewuste patriciërs bouwden “stenen” met torens en kantelen die geleken op de vorstelijke paleizen, die zich scherp aftekenden tussen de werkmanshuizen.⁸⁵ Een bekend voorbeeld is het Geraard de Duivelsteen (dertiende eeuw), ongetwijfeld een van de voornaamste onder de vele versterkte “stenen” of versterkte herenhuizen, waardoor de patriciërs hun rijkdom en macht manifesteerden. De stedelijke ruimte in de stad veranderde door een stijging van de bevolking en de uitbreiding van de stad, die gepaard gingen met de oprichting van nieuwe (overheids)instellingen. In het midden van de veertiende eeuw telde Gent 50 à

---

⁸⁰ G. Deseyn, *Gids voor Oud Gent*, Gent, 1984, pp. 94.

⁸¹ M. Gysseling, *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen, 1954, pp.19; V. Fris, *De oude straatnamen van Gent*, Gent, 1925, pp. 87.

⁸² V. Fris, *op.cit.*, pp. 137; M. Gysseling, *op.cit.*, pp. 68.

⁸³ M. Boone, ‘Een middeleeuwse metropool’, pp. 61.

⁸⁴ *Ibidem*, pp. 56.

⁸⁵ *Ibidem*, pp. 59.

60.000 inwoners.⁸⁶ Het welvaartstreven werd echter doorkruist door spanningen op sociaal vlak. Toen het koopliedenpatriciaat met zijn oligarchische top in de schepenbank van de zogenoemde “XXXIX schepenen”, en de mondig geworden volksklasse steeds meer met elkaar in conflict kwamen, koos de graaf partij voor de ambachtslui.⁸⁷ Toch zou de strijd pas beslecht worden op het moment dat hij naar het internationale-politieke vlak verschoof en er zich ging vervlechten met de eeuwige rivaliteit tussen tussen de grootmachten Engeland en Frankrijk. Toen de graaf in 1297 de zijde koos van Engeland, zocht de Leliaertspartij van de patriciërs steun bij Filips de Schone van Frankrijk, die in 1300 Gent bezette (Cfr. Infra).⁸⁸ De overwinning van de Vlaamse gemeentenaren op de Groeningekouter in 1302, waartoe Jan Borluut met een afdeling Gentse ambachtslui nog had bijgedragen, zorgde ervoor dat het gevaar van annexatie door Frankrijk werd afgewend. Deze laatste gebeurtenis betekende meteen ook het einde van de hegemonie van het Gentse patriciaat (Cfr. Infra).

Gent in de veertiende tot en met de zestiende eeuw

In het midden van de veertiende eeuw was de nederzetting uit zijn voegen getreden. Bovendien was de stad er ook in geslaagd om het omringende platteland aan zijn gezag te onderwerpen. Vanaf de tweede helft van de dertiende eeuw en de veertiende eeuw werden deze gebieden ook ruimtelijk bij de stad gevoegd door de aanleg van een nieuwe omwalling die een oppervlakte van circa 664 hectare omvatte. Geen enkele stad in de Nederlanden omsloot een gebied van dergelijke omvang.⁸⁹ De verdedigingsgordel van Leuven omsloot 410 hectare, Brugge 430 hectare en Brussel 449 hectare. Er dient wel opgemerkt te worden dat het omwalde gebied in Gent niet volledig bewoond was. Het omgorde gebied omsloot ook weiden en akkers. Het stadsbestuur ging ervan uit dat er een even snelle bevolkingstoename zou zijn zoals dat het geval was in de vorige eeuwen maar vanaf de veertiende eeuw kende het Gentse bevolkingscijfer een kentering, met andere

---

⁸⁶ M. Gysseling, *op.cit.*, pp. 64.

⁸⁷ W. Prevenier, ‘Motieven voor leliaardsgezindheid in Vlaanderen’, in: *De Leiegouw*, 19 (1977), pp. 277-278.

⁸⁸ *Ibidem*, pp. 273.

⁸⁹ H. Van Werveke, *op.cit.*, pp. 62.

woorden het bleef gelijk of het daalde zelfs in een bepaalde mate. Volgens H. Van Werveke moet men zich deze verdedigingsgordel niet voorstellen als een stenen muur die het volledige gebied van de stad omgorde. Er werd enkel op strategische plaatsen een muur, een toren of een stadspoort gebouwd.⁹⁰

Binnen deze omwalling werden in de periode 1302-1540 de voornaamste openbare gebouwen opgericht op de Botermarkt. De situatie in het stadscentrum zou ongewijzigd blijven tot rond 1900, wanneer de Belfortstraat (vroegere Borluutstraat) werd aangelegd en het woningblok tussen het Belfort en de St.-Niklaaskerk viel onder de slopershamer. In de veertiende eeuw werd het Belfort gebouwd dat symbool stond voor de stedelijke soevereiniteit. De Lakenhalle verhuisde in het begin van de vijftiende eeuw naar de voet van het Belfort. De St.-Jorisgilde, een schuttersgilde, zou zich vanaf 1435 vestigen op de plaats waar de vroegere Lakenhalle gehuisvestigd was. In de eerste helft van de veertiende eeuw vestigde het schepenhuis zich in de buurt van de St.-Janskerk op de hoek van de Catalonië- en de Korte Ridderstraat, als gevolg van een gedwongen verhuizing van het eerder vernoemde *quadrivium praetorii*, waar het Belfort enige tijd later naast zou worden gebouwd.⁹¹ In 1321 werd het schepenhuis verkocht en zou de schepenbank zich voortaan vestigen aan de noordkant van de huidige Botermarkt, namelijk op de plaats waar het huidige Gentse stadhuis zich bevindt.⁹² Tijdens de zestiende eeuw werd er een nieuw stadhuis opgericht dat pas in de zeventiende eeuw voltooid zou worden. De diverse stijlen van de verschillende gevels zijn te wijten aan een onderbreking van het bouwproces.

De huidige Botermarkt, vroeger “*Plaetse*” genoemd, was eerder een besloten scabinale ruimte die werd gekenmerkt door de zetel van het bestuur en het gerecht, de stadsdonjon alsook het belangrijkste schuttershof.⁹³ In de zestiende eeuw onderging het stadslandschap een belangrijke evolutie als gevolg van de bouw van het Spanjaardenkasteel door Keizer Karel.⁹⁴

De keizer had dit gedrocht laten bouwen na de Gentse opstand (1539) op de plaats van de

---

⁹⁰ H. Van Werveke, *op.cit.* pp. 62-64.

⁹¹ *Ibidem*, pp. 63.

⁹² *Ibidem*, pp. 62.

⁹³ *Ibidem*, pp. 62-64.

⁹⁴ A.-L. Van Bruaene, ‘Een religieuze republiek en citadel’, in: Boone M., Deneckere G., *Gent, stad van alle tijden*, Antwerpen, 2010, pp. 102.

vroegere St.-Baafsabdij. Daarnaast werden ook de stoere verdedigingspunten van de stad gesloopt. Karels strafmaatregelen brachten ook veranderingen teweeg in het huizenbezit in het stadscentrum. De Karolingische Concessie (1540) betekende het einde voor het Gentse particularistisch zelfstandigheidsstreven dat onverenigbaar was met de uitbouw van een gecentraliseerd overheidsapparaat.⁹⁵ De benoeming van de schepenen zou voortaan gebeuren door de vorst en de ambachten verloren alle politieke betekenis.⁹⁶ In 1577 werd er onder het calvinistisch bewind een nieuwe omwalling gebouwd, omdat de onvoltooide omwalling uit de dertiende of veertiende eeuw onvoldoende bescherming bood tegen de kwaliteitsverbeteringen van militaire en de zestiende eeuwse (godsdienst)oorlogen.⁹⁷ De nieuwe omwalling volgde eigenlijk het verloop van de bestaande omheining in het noorden, het westen en het zuiden. In het oosten werd het Spanjaardenkasteel in de verdedigingslinie opgenomen. De nieuwe omheining bestond uit stevige wallen en was voorzien van enkele bastions. Deze omwalling werd ook omringt door brede grachten. In de zeventiende eeuw werd de omwalling nog verder versterkt waardoor Gent een verdedigingslinie kreeg die uit een volledige muur bestond.⁹⁸ In de vroegmoderne periode beschouwden de vorsten de steden als belangrijke pionnen in de staatsvorming. Een belangrijke militaire strategie was het innemen van steden die het omringende platteland domineerden. Steden reageerden op deze logica door gebastioneerde stadsvestingen op te richten. In deze periode werden de twee Gentse schepenhuisen afgewerkt en werden er subsidies gegeven om de talloze houten gevels te vervangen door stenen gevels.⁹⁹

Gent in de zeventiende en achttiende eeuw

Wanneer men de stadsplannen uit de zestiende, de zeventiende en de achttiende eeuw met elkaar vergelijkt dan ziet men dat de omgorde en de bebouwde oppervlakte min of meer hetzelfde is gebleven. Op de stadsplattegronden van cartografen J. Horentbaut (1619) en H. Hondius (1649) vallen de open ruimten binnen de stad op en is er een driehoekige

---

⁹⁵ *Ibidem*, pp. 99.

⁹⁶ *Ibidem*, pp. 106.

⁹⁷ *Ibidem*, pp. 102.

⁹⁸ H. Van Werveke, *op.cit.*, pp. 78-79.

⁹⁹ *Ibidem*, *op.cit.*, pp. 95.

gordel van versterkingen te zien. Onder de regering van Maria-Theresa van Oostenrijk (1748-1780) brak voor Gent een nieuwe gunstige periode aan.¹⁰⁰ De handel met Spanje, Frankrijk en de Verenigde Provinciën kende een sterke bloei. Dank zij de krachtige steun van de centrale en de stedelijke overheid richtten kooplui met het geld dat ze in de handel hadden verdiend manufacturen op. In 1750 verschenen de allereerste suikerraffinaderijen, fabrieken die het tijdperk inluiden van de kapitalistische nijverheid.¹⁰¹ De katoenfabrieken gingen een dominerende plaats in deze nieuwe industriën innemen, bijvoorbeeld Judocus Clemmen (1777) richtte in de buurt van de Nieuwe Wandeling een katoendrukkerij op.¹⁰² Deze rijke “katoenbaronnen” namen de levensstijl van de adel over. Ze kochten adellijke titels, sloten voornamelijk huwelijken en lieten somptueuze herenhuizen bouwen. De fraaie gevels in Franse stijlen in het stadscentrum, onder andere op de Kouter, in de Veld- en Koningstraat zijn nu nog een belangrijke getuigenis van die voorspoedige periode.¹⁰³

In de tweede helft van de achttiende eeuw waren dus de kiemen gelegd van het industrialisatieproces dat in de negentiende eeuw een enorme bloei zou kennen. Het is pas op het einde van de achttiende eeuw maar vooral in de negentiende eeuw dat er ingrijpende stedenbouwkundige veranderingen plaatsvonden in Gent. Onder het Oostenrijkse gezag van Jozef II werd er beslist om de omwalling van de stad af te breken.¹⁰⁴ De Franse Revolutie en zijn naweën zorgden echter voor een onderbreking van deze ontmanteling.¹⁰⁵ De werken werden uiteindelijk voortgezet in 1803. Het slopen van de omwalling droeg bij tot de verdere ruimtelijke ontwikkeling van Gent.

Gent, het Manchester van het vasteland

In de negentiende eeuw is Gent pas opnieuw belangrijk geworden, toen rond het middeleeuwse vlechtwerk van de historische binnenstad zich een industriële grootstad ontwikkelde. Sinds Lieven Bauwens (rond 1800) de “Mule Jenny” uit Engeland

---

¹⁰⁰ A.-L. Van Bruaene, ‘Een religieuze republiek en citadel’, pp. 103.

¹⁰¹ *Ibidem*, pp. 133.

¹⁰² *Ibidem*, pp. 133.

¹⁰³ *Ibidem*, pp. 133.

¹⁰⁴ *Ibidem*, pp. 107.

¹⁰⁵ *Ibidem*, pp. 107.

oversmokkelde en vervolgens zijn mechanische spinmolens opstelde, groeide Gent uit tot het “Manchester van het vasteland”¹⁰⁶. De bevolking groeide van ruim 55.161 (1801) tot circa 115.000 (1866).¹⁰⁷ De stad werd in grote mate overrompeld wat ertoe leidde dat zelfs het Gravensteen omgevormd werd tot een spinnerij en werkmanswoningen.¹⁰⁸ In de loop van de negentiende eeuw vonden er dan ook ingrijpende stedenbouwkundige veranderingen plaats. In de periode 1848-1914 waren alle Gentse burgemeesters liberaal. Allen voerden ze min of meer dezelfde politiek. Ze besteedden veel energie en geld aan de uitbouw, verfraaiing en de sanering van de stad. Deze liberale burgemeesters maakten het mogelijk dat de industrie zich kon ontwikkelen door het aanleggen van meer en betere aanvoerswegen.¹⁰⁹

In 1837 bezat Gent een station op de “Muinkmeerschen” (het huidige Zuid). Om dit gloednieuwe station met het stadscentrum te verbinden, werden onder andere de Keizer Karelstraat getrokken en het huidige St.-Annaplein (het vroegere Jakob van Arteveldeplein) aangelegd.¹¹⁰ In 1860 bleken deze verbindingen met het stadscentrum ontoereikend om “de Kuip” te bereiken. Het Zollikofer-De Vigneplan dat toen werd opgesteld, zou dit probleem opvangen.¹¹¹ Het plan zou goedgekeurd worden in 1883. Een van de belangrijkste realisaties van het plan was het overwelfing van de Nederschelde (Reep) van aan de Brabantdam tot aan het Geraard de Duivelsteen.¹¹² Vervolgens werden in deze periode meerdere grachten en binnenwateren, die gebruikt werden als riolen, overwelfd omwille van de stank maar ook hygiënische redenen speelden een voorname rol.¹¹³ Ook de eerder vernoemde Houtlei, een artificiële gracht uit de natuurlijke watergordel, werd in 1899 gedempt. Dankzij de realisatie van voorgaand plan kon het stadscentrum en vooral de Korenmarkt voortaan gemakkelijk bereikt worden via de Vlaanderen-, de Henegouwen- en de Limburgstraat.¹¹⁴ Deze brede verkeersaders gaven uit op de smalle St.-Jansstraat. Daarnaast werden een aantal monumenten zoals het

---

¹⁰⁶ G. Deneckere, ‘Stad van industrie en arbeid’, in: M. Boone, G. Deneckere, *Gent, stad van alle tijden*, Antwerpen, 2010, pp. 147.

¹⁰⁷ *Ibidem*, pp. 149.

¹⁰⁸ *Ibidem*, pp. 152.

¹⁰⁹ B. Cleppe en P. Uyttenhove, ‘Infrastructuur en stedenbouw’, in: M. Boone en G. Deneckere, *Gent, stad van alle tijden*, Antwerpen, 2010, pp. 208-230.

¹¹⁰ *Ibidem*, pp. 208.

¹¹¹ G. Deneckere, ‘Stad van industrie en arbeid’, pp. 189.

¹¹² B. Cleppe en P. Uyttenhove, ‘Infrastructuur en stedenbouw’, pp. 215.

¹¹³ G. Deneckere, ‘Stad van industrie en arbeid’, pp. 189.

¹¹⁴ *Ibidem*, pp. 216.

Gravensteen, het Geraard de Duivelsteen en het Dammansteen gerestaureerd en werden er ook een aantal standbeelden opgericht. Tijdens het burgemeesterschap van Emile Braun werd de stad nog verder gemoderniseerd en werd er een grote sanering doorgevoerd.¹¹⁵ Ook de uitbreiding van de haven en het kanaal Gent-Terneuzen behoren tot zijn verwezenlijkingen. De aanleg van het St.-Baafsplein en het Emile Braunplein betekende enerzijds dat twee woonblokken onder de slopershamer vielen maar anderzijds zorgde het voor een ander stadslandschap in de buurt van de St.-Baafskathedraal, de Lakenhalle, het Belfort en de St.-Niklaaskerk.¹¹⁶ In 1900 werd in dit stadsdeel de Borluutstraat (huidige Belfortstraat) aangelegd wat de toegankelijkheid bevorderde met de omgeving rond de St.-Jacobskerk.¹¹⁷ Dit betekende echter wel dat opnieuw een huizenblok werd doorkliefd, waardoor de Botermarkt haar besloten karakter verloor.¹¹⁸

Deze stedenbouwkundige ingrepen zorgden ervoor dat het stratenplan rond de historische kuip onherroepelijk werd gewijzigd.¹¹⁹ Vanaf het einde van de negentiende eeuw is het woningblok van de “Kleine Sikkel” en het pand ernaast begrensd door de Nederpolder (de vroegere Hoogpoort of “*Hoge Port*”), de Biezekapelstraat (vroegere benamingen: Toevlucht-, Refuge- of Sikkelstraat) en Regnessestraat opgenomen in een groter bouwblok dat wordt omgeven door de Nederpolder, Biezekapel- en Kapittelstraat.¹²⁰ Nieuwe gebouwen zoals de Kazerne van de citadel, de Vlaamse Schouwburg en het Museum voor Schone Kunsten, werden opgetrokken. De oprichting van de Vlaamse Schouwburg betekende echter dat de Regnessestraat uit het stadsbeeld verdween.

---

¹¹⁵ G. Deneckere, ‘Stad van industrie en arbeid’, pp. 190.

¹¹⁶ *Ibidem*, pp. 190.

¹¹⁷ B. Cleppe en P. Uyttenhove, ‘Infrastructuur en stedenbouw’, pp. 209.

¹¹⁸ H. Van Werveke, *op.cit.*, pp. 118-119.

¹¹⁹ G. Deneckere, ‘Stad van industrie en arbeid’, pp. 190.

¹²⁰ H. Van Werveke, *op.cit.*, pp. 118-119.

3. De “Stenen” van het Gentse stadspatriciaat

De opeenvolgende omwallingen zorgden ervoor dat de stad Gent zich kon onderscheiden ten opzichte van het platteland op een ruimtelijke en geografische manier. Toch betekent dit niet dat er enkel in de stad ruimten bestaan waaraan een bepaalde betekenis kan gekoppeld worden. De inzichten van Henri Pirenne hebben gedurende een lange periode de historiografie van de stadsgeschiedenis bepaald.¹²¹ Maar ook op het gebied van de stedelijke ruimte was hij een autoriteit. H. Pirenne beschouwde de markt en de stedelijke economie als de motor van de stedelijke ontwikkeling. Volgens tal van historici kan de indeling van de stedelijke ruimte dan ook toegeschreven worden aan economische belangen. De auteur Wim Blockmans stelt dat de stedelijke ruimte bepaald wordt door de noden van de handelaars en ambachtslui.¹²² Marc Boone wijst ook op de politieke belangen die de stedelijke ruimte vormgeven.¹²³ De auteur meent dat de opeenvolgende politieke regimes in de stad een enorme invloed hadden op de indeling van de stad. Het stadspatriciaat is een van de politieke regimes die het stadsbeeld beïnvloedde. Het gaat om de politieke elite die stad bestuurden voor 1302. Als we deze maatschappelijke bovenlaag willen bespreken, dienen we rekening te houden dat de termen “patriciaat” en “patriciër” anachronismen zijn. De term “patriciaat” is van oorsprong Romeins en zorgde dus voor de nodige discussie tussen onderzoekers. De naam die de moderne historici aan deze groep geven stemt niet overeen met de naam die ze in de middeleeuwen kregen. Het gros van de middeleeuwse steden bezat dus een dergelijke maatschappelijke toplaag van “patriciërs”, hoewel ze niet in elke stad dezelfde kenmerken vertoonde.¹²⁴ In dit hoofdstuk wordt er gepoogd om een profiel te schetsen van de middeleeuwse patriciër. Er wordt hierbij gebruik gemaakt van de traditionele en modernere inzichten binnen de literatuur.¹²⁵ Daarnaast wordt er ook gekeken of de Guldensporenslag (1302) ook het definitieve einde betekende voor de erfachtige lieden.

---

¹²¹ M. Boone, ‘Urban Space and Political Conflict in Late Medieval Flanders’, in: *Journal of Interdisciplinary History*, 32 (2002), 4, pp. 621.

¹²² *Ibidem*, pp. 622.

¹²³ *Ibidem*, pp. 622- 623.

¹²⁴ H. Van Werveke, *op.cit.*, pp. 27.

¹²⁵ A.J. Brand, *Patronen, politici, patriciërs. Een onderzoek naar de kenmerken van de stedelijke bovenlaag aan de hand van een prosopografisch-vergelijkende studie van een Gentse en een Leidse familie uit respectievelijk de 14de en 15de eeuw*, (doctoraalscriptie aan de Universiteit van Leiden), Gent, 1985, 111 p. Het werk van deze auteur was hiervoor de ideale leidraad.

De Gentse patriciërs werden in de twaalfde en dertiende eeuw aangeduid met de termen “*virii hereditarii*” of erfachtige lieden, lieden met een *hereditas* of erfachtigheid.¹²⁶ G. Des Marez definieerde een *hereditas* als een grond waarover de eigenaar het volledige eigendomsrecht beschikt zodat hij deze in volledige vrijheid aan zijn erfgenamen kan nalaten of verhandelen zonder enige vorm van rekenschap af te leggen (Cfr. *Infra*).¹²⁷

Het huis en de grond worden aangeduid als “*huus ende erve*” of “*erve*”. Op deze vrije gronden bouwden de stedelijke toplaag hun “*Stenen*” of woningen die het middeleeuwse stadsbeeld sterk beïnvloed zouden hebben.

Er wordt ook gepoogd aan de hand van sociologische concepten de bouwwoede van deze maatschappelijke bovenlaag te verklaren. In de loop van de veertiende eeuw duikt in de geschreven bronnen de naam “*Stenen*” op voor de burgerlijke uit natuursteen bestaande huizen van middeleeuwse oorsprong.¹²⁸

Traditionele visie

Volgens Frans Blockmans is de term “*patriciaat*” een naam die moderne historici gaven aan een afgesloten groep, een kaste, die bestond uit rijke en gefortuneerde stedelingen die tal van voorrechten bezaten, waardoor ze afgescheiden werd van de rest van de massa.¹²⁹

Zijn definitie gold voor de stedelijke bovenlaag in Italië en andere Westeuropese landen gedurende de tiende tot de vijftiende eeuw.¹³⁰ Wanneer we de sociologische definitie van een *sociale kaste* erbij halen, lijkt het erop dat het *patriciaat* helemaal geen kaste was. De socioloog P. Blau¹³¹ gaat ervan uit dat de *sociale kaste* meestal naar een grootschalige groep verwijst, waarvan de leden onderling verbonden zijn. Kasten zijn volgens hem hiërarchisch geordend in een strak stratificatiesysteem. De sociale positie van individuen wordt in dergelijk systeem bepaald door geboorte. Huwelijksbanden buiten de eigen kaste

---

¹²⁶ F. Blockmans, *op.cit.*, pp. 53 en 76.

¹²⁷ G. Des Marez, *Etude sur la propriété foncière dans les villes du moyen-âge et spécialement en Flandre*, Gand-Paris, 1898, 392 p.

¹²⁸ M.C. Laleman en P. Raveschot, *Inleiding tot de studie van de woonhuizen in Gent. Periode 1100-1300. De kelders*, Brussel, 1991, pp. 10.

¹²⁹ F. Blockmans, *op.cit.*, pp. 53; P. Rogghé, ‘Gentsche Stadsbestuur van 1302 tot 1345. En het een en ander betreffende het Gentsche stadspatriciaat’, in: *HMGOG*, 1(1949), pp. 161.

¹³⁰ *Ibidem*, pp. 53-54.

¹³¹ J. Vincke, *Sociologie: een klassieke theoretische inleiding*, Gent, 1998, pp. 36.

zijn verboden. In een samenleving met een kastekarakter bestaan er geen integratiemogelijkheden, geen contacten en geen mobiliteit, tussen de verschillende groepen. Uit andere inzichten (Cfr. Infra) blijkt dat de middeleeuwse samenleving open was. Men kon opklimmen op de maatschappelijke ladder door de aankoop van gronden. Sommige patriciërs deden er ook alles aan om in de adelstand opgenomen te worden. Er was sprake van een uitgekiende huwelijkspolitiek.

Jean Lestocquoy heeft in navolging van Frans Blockmans voor het Vlaamse patriciaat een uiterst gedetailleerde definitie gegeven. De auteur stelt dat men met deze benaming over het algemeen de leden van de families bedoelt die de belangrijkste posities in de stad bekleden. Hij beschouwt ze als een sociale klasse die door haar rijkdom en invloed bijzonder verheven is. Zij die deel uitmaken van het patriciaat leiden de stedelijke ondernemingen, hebben het ambt van schepen in hun bezit, staan aan het hoofd van de lokale handel en industrie en bezitten tal van gronden. Ze zorgen ervoor dat de stad een hoge graad van welvaart krijgt.¹³² Walter Preveniers omschrijving van het patriciaat gaat minder ver dan deze van Lestocquoy als hij stelt dat de term patriciaat voor Vlaanderen de bovenlaag aanduidt van de stedelijke maatschappij tot in de dertiende eeuw, die sinds het begin van de constitutionele periode de macht en de autoritaire middelen in de stad beheerst.¹³³ Beide definities liggen nogal ver uiteen wat een reden is om de traditionele opinies met recentere meningen te confronteren. In de recentere literatuur is men het er over eens dat de patriciërs vaak renteniers, bezitters van lenen en allodia, vorstelijke ambtenaren, kooplieden die geen handenarbeid verrichten of ambachtsmeesters waren.¹³⁴ In de meeste gevallen bezat één persoon meerdere kenmerken. De tegenstelling tussen het stadspatriciaat en de gewone bevolking uit zich door sociaal prestige, rijkdom en het bezit van juridische privileges. In Gent mogen enkel de eigenaars van stadsgrond zich *viri hereditarii* noemen. Volgens Frans Blockmans werd het in bezit hebben van een stuk grond hét criterium om tot de kaste van het patriciaat te behoren. Door de voordurende aangroei van de bevolking kon deze groep percelen grond ter

---

¹³² J. Lestocquoy, *Patriciens du moyen-âge, les dynasties bourgeois d'Arras du XI au XVI siècle*, Arras, 1945, pp. 13.

¹³³ W. Prevenier, *La bourgeoisie en Flandre au XIIIe siècle*, Gent, 1979, pp. 407.

¹³⁴ A.J. Brand, *op.cit.*, pp. 3.

bebouwing uitgeven tegen een bepaalde rente, waardoor ze er in slaagden om de massa aan zich te binden.¹³⁵

Ten opzichte van de grote massa van (hand)arbeiders en de kleine burgerij bevond zich dus een kleine groep die een enorme welvaart kende. Deze groep gefortuneerden investeerden hun kapitaal in grond. In de middeleeuwse maatschappij bevindt de (groot)grondbezitter zich hoog op de sociale ladder. De traditionele visie binnen de literatuur stelt dat de grondbezitter zijn rijkdom meestal vergaarde door het koopman-ondernemerschap in de bloeiende textielhandel. De meerderheid van het Gentse patriciaat was actief in deze lange afstandshandel. Deze klassieke combinatie koopman-ondernemer was succesvol tot 1270. Volgens W. Prevenier duiken er nadien twee andere typen op, onder andere de handelaar die zich op een meedogenloze wijze verrijkt; de koopman die zich later terugtrekt uit de handel en profiteert van zijn geaccumuleerd kapitaal.¹³⁶ Deze erfachtige lieden dwingen door hun rijkdom een zeker respect af bij de bevolking en zijn vaak nazaten van de vroegste Gentse families die de portusgronden bezaten. Dank zij hun dominante positie in de handel en het grondbezit konden de patriciërs de politieke ambten monopoliseren. Enkel de erfachtige lieden konden dus schepen worden, terwijl de massa uitgesloten bleef van de macht. Dit was niet alleen het geval in Gent, maar bijvoorbeeld ook in Brugge, waar de onmogelijkheid voor de ambachtsman om schepen te worden geformuleerd werd.¹³⁷ Alleen de ambachtslui van de Hanze van Londen behoren tot het patriciaat.¹³⁸

Moderne inzichten

Historici die stellen dat het stadspatriciaat gesloten is en zelfs zover gaan om van een kaste te spreken, lijken het volgens de nieuwe inzichten het niet bij het rechte eind te hebben.¹³⁹ Volgens de auteur R. Märtens is het dertiende —eeuwse patriciaat nooit geheel afgesloten geweest omdat niet alle viri hereditarii afstammen van de eerste

---

¹³⁵ F. Blockmans, *op.cit.*, pp. 95.

¹³⁶ W. Prevenier, *op.cit.*, pp. 409.

¹³⁷ A.J. Brand, *op.cit.*, pp. 4.

¹³⁸ *Ibidem*, pp. 4.

¹³⁹ Ph. Lardinois, 'Symptomen van een middeleeuwse clan: de erfachtige lieden te Gent in de 1^e helft van de 14^e eeuw.', in: *HMGOG*, 31 (1977), pp. 67.

portusbewoners, noch van het zogenaamde “voorpatriciaat”.¹⁴⁰ Er zijn immers individuen die erin slaagden om op te klimmen tot patriciër doordat ze over de mogelijkheid beschikten om stukken grond te kopen.¹⁴¹ Deze opinie wordt ook gedeeld door J.A. Van Houtte, die stelt dat het patriciaat voor vernieuwing openstond omdat ze steunde op de principes van grondbezit en handel.¹⁴² Beide principes stonden steeds in wisselwerking met elkaar.

A.B. Hibbert en Ph. Lardinois sluiten zich hierbij aan en gaan ervan uit dat de vroegste patriciërs nazaten waren van feodale grootgrondbezitters.¹⁴³ Deze patriciërs leefden van de geërfde bezittingen en hielden zich dus niet bezig met de handel.¹⁴⁴ Als gevolg van een interne transformatie was het patriciaat bestaande uit feodale heren in de twaalfde en dertiende eeuw veranderd in een groep die haar status, macht en rijkdom voornamelijk aan handelsactiviteiten dankte. Het stadspatriciaat werd dus in grote mate afhankelijk van handel en financiering. De auteurs A.B. Hibbert en R. Märtins concluderen dan ook dat de opkomende handelaren zich gemakkelijker konden assimileren in de heersende bovenlaag.

R. van Uytven stelt dat het patriciaat een grensgroep is.¹⁴⁵ Deze rijke burgers beschouwen hun situatie slechts als een deel van het te volgen traject naar de adelstand. A.J. Brand meent echter dat een deel van de patriciërs al tot de adel behoorde. Het ging dus slechts om een fractie van het stadspatriciaat dat er naar streefde om in de hoogste stand opgenomen te worden. Er was dus blijkbaar sprake van enige vorm van sociale mobiliteit binnen de middeleeuwse maatschappij. Toch bestaat er in het laatste kwart van dertiende eeuw enige vorm van afsluiting bij de groep van de “oude” XXXIX schepenen.¹⁴⁶ A.J. Brand stelt dat deze groep zich niet kon aanpassen aan de nieuwe economische omstandigheden. De verruiming van de markt van onroerend goed en de economische crisis zouden hierbij een belangrijke rol spelen. De auteur wijst op het feit dat het grondbezit zich niet beperkte tot het gebied “*intra muros*”. De auteur David Nicholas

---

¹⁴⁰ A.J. Brand, *op.cit.*, pp. 7.

¹⁴¹ W. Prevenier en J. Baerten, ‘Nieuwe inzichten van Duitse Mediëvisten over de sociale- en politieke spanningen in een aantal middeleeuwse steden’, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 60 (1982), 2, pp. 340.

¹⁴² A.J. Brand, *op.cit.*, pp. 7.

¹⁴³ *Ibidem*, pp. 7; Ph. Lardinois, *art.cit.*, pp. 66-67.

¹⁴⁴ A.J. Brand, *op.cit.*, pp. 7.

¹⁴⁵ *Ibidem*, pp. 7.

¹⁴⁶ *Ibidem*, pp. 8.

stelde vast dat vooral in het laatste kwart van de dertiende eeuw de landheren bereid waren hun financiële problemen op te lossen door goederen te verpachten of ze te verkopen waardoor het aanbod aan onroerend goed voor het patriciaat toenam.¹⁴⁷ De rijke burgers verdienden door hun handelsactiviteiten veel geld dat ze liever investeerden in grond dan in technologische innovaties.¹⁴⁸ Het resultaat is dat een nieuwe handelsklasse de positie van de heersende groep viri hereditarii gaat aantasten. Vanaf de tweede helft van de dertiende eeuw kregen deze *homines novi* dus de kans om door te stoten. Nieuwe Gentse families kregen dus de kans om met een laag beginkapitaal deel te nemen aan het economisch bedrijf. Het Engelse handelsembargo van 1270-1274 zorgde dat de Vlaamse handel het erg moeilijk kreeg. De voorraden Vlaamse wol waren ontoereikend en bovendien was de kwaliteit ervan minder goed.¹⁴⁹ Het economisch monopolie van de kooplieden en erfachtige lieden dat nauw verbonden was met het stedelijk monopolie op politiek en sociaal vlak werd ondermijnd door de economische situatie.¹⁵⁰ W. Prevenier, R. Märtins en J.A. van Houtte menen dat er in deze periode sprake was van een grote sociale differentiëring wat tot spanningen leidde.¹⁵¹ W. Prevenier wijst erop dat de politieke en sociale onrust in de stad deels te wijten was aan de frustraties van degenen die niet konden opklimmen tijdens het dominante bewind van de erfachtige lieden.¹⁵² Wat betreft de onverenigbaarheid van het patriciaat met andere sociale groepen dient er echter een onderscheid gemaakt worden tussen de politieke machthebbers en de overige viri hereditarii. A.J. Brand twijfelt of deze onverenigbaarheid van het patriciaat wel als kenmerk van de groep opgevat kan worden. Tijdens de crisisperiode ziet men dat het regime van XXXIX schepenen de rangen sluit, maar het verzet dat hiertegen tot stand komt, toont aan dat het om een abnormale situatie gaat.¹⁵³ Volgens de moderne visie gaan immers de feodale en het rijke handelaars samen het stedelijk patriciaat vormen.¹⁵⁴ Sommige historici hebben het dertiende eeuwse patriciaat

---

¹⁴⁷ D. Nicholas, *Town and countryside : social, economic and political tensions in fourteenth –century Flanders*, Brugge, 1971, pp. 270-271.

¹⁴⁸ *Ibidem*, pp. 270-271.

¹⁴⁹ *Ibidem*, pp. 76-77.

¹⁵⁰ A.J. Brand, *op.cit.*, pp. 8.

¹⁵¹ *Ibidem*, pp. 8; W. Prevenier en J. Baerten, *art.cit.*, pp. 340-341.

¹⁵² W. Prevenier en J. Baerten, *art.cit.*, pp. 343.

¹⁵³ A.J. Brand, *op.cit.*, pp. 10.

¹⁵⁴ *Ibidem*, pp. 10.

ook een sociale klasse genoemd, maar dit lijkt erg onwaarschijnlijk omdat sociale klassen pas in geïndustrialiseerde maatschappijen voorkwamen.¹⁵⁵

Uit het voorgaande lijkt het er alleszins op dat het dertiende—eeuwse patriciaat een (*sociale*) groep vormde. Er werd hiervoor een beroep gedaan op de definitie van socioloog J. Vincke die stelt dat een groep volgende kenmerken heeft:

1. *Leden van een groep hebben gemeenschappelijke belangen;*
2. *Leden van een groep interageren;*
3. *Leden van een groep delen de rechten en plichten verbonden met het “lidmaatschap”;*
4. *Groepsleden hebben een gedeelde identiteit en een groepsgevoel.*¹⁵⁶

Elke groep heeft een cultuur en een structuur. De groepsstructuur houdt verband met de betekenissen die mensen aan hun interacties in de groep geven. Daarbij horen ook de waarden en normen (of regels) die het gedrag van de groepsleden vorm geven.¹⁵⁷ Men kon enkel schepen worden als men over voldoende grond beschikte. Het patriciaat lijkt ook over een sterke (groeps)structuur te beschikken. De groepsstructuur kan omschreven worden als het geheel van sociale relaties in de groep, waarbij de verschillende posities en statussen een rol spelen.¹⁵⁸ Het patriciaat is wel in een bepaalde mate georganiseerd wat zich uit in geprivilegerde posities, het uitoefenen van politieke macht, het delen van de economische en sociale belangen. Rond 1275 werd deze organisatie van het patriciaat aangetast omdat de politieke belangen niet bij alle erfachtige lieden hetzelfde waren.¹⁵⁹ Er was dus sprake van een zwakke groepscohesie. Hoe groter de groepscohesie, hoe meer de leden van de groep het belang van de groep voorrang geven op het eigen belang. De stabiliteit en de permanentie van groepen zijn immers afhankelijk van het groepsgevoel. De auteur vraagt zich dan ook terecht af of het hier om een werkelijke breuk of slechts over een geleidelijke overgang gaat.¹⁶⁰

---

¹⁵⁵ J. Vincke, *op. cit.*, pp. 265.

¹⁵⁶ *Ibidem*, pp. 96-97.

¹⁵⁷ *Ibidem*, pp. 97.

¹⁵⁸ *Ibidem*, pp. 97.

¹⁵⁹ A.J. Brand, *op.cit.*, pp. 11.

¹⁶⁰ *Ibidem*, pp. 11.

Guldensporenslag (1302): het definitieve einde van het patriciaat?

In de traditionele visie betekende de Guldensporenslag het definitieve einde van de hegemonie van het patriciaat, dat bestond uit de Gentse viri hereditarii (of de Leliaerts) en de groepen die daarmee gelijk gesteld worden in andere Vlaamse steden.¹⁶¹ De leden van de oppositie of de Klauwaarts vonden steun bij de Vlaamse graaf Gwijde van Dampierre die de macht van het stadspatriciaat poogde te breken door gronden te confisceren. De Leliaerts, die door de agressieve politiek van Gwijde van Dampierre op de vlucht sloegen, konden op de hulp rekenen van de Franse koning Filips de Schone. Deze probeerde te machtsrijd gebruiken om de Vlaamse onafhankelijkheid te verminderen. Onder de Klauwaarts bevonden zich echter ook patriciërs waardoor de onderlinge tegenstellingen binnen de kring van viri hereditarii duidelijk tot uiting kwam. De confiscaties begonnen pas na het moment de Gwijde van Dampierre de leenhulde met de Franse koning verbreekt en een verbond sloot met de Engelse koning Edward I.¹⁶² Frans Blockmans meent dat het prijsgeven van de stadsgrond aan ieder die er geld voor gaf de vernietiging van de rechtsgrond van het instituut van de erfachtige lieden betekende.¹⁶³ De graaf ontnemt de oligarchische of “oude” XXXIX het schepenambt en stelt een “nieuwe” XXXIX aan, waarin veel patriciërs zetelen die hem gunstig gezind waren.¹⁶⁴ Op 8 mei 1300 konden de Franse legers al vrij snel het Zuidwesten van Vlaanderen innemen en vervolgens overdragen aan Karel de Valois, de broer van Filips de Schone. Na de bezetting van het graafschap Vlaanderen deed Filips IV een nieuwe strategische zet door de uitvaardiging van het “Charter van Senlis”.¹⁶⁵ De vorst hoopte met dit compromis de turbulente politieke periode achter zich te laten. Hij wist dat het monopoliepositie van het stadspatriciaat op de rechtspraak en machtsuitoefening zorgde voor frustraties bij ambachtslieden en vrije burgers die niet tot de erfachtige lieden behoorden.¹⁶⁶ Om deze sociale groepen te bedaren bedacht hij een nieuwe kiesprocedure,

---

¹⁶¹ F. Blockmans, *op.cit.*, pp. 96-97.

¹⁶² *Ibidem*, pp. 363.

¹⁶³ *Ibidem*, pp. 364-370.

¹⁶⁴ *Ibidem*, pp. 363 ; Ph. Lardinois, *art.cit.*, pp. 68-69.

¹⁶⁵ M. Boone, Het ‘Charter van Senlis’ (November 1301) voor de stad Gent. Een stedelijke constitutie in het spanningsveld tussen vorst en stad (met uitgave van de tekst)’, in: *HMGOG*, 57 (2003), pp. 1.

¹⁶⁶ *Ibidem*, pp. 1.

die een indirecte en dus bij te sturen selectie inhield, maar ook vaag was. Dit laatste aspect zorgde er voor dat ze met de nodige flexibiliteit kon worden toegepast.¹⁶⁷ Het ‘Charter van Senlis’ vormde dus een belangrijke stap in de ontwikkeling van het Frans-Vlaamse conflict, dat in 1302, een voorlopig hoogtepunt in de Guldensporenslag zou kennen.¹⁶⁸ De tekst zou tot in 1540 het referentiekader vormen voor de selectie en organisatie van het schependom.¹⁶⁹

Volgens Frans Blockmans zorgde de slag bij Kortrijk niet voor een democratische omwenteling. De auteur stelt dat de viri hereditarii een verbleekte afspiegeling van hun voorgangers zijn.¹⁷⁰ Het woord democratie dient echter niet letterlijk opgevat te worden. Henri Pirenne stelt dat het nieuwe regime of stadsbestuur niets anders is dan een democratie van bevoorrechte personen. Deze vormen op hun beurt sociale groepen die zich min of meer afscheiden van de rest van de bevolking.¹⁷¹ Het bewind werd dus verdeeld over de verschillende eenheden van de bevolking, die volgens Pirenne ontstaan zijn naar aanleiding van het beroep dat de leden ervan uitoefenden. De Guldensporenslag heeft zich laten voelen in de Zuidelijke Nederlanden. In Gent werd de macht verdeeld over vier eenheden, namelijk de poorterie, de wevers, de vollers en de neringen. Het grootste gedeelte van de bevolking is echter niet georganiseerd in gilden en blijft daardoor uitgesloten van de macht.¹⁷² In de grote Vlaamse steden hebben de gilden in het begin van de veertiende eeuw opname in het stadsbestuur bereikte, maar het lukte ze niet om de rijke burgerij te verdrijven.¹⁷³ Gedurende de hele veertiende eeuw is er sprake van bloedige opstanden die als doel hebben brede lagen van de bevolking de macht in handen te laten nemen maar dit kende weinig succes. Ze moesten immers na korte tijd weer hun politieke invloed delen met eerdere bestuurders. Deze vaststelling geldt ook voor Gent, dat lange tijd beschouwd werd als het bastion van de zogenaamde democratische omwenteling, werd de bovenlaag nooit uit het bestuur verdrongen. De politieke mondigheid bleef beperkt tot bepaalde groepen: de ambachten en het patriciaat.¹⁷⁴

---

¹⁶⁷ *Ibidem*, pp. 1.

¹⁶⁸ *Ibidem*, pp. 1.

¹⁶⁹ *Ibidem*, pp. 2.

¹⁷⁰ F. Blockmans, *op.cit.*, pp. 97.

¹⁷¹ A.J. Brand, *op.cit.*, pp. 12.

¹⁷² *Ibidem*, pp. 13.

¹⁷³ *Ibidem*, pp. 13.

¹⁷⁴ H. Van Werveke, *op.cit.*, pp. 49-51.

Volgens J.A. Van Houtte en R. van Uytven werd de Gentse bovenlaag gevormd door de poorters, die als gevolg van confiscatiepolitiek konden opkomen en beslag leggen op een deel van de schepenzetels. Enkel in de Vlaamse steden zou het oude patriciaat verstoten zijn van de macht. G. Dechateau ontkent zelfs het bestaan van het Gents patriciaat. In deze context gaat het dan om het patriciaat in de zin van een van de rest van de bevolking afgescheiden groep met een aantal juridische en politieke privileges.¹⁷⁵ De auteur spreekt dan ook over *gegoede lieden*, die zowel in de poorterie als in de ambachten voorkomen. G. Dechateau ziet de poorterie als een groep die bestaat uit rijkere lieden, die over het algemeen geen handenarbeid verrichten. Hij gaat er ook vanuit dat men niet zeer rijk hoeft te zijn om als poorter aanvaard te worden. Het bezit van een stuk grond was immers al voldoende. De opbrengsten uit zijn bezittingen werden gebruikt om te voorzien in zijn levensonderhoud. Het poorterschap was dus voor ieder die over wat kapitaal beschikt haalbaar. Het is een persoonlijk statuut dat niet vererfbaar is.¹⁷⁶ Volgens Dechateau vormt dit het grote verschil met het patriciërsschap omdat hier de familieband een rol speelt. G. Dechateau en A.J. Brand stellen dus terecht vast dat de visie van de historici die het patriciaat gelijk stellen aan de poorterie niet gehandhaafd kan worden.¹⁷⁷ A.J. Brand betwist echter het feit dat er Gentse families zouden zijn zonder een geprivilegeerde positie.

Onderzoek toont aan dat de “oude” erfachtige lieden na de Guldensporenslag niet volledig van het politieke toneel verdwenen waren. G. Dechateau, Ph. Lardinois en W. Prevenier stelden vast dat bepaalde grote patricische familienamen als Borluut, Utenhove, Rijm, enz. direct na 1302 in de schepenlijsten voorkomen en dat hun macht zich langzaam herstelde.¹⁷⁸ Wanneer we naar de bewoners van de Kleine Sikkellijken kijken bestaat er inderdaad een kans dat de familie van der Zickelen afstammelingen waren van de schepenen (het “*oude regime*” van de XXXIX), die de stad bestuurden voor de “democratische” omwenteling van 1302 (Cfr. *Infra*).¹⁷⁹

Volgens Ph. Lardinois vormen de erfachtige lieden in de veertiende eeuw een exclusieve groep grondbezitters die binding heeft met het stedelijk bestuur alsook met de geestelijke

---

¹⁷⁵ G. Dechateau, *De Gentse goegede lieden in de 14de en 15de eeuw en vooral tussen 1350 en 1453*, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), Gent, 1961, pp. 165.

¹⁷⁶ *Ibidem*, pp. 167.

¹⁷⁷ G. Dechateau, *op.cit.*, pp. 165; A.J. Brand, *op.cit.*, pp. 14

¹⁷⁸ *Ibidem*, pp. 27; Ph. Lardinois, *art.cit.*, pp. 69-70 ; W. Prevenier, *art.cit.*, pp. 281-282.

¹⁷⁹ G. Dechateau, *op.cit.*, pp. 128; Ph. Lardinois, *art.cit.*, pp. 68-69.

instellingen. Volgens hem wenden ze zich ook bij voorkeur tot hun standgenoten en lijken ze zich bewust van hun exclusieve status. Hun status uit zich doordat ze beschikken over sociale- en juridische privileges, die gebaseerd zijn op de dertiende— eeuwse privileges.¹⁸⁰ Een van deze voorrechten was het *Placitum de pecunia* (1218), dat een grote waarde hechtte aan de getuigenis van lieden inzake de transacties van onroerende goederen. Dit werd bevestigd door het charter van 1297.¹⁸¹ Hun bevoegdheden blijven dus bestaan, maar in mindere mate. In de veertiende eeuw bestond er dus een scheidingslijn tussen het publiek dat zich tot erfachtige lieden wendde voor belangrijke transacties en zij die een beroep doen op de schepenen van de Keure.

Degenen die streefden naar een opname in de adelstand deden ook een beroep op de erfachtige lieden omdat ze zo hun exclusieve status probeerden te benadrukken.¹⁸²

De Guldensporenslag betekende dus niet het definitieve einde van de erfachtige lieden uit de dertiende eeuw. Er bestaat dus een bepaalde mate van continuïteit. Het patriciaat bleef dus bestaan, maar de samenstelling ervan veranderde. In de veertiende eeuw was het patriciaat een amalgaam van oude viri hereditarii en hun nazaten, ambachtslui, immigranten en *nouveaux riches*.¹⁸³ R. Märtins beschouwt het wegvallen van de Vlaamse handel als de reden van de val van het oude regime.¹⁸⁴ Volgens W. Prevenier worden de gebeurtenissen ook op dit vlak overschat.¹⁸⁵

Het bouwen van Stenen

De zelfbewuste patriciërs wilden hun macht en status benadrukken naar de buitenwereld toe door het bouwen van “stenen” met torens en kantelen die geleken op de vorstelijke paleizen, die zich scherp aftekenden tussen de werkmanshuizen (Cfr. Supra). De somptueuze panden dienden hun welvaart te weerspiegelen. Sommigen streefden ook een opname in de adelstand na. Dit uitte zich ook in de gevoerde huwelijkspolitiek. De auteur F. Blockmans sprak van een stadsadel die wilde opklimmen tot de authentieke adel door

---

¹⁸⁰ Ph. Lardinois, *art.cit.*, pp. 72-73.

¹⁸¹ *Ibidem*, pp. 72.

¹⁸² D. Nicholas, *op.cit.*, pp. 251.

¹⁸³ W. Prevenier, *op.cit.*, pp. 427.

¹⁸⁴ A.J. Brand, *op.cit.*, pp. 21.

¹⁸⁵ W. Prevenier en J. Baerten, *op.cit.*, pp. 342-343.

de adellijke levenswijze te imiteren (“*vivre noblement*”).¹⁸⁶ Volgens W. Prevenier is het streven naar een edele status karakteristiek voor het patriciaat omdat het bij deze sociale groep om een maatschappelijke laag gaat die zich onderscheidt van de overige bevolking door een pseudo-adelstand in de stad te willen vormen.¹⁸⁷ Daarnaast bood een stenen woning haar bewoners ook de nodige bescherming tegen tal van gevaren: opstanden en brand. Om een beter beeld te krijgen van voorgaande tendens wordt er opnieuw een beroep gedaan op sociologische concepten. Met *Status* wordt de plaats bedoeld die men inneemt in een interactiepatroon.¹⁸⁸ Het is dus een statisch concept. Het verwachte gedrag en de attitudes die met een bepaalde status samengaan noemt Linton de *sociale rol*.¹⁸⁹ Wanneer de leden van een samenlevingsverband op perfecte manier aangepast zijn aan de rollen en de statussen die ze bekleden, dan verloopt het sociale leven uitermate geordend. In de realiteit is dit niet het geval. In de middeleeuwse samenleving uit zich dit in tal van (machts)conflicten tussen de verschillende maatschappelijke lagen: de graaf, de patriciërs, enz. Een belangrijke reden waarom sociale rollen orde brengen in het sociale leven is dat het begrip status, waaraan een sociale rol gekoppeld wordt, een relationeel concept is.¹⁹⁰ Elke statuspositie is dus gebaseerd op een relatie met anderen. Bovendien bestaat elke rol uit rechten en plichten waarvan het initiatiefrecht en de volgplicht de grondrechten en –plichten zijn. Rolverwachtingen zijn dus essentieel voor het bestaan van een sociale structuur. Men verwachtte dus bijvoorbeeld van erfachtige lieden dat ze over veel gronden beschikte. Enkel viri hereditarii konden ook politieke ambten vervullen. Een sociale structuur kan enkel gehandhaafd blijven als de mensen wiens onderlinge relaties samen die sociale structuur vormen, bereid zijn om het verwachte gedrag van een sociale rol, gekoppeld aan een statuspositie, te vertonen. Het bekleden van een bepaalde maatschappelijke positie gaat vaak gepaard met een bepaalde levensstijl: kledij, woning... Toen Filips van den Elzas in 1180 zijn Gravensteen bouwde, deed hij dit omdat hij een hoge sociale positie bekleedde. Waarschijnlijk verwachtte zijn entourage, maar ook de gewone man, dat de graaf in een imposante woning zou verblijven. Daarnaast

---

¹⁸⁶ F. Blockmans, *op.cit.*, pp. 321.

¹⁸⁷ W. Prevenier, *op.cit.*, pp. 408.

¹⁸⁸ J. Vincke, *op.cit.*, pp. 20

¹⁸⁹ *Ibidem*, pp. 20.

¹⁹⁰ *Ibidem*, pp. 20.

staat het Gravensteen ook symbool voor de sluimerende machtsconflicten tussen de graaf en de trotse koopliedengeslachten. Hij wou op deze manier de rijke koopliedengeslachten in toom houden.

In deze context dient men ook te spreken van sociale controle. Sociale controle zorgt er voor dat men aan de rolverwachtingen voldoet. Onder “*sociale controle*” verstaat men het geheel van formele en informele sociale processen die het gedrag van individuen of groepen regelen en afwijkingen van de norm proberen te minimaliseren.¹⁹¹ De socioloog Sumner onderscheidt in dit kader “*mores*” en “*folkways*”.¹⁹² Sumner omschrijft “*Mores*” als het geheel van regels die niet uit onze biologische natuur voortvloeien, noch het resultaat van reflectie. Toch regelen “*mores*” het geheel van het dagelijkse leven in een samenleving. De auteur stelt dat ze als vanzelfsprekend ervaren worden, met andere woorden men stelt ze niet in vraag. Hij meent dus dat ze gebaseerd zijn op overlevering en traditie. Eens we bewust over mores beginnen na te denken, krijgen ze een formeel karakter. Een gevolg hiervan is hun opname in een wetgeving. In de middeleeuwse context kan verwezen worden naar de *Placitum de pecunia* (1218).¹⁹³ Daarnaast bestaan er volgens de auteur ook *Folkways*, m.n. gedragsregels die het leven van elke dag vorm en orde geven.¹⁹⁴ Het zijn gebruiken zoals mode of beleefdheidsregels. Bijvoorbeeld: de voorgevel van een woning werd in grote mate bepaald door de heersende modetrends. Het opvallendste verschil is dat mores een meer dwingend karakter hebben.¹⁹⁵ Volgens de auteur moeten mores gehoorzaamd worden om de stabiliteit van de groep te verzekeren. Overtredingen op mores worden vaak formeel bestraft met boetes of opsluiting. Individuen die de mores overtreden, worden als een bedreiging voor het voortbestaan van de sociale groep beschouwd.

---

¹⁹¹ J. Vincke, *op.cit.*, pp. 264.

¹⁹² Sumner W.G., *Folkways. A study for Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores and Morals*, London, 1840-1910, 605 p.

¹⁹³ Ph. Lardinois, *op.cit.*, pp. 71.

¹⁹⁴ J. Vincke, *op.cit.*, pp. 8.

¹⁹⁵ *Ibidem*, pp. 8.

Onderzoek naar Stenen

Eind februari 2007 deed de Dienst Stadsarcheologie van Gent onderzoek naar de kelders van de woningen Nederpolder 2 en 4.¹⁹⁶ Men baseerde zich hiervoor op de vermeldingen die gemaakt werden door Armand Heins, een oudheidkundige, die in het begin van vorige eeuw enorm wat speurwerk verrichte naar huizen van middeleeuwse origine. Deze ontdekte tal van kelders die in vele gevallen nog de enige restanten waren van middeleeuwse stadswoningen. Zijn onderzoeksresultaten plaatste hij binnen een ruimere context.¹⁹⁷ In dit kader publiceerde A. Heins het artikel “*Gand souterrain: cryptes et caves*”.¹⁹⁸ De auteur beschouwt de kelders van de Kleine (afbeelding 4) en Grote Sikkel en het “*Steen Damman*” (Nederpolder 4) als “*des grandes et belles cryptes al colonnes*”.¹⁹⁹ De vermelding als “merkwaardige kelder” door Heins zorgde ervoor dat de Kleine Sikkel opgenomen werd in het Steneninventaris onder het nummer S 117. Dit Steneninventaris geeft een overzicht van alle in 1991 “*geregistreerde stenen constructieresten van middeleeuwse oorsprong die deel uitmaakten van een huis uit die periode of tot een dergelijk gebouw kunnen behoord hebben*”.²⁰⁰ De omschrijving van de kenmerken van een woning heeft alleen betrekking op de onderste bouwlaag.²⁰¹ De overwelfde kelder op Romaanse zuilen van de Kleine Sikkel dateert waarschijnlijk uit de dertiende eeuw. Het zou gaan om de enig resterende romaanse burgerwoning van dit geveltype.²⁰² Als gevolg van een ophoging van het stadscentrum (ongeveer van 80 cm tot 1.2 tot 2 m) zou de Kleine Sikkel over een halfondergrondse kelder beschikken. Oorspronkelijk waren de onderste bouwlagen dus gelijkgronds. Toch werden er in deze periode al halfondergrondse verdiepingen opgetrokken.²⁰³ De aanwezigheid van een dertiende—eeuwse uit Doornikse kalksteen opgetrokken kelder is een aanwijzing dat het hier gaat om een groter gebouw of Steen. Deze Stenen behoorden tot in de loop van de

---

¹⁹⁶ ‘Dienst Stadsarcheologie, Stenen Nederpolder 2 (S 117)’, in: <http://www.archeoweb.gent.be/nl/infocentrum/detail.asp?poi=47>), laatst geraadpleegd op 16 december 2010.

¹⁹⁷ M.C. Laleman en P. Raveschot, *op.cit.*, pp. 23-24.

¹⁹⁸ A. Heins, *art.cit.*, 35 p.

¹⁹⁹ *Ibidem*, pp. 26.

²⁰⁰ M.C. Laleman en P. Raveschot, *op.cit.*, pp. 39.

²⁰¹ *Ibidem*, pp. 39.

²⁰² ‘Inventaris onroerend erfgoed: Romaanse patriciërs woning “de Kleine Sikkel” (ID: 25392)’, in: <http://inventaris.vioe.be/dibe/relict/25392>), laatst geraadpleegd op 17 oktober 2010.

²⁰³ M.C. Laleman en P. Raveschot, *op.cit.*, pp. 149 en 178.

negentiende eeuw tot de hoogste huizen van de binnenstad.²⁰⁴ De auteur Nele Barbry spreekt dan ook over een “*Middeleeuws Manhattan*”.²⁰⁵ Tijdgenoten waren ook onder de indruk van de structuur van deze panden, bijvoorbeeld de aartsbisschop van Reims berispte de stadspatriciërs omwille van hun woningen die de sterkste veruiterlijking waren van hun godlasterende hoogmoed (1179).²⁰⁶

Deze Stenen werden gebouwd op vrije portusgrond wat betekent dat de eigenaar aan niemand verantwoording diende af te leggen voor wat betreft hun grond. De woningen die op portusgrond werden opgetrokken, waren “*Vrij huis, vrij erf*” waarbij het huis en de grond in het bezit waren van een en dezelfde persoon.²⁰⁷ Het pand de Kleine Sikkel was een voorbeeld van een “*Vrij huis, vrij erf*”, wat niet vanzelfsprekend is. Het naburige huis, Nederpolder 4, was in de loop van de veertiende eeuw een leen van de Oudburg geworden waardoor het niet wordt vermeld als een “*Vrij huis, vrij erf*” in de bronnen.²⁰⁸ Toch beschouwen archeologen de kelder van het pand als een kern van een middeleeuws steen waardoor het oorspronkelijk wel een “*Vrij huis, vrij erf*” zou geweest zijn. B. Baillieul en A. Duhaméeuw menen dat de eerste Stenen al gebouwd werden in de loop van de elfde/twaalfde eeuw.²⁰⁹ Volgens de auteurs werd het huis omgeven door een erf met houten bijgebouwen die soms werden omwald. Op het einde van de twaalfde eeuw was de oorspronkelijke hereditas verbrokken door schenkingen, verervingen en het huwelijksrecht. Vervolgens werd er op deze verbrokkelde domeinen een tweede generatie Stenen gebouwd, die hun façade aan de straatkant hadden.²¹⁰ Het Sikkelcomplex (Achtersikkel, Kleine en Grote Sikkel) was vroeger in het bezit van de familie van der Zickelen. De kans bestaat dat Nederpolder 2 en 4 samen één bouwblok vormden en dat het erf van nummer vier een opsplitsing is van het aangrenzende huis. Dit is slechts een hypothese waarvoor geen bewijs is.²¹¹ In de Gentse binnenstad konden de materiële sporen van ongeveer 200 Stenen worden gelokaliseerd.²¹² De meeste van deze Stenen

---

²⁰⁴ *Ibidem*, pp. 167.

²⁰⁵ N. Barbry, *Middeleeuws Manhattan. Rijkdom in Gentse Stenen*, Gent, 1999, 60 p.

Deze wandel- en cultuurgids werd uitgegeven door Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen.

²⁰⁶ F. Blockmans, *op.cit.*, pp. 342.

²⁰⁷ L. Charles e.a., *Erf, huis en mens*, pp. 9-10.

²⁰⁸ L. De Mey, *op.cit.*, pp. 31.

²⁰⁹ B. Baillieul en A. Duhaméeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, Tielt, 1989, pp.129.

²¹⁰ *Ibidem*, pp. 129-130.

²¹¹ M.C. Laleman en P. Raveschot, *op.cit.*, pp. 149 en 178.

²¹² M.C. Laleman, ‘Een stad van stenen’, in: *Erfgoedmemo*, 5 (2003), s.p.

liggen binnen de twaalfde—eeuwse omwalling. 35 van de 164 Stenen, die geregistreerd werden in het Steneninventaris, situeren zich op de as Hoogpoort-Nederpolder (inclusief de Kleine Sikkel).²¹³ Deze as is het hart van de portus en de ruggengraat van het stratenstelsel die de Schelde met de Leie verbindt²¹⁴, het grafelijk gebied met het stadhuis en de St.-Janskerk (St.-Baafskathedraal)²¹⁵.

Conclusie

Er konden voor deze periode geen bewoners teruggevonden worden voor het pand de Kleine Sikkel. Volgens archeologen dateert de onderste bouwlaag van het pand al uit de dertiende eeuw. De kelder zou onderdeel uitgemaakt hebben van een groter gebouw of middeleeuws Steen. Ondanks het feit dat er geen namen teruggevonden werden van de eigenaars en/of bewoners mag men op basis van de archeologische gegevens en de literatuur concluderen dat het huis werd bewoond door een familie die deel uitmaakte van het stadspatriciaat. Het gaat om een maatschappelijke bovenlaag die de stad politiek, juridisch, economisch en sociaal domineerde.

---

²¹³ Ibidem

²¹⁴ A. Capiteyn, L. Charles, M.C. Laleman, *Historische Atlas van Gent. Een visie op verleden en toekomst*, Amsterdam, 2007, pp. 6.

²¹⁵ G. Deseyn, *op.cit.*, pp. 94.

4. Het juridisch statuut van de grond

Tijdens het archeologisch onderzoek werd de Kleine Sikkel als een middeleeuws steen beschouwd. Een volgende stap in het huizenonderzoek was dan ook de raadpleging van de landboeken van “*Vrij huis, vrij erf*”. Het pand kon teruggevonden worden in twee landboeken: het “*Eersten Grooten Ouden Boeck*”²¹⁶ en het “*Minsten Boeck*”²¹⁷. Deze uitkomst was niet vanzelfsprekend omdat het naburige huis, Nederpolder 4, niet opgenomen was in een van de landboeken.²¹⁸

Tijdens het Ancien Régime bestonden er in Gent twee vormen van grondbezit, namelijk het stedelijk allodium en de stedelijke cijnsgrond. Dit onderscheid werd door G. Des Marez uitvoerig behandeld in zijn boek “*Etude sur la propriété foncière dans les villes du moyen-âge et spécialement en Flandre*”.²¹⁹ De oorsprong van het stedelijk allodium ligt bij de erfachtige lieden of *virii hereditarii*. Bij het stedelijk allodium wordt verondersteld dat één en dezelfde persoon zowel het eigendomsrecht bezit over de (portus)grond als over het huis dat erop gebouwd werd. Een voordeel is dat de eigenaar geen rekenschap hoeft af te leggen wat betreft zijn nalatenschap. Het huis en de grond werden aangeduid als “*huus ende erve*” of “*erve*”. Het tegenovergestelde van de term “*huus ende erve*” is de benaming “*huus ende stede*” voor een cijnseigendom. In het laatste geval zijn de eigenaars van het huis en de grond niet één en dezelfde persoon. De eigenaar van de grond is de landheer en laat de eigenaars van de woning gebruik maken van de grond tegen betaling van een landcijns. Een landcijns kan beschouwd als een onveranderlijke jaarlijkse huur. De landheer kon een particulier persoon, een religieuze instelling of de stad zijn die het eigendomsrecht bezat op de grond. Voor de eigenaar van het pand, de landcijnsplichtige, was de grond een cijnsgrond waar hij alleen het reële recht op had. Vanaf de zestiende eeuw verliest voorgaande terminologie haar specifieke karakter. De benaming “*Huus ende erve*” werd dan ook gebruikt voor een cijnsgrond. De auteur Des Marez besteedt ook aandacht aan de verwarring die bestaat over het verschil tussen de grondcijns en de rente. Vanaf de veertiende eeuw werd de grondcijns ook vaak aangeduid met de term “*eerflicke rente*”. Met de term “*eerflicke*

---

²¹⁶ SAG, OA, Eersten Grooten Ouden Boeck, reeks 153, nr. 1, deel 1, nr. 78 of f° 323-330 v°.

²¹⁷ SAG, OA, Minsten Boeck, reeks 153, nr. 1, f° 79.

²¹⁸ L. De Mey, *op.cit.*, pp. 31.

²¹⁹ G. Des Marez, *op.cit.*, 392 p.

ende eewelicke rente” werd in Gent de eigenlijke rente bedoeld. In sommige gevallen, onder andere voor het pand Nederpolder 4, werden beide termen door elkaar gebruikt.²²⁰ In het geval van de Kleine Sikkel of Nederpolder 2 gaat het duidelijk om een “*Vrij huis, vrij erf*”. Dit uit zich in de gebruikte terminologie. Er wordt immers geen melding gemaakt van een grondcijs in de betrokken casus. In 1369 kocht Simoen van der Zickelen het huis de Kleine Sikkel van Jan Borluut, de echtgenoot van Marie Rijms. De verkoop van het huis werd als volgt omschreven: “[...] *Jan Borluut, fs Gerems sone, ende jwe (joncvrouwe) Marie Rijms, Jan Rijms dochter, in de Seelstrate, hebben verkent ende verlijt dat zij hebben vercocht wel ende redelike Symoen van der Zickelen, al dat recht gheel dat zij hadden an huus ende an erve, staende ende licghende up de Hoghe Port, up den houc vander straten, naest den huus dat men eedt de Sickele, ter seelden waert, jeghen over den huus dat men eedt de cleene Pellicaen.[...]*”²²¹

Bovendien wordt er ook niet over een “*eerflicke rente*” gesproken. Het bezitten van een stuk grond vormde voor 1302 de juridische basis waarop de macht van het stadpatriciaat stoelde. Het economisch monopolie van het Gentse stadspatriciaat was al eerder aangetast.²²² In de periode 1297-1302 zou hun juridische positie aangetast worden. Er werden immers geen sociale en politieke privileges of voorrechten meer gekoppeld aan een *hereditas*.²²³ In de veertiende eeuw werd het in eigendom hebben van een stuk grond enkel nog beschouwd als een teken van fortuin. Een aantal erfachtige families, die op het einde van de dertiende eeuw partij hadden gekozen voor Gwijde van Dampierre (Cfr. Supra), slaagden er in om zich na 1302 zowel politiek als maatschappelijk te handhaven.²²⁴ In deze periode konden ook andere rijke burgers en ambachtslui een *hereditas* aanschaffen en zo het statuut van *virii hereditarii* verwerven.²²⁵

---

²²⁰ L. De Mey, pp. 40.

²²¹ SAG, OA, Schepenregister van de Keure, reeks 301, nr. 3, f° 46 v°.

²²² Ph. Lardinois, *art.cit.*, pp. 68.

²²³ *Ibidem*, pp. 71.

²²⁴ *Ibidem*, pp. 68.

²²⁵ *Ibidem*, pp. 69.

Conclusie

In deze analyse is er dus sprake van een stedelijk allodium, met andere woorden zowel het huis als de grond behoren tot de eigendom van één en dezelfde persoon. De eigenaars die in het volgende hoofdstuk aan bod komen, beschikken dus over het volledige eigendomsrecht waardoor ze geen rekenschap dienen af te leggen over hun nalatenschap.

5. De eigenaars van het huis in de veertiende, vijftiende en zestiende eeuw

In het vorige hoofdstuk werd het statuut van het huis de Kleine Sikkel (Nederpolder 2) behandeld. Het huis behoorde achtereenvolgens toe aan de families Rijm of van den Putte, Borluut, van der Zickelen, van der Vesten, van der Valleyen, van Meyngherspruut, Seghers en van den Kethulle. Wie de eigenaars van het huis en de grond waren in de veertiende, vijftiende en zestiende eeuw wordt in dit hoofdstuk onder de loep genomen. Zoals eerder vermeld werd, bleef het juridisch statuut van erfachtige lieden (*virii hereditarii*) bestaan. In de veertiende eeuw leverde het bezit van een *hereditas* geen sociale en politieke voorrechten meer op voor het Gentse stadspatriciaat maar rijke burgers en ambachtslieden beschikten voortaan over de mogelijkheid om er een te verwerven. Het verwerven van een *hereditas* was enkel voorbehouden voor de meest gefortuneerden. De benaming “Steen” verwijst naar het huis dat de stadspatriciër bouwde op deze *hereditas*. Het bezit van een Steen en/of een *hereditas* weerspiegelde de sociale status van het individu in de maatschappij. M. Boone wijst dan ook op het verband tussen de sociale geschiedenis en de geschiedenis van een woning. Een huis wordt beschouwd als een ideale verklikker van de sociale status of het streven naar een bepaalde status van een huurder of eigenaar. Via de woning kan de positie van een individu in de stad achterhaald worden.²²⁶

De oudste gekende eigenaar: de familie Rijm of van de Putte?

Er bestaat enige twijfel over wie de oudste gekende eigenaar van de Kleine Sikkel was. Volgens Frans De Potter was Jan van den Putte, de echtgenoot van Gertruud van Leins, de oudste gekende eigenaar van de Kleine Sikkel.²²⁷ Uit de Schepenregisters van de Keure blijkt alleszins dat het huis de Kleine Sikkel uit twee delen bestond. Het pand zou

---

²²⁶ M. Boone, ‘Stadsarcheologie, bouwgeschiedenis en sociale geschiedenis. Een slotbeschouwing’, pp. 40; M. Dumon, *Verkoop en berenting van huizen te Gent op basis van schepenregisters van de Keure, 1493-1503*, Gent, 1987, pp. 1-2; J. Hannes, *art.cit.*, pp. 361.

²²⁷ F. De Potter, *op. cit.*, deel 2, pp. 77.

aanvankelijk gebruikt worden als stapelplaats en bestond uit twee grote zalen.²²⁸ Simoen van der Zickelen kocht zowel het deel van de familie van de Putte als dat van Borluut. Over de familie van de Putte werd er verder geen informatie verstrekt. De akte uit het jaarregister van de schepenen van de Keure die Simoen Rijm aanwijst als eigenaar zou volgens De Potter betrekking hebben op de woning de “Achtersikkel”.²²⁹ Volgens Ferdinand Vanden Bemden, die zich ook baseerde op hetzelfde jaarregister van de schepenen Keure, was Simoen Rijm echter de eigenaar van de Kleine Sikkel.²³⁰ De geografische situering van het pand lijkt het inzicht van De Potter te bevestigen. Uit een andere akte van het jaarregister van de schepenregister van de Keure kan naar mijn mening besloten worden dat Jan van de Putte eigenaar was van de woning de Kleine Sikkel in 1369.²³¹ De beschreven ligging van het huis in het straatbeeld zorgt ervoor dat er met enige zekerheid kan gesteld worden dat het hier om de Kleine Sikkel gaat (afbeelding 10), tenzij dat het stratenplan van De Potter niet strookt met de toenmalige context.²³² Een ander argument is dat de akte die Jan van de Putte als eigenaar aanwijst ook de eigenaar van Nederpolder 4 vermeld, namelijk Jacob van West.²³³ Er bestaat dus een grote kans dat Vanden Bemden de betrokken akte aan het verkeerde huis koppelde. Uit de akte (1353) is het immers niet meteen duidelijk over welk huis uit het Sikkelcomplex het ging. Simoen Rijm verkocht zijn woning aan zijn broer Goissin. De gebroeders Rijm, die behoorden tot de ambacht van de wevers, brachten de gebroeders Alijn om het leven tijdens een kerkdienst in de Sint-Janskerk. Om tal van redenen was het

---

²²⁸ F. De Potter, *op.cit.*, deel 5, pp. 507.

²²⁹ J. Boon, *Regesten op de jaarregisters van de schepenen van de Keure te Gent. Schepenjaren 1353-54 en 1357-58*, Gent, 1969, pp. 6.

“ 1353, october 8:

Vercoop voor schepenen Symoen vanden Kerchove en Jacop den Puur door Symoen Riim aan Goesiin Riime, zijn broer, van ½ huis en erf in “dOngherstrate” waarin voornoemde Goesiin woont; ½ huis op het einde van de Hoogpoort op de hoek “Van der Munten”; het huis rechtover de Sikkel langswaar men naar de Zandberg gaat; het steen en erf op de hoek de Sikkel langswaar men naar Sint-Jans gaat.”

Schuldbekentenis door voornoemde Goesin aan voornoemde Willem van 60 lb. gr. torn.”

²³⁰ UG, Nr. 2484, F. Vanden Bemden, Rues et fonds bâtis, deel 3, f° 131.

²³¹ SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 3, f° 46 v°.

“1369, julii 16[...]. Jan van den Putte, Willems sone ende j(oncvr.) Geertruud van Leins, sijn wettelic wijf, hebben verkent ende verlijt dat zij hebben vercocht wel ende redelike Symoen vander Zickelen de drie vierendeelen van huus ende erven...ende XXX s. par. Tsiaers ervelike renten, die gaen uten vierendeelle vanden gheelre erven, daer dit vors huus up staet, al staende ende licghende up de Hoghe port, naest den huus dat toebehoord Jacoppe van West, den jonghen, jeghen over den huus dat men eedt de Pellicaen [...]

²³² S. Meersseman, *art. cit.*, pp. 17.

²³³ SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 3, f° 46 v°; L. De Mey, *op.cit.*, pp. 51.

tot scherpe tegenstellingen gekomen tussen deze families, waarbij ook twee belangrijke ambachten, namelijk de wevers en de volders, tegenover elkaar kwamen te staan. Deze gebeurtenissen binnen het oude portusareaal illustreren de sociale onrust tijdens het bewind van graaf Lodewijk van Male (1346-1384).²³⁴ Jan van der Zickelen werd ingeschakeld door de graaf de van Vlaanderen om te bemiddelen tussen deze machtige families. Jan van der Zickelen, penningmeester van Henegouwen en Holland, had volgens kroniekschrijver J. Froissart de reputatie van een wijs man te zijn.²³⁵ Op 5 mei 1362 werd de familie Rijm veroordeeld tot een boete (*zoengeld*).²³⁶ De familie Rijm diende geld te geven aan het verzorgingshuis Alijn of Sint-Catharina. Op 10 november 1364 bevestigden de wethouders van Gent dat Simoen van der Zickelen hen het “zoengeld” van de familie Rijm overhandigd had. In deze turbulente periode werd ook het imago van Jan van der Zickelen aangetast. Hij werd in hogere kringen als een belangrijke medeplichtige van Philips van Artevelde beschouwd, die bekend stond voor zijn onafhankelijkheidsstreven. Deze laatste zou sneuvelen in de vernietigende slag van Westrozebeke (1382), die de Gentse mannelijke bevolking decimeerde. Jan van der Zickelen diende zich dan ook te verantwoorden voor het Franse hof. De politieke ongenade waarin hij bij de vorst was gevallen, straalde eveneens op zijn familie af.²³⁷ Simoen miste hierdoor de kans om het te schoppen tot algemeen ontvanger van de vorst.²³⁸ Jan van der Zickelen zou echter net zoals Simon Bette, Gilbert de Gruutere heimelijk lid zijn van de Leliaertspartij.²³⁹ In 1383 verweet Simon Rijm Jan van der Zickelen de geheimen van de Gentse edelen te hebben verraden en schuld aan de dood van zijn oom Simon te hebben toen die gedood werd door de Gentenaren (1380). Dit voorval mondde uit in een rechtszaak tussen beide partijen en zou leiden tot een duel (1384) onder toezicht van de hertog Aubert de Bavière. Simon Rijm

---

²³⁴ L. Collin e.a., *op. cit.*, pp. 23.

²³⁵ *Ibidem*, pp. 135.

²³⁶ *Ibidem*, pp. 133-134.

²³⁷ M. Boone, ‘Het vorstelijk domein te Gent (ca. 1385-ca. 1453): speelbal tussen vorstelijke centralisatie en stedelijk particularisme?’, in: *HMGOG*, 42 (1988), pp. 77.

²³⁸ *Ibidem*, pp. 78.

²³⁹ Th. de Limburg-Stirum, *art.cit.*, pp. 136.

kwam als uiteindelijke overwinnaar uit het duel. Simoen Rijm²⁴⁰ was een afstammeling van Heinric Rijm, een patriciër van het “oude regime” van XXXIX schepenen.²⁴¹

Familie Borluut

Op 12 juli 1369 verkocht Jan Borluut, zoon van Gherem en de echtgenoot van Marie Rijms, zijn woning aan Simoen van der Zickelen.²⁴² Jan Borluut was een Gents patriciër die meerdere malen schepen werd vanaf 1369 en behoorde net zoals de vorige familie tot de categorie van de erfachtige lieden.²⁴³ Jan Borluut was ook een afstammeling van het patriciaat van het oude regime.²⁴⁴

Familie van der Zickelen (1369-1508)

Volgens L' Espinoy wou men de familie van der Zickelen linken aan een Normandische familie van der Zickelen.²⁴⁵ Hun zoon Simoen zou zich vestigen in Gent en vervolgens huwen met de erfgename uit Nazareth. De familie van der Zickelen was echter al bekend in Gent voor de geboorte van de Normandische veldheer Guesclin (°1320).²⁴⁶ Volgens het “*Codex diplom. Flandriae*”, uitgegeven door graaf de Limburg-Stirum, behoorde Simoen van der Zickelen in het jaar 1305 tot de 50 die het Verdrag van Athies, tussen de Vlamingen en Filips de Schone, afsloten. Simoen van der Zickelen zou in deze periode al wonen in de omgeving van de Hoogpoort omdat zijn naam vermeld werd in het obituarium van de Sint-Janskerk (huidige Sint-Baafskathedraal), met de toevoeging, dat

---

²⁴⁰ RAG, Sint-Janskerk, Oorkonden nr. 768.

²⁴¹ Ph. Lardinois, *art.cit.*, pp. 69.

²⁴² SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 3, f° 46 v°.

1369, july 12 [...]Jan Borluut, fs Gerems sone, ende jwe (joncvrouwe) Marie Rijms, Jan Rijms dochter, in de Seelstrate, hebben verkennt ende verlijt dat zij hebben vercocht wel ende redelike Symoen van der Zickelen, al dat recht gheel dat zij hadden an huus ende an erve, staende ende licghende up de Hoghe Port, up den houc vander straten, naest den huus dat men eedt de Sickele, ter seelden waert, jeghen over den huus dat men eedt de cleene Pellicaen.

²⁴³ Th. de Hemptinne, *Diplomatische en paleografische studie van de oudste oorkonden van het klooster der rijke klaren van Gentbrugge (1254-1350)*, (onuitgegeven proefschrift), s.l., 1969, deel 2, pp. 260.

²⁴⁴ Ph. Lardinois, *art.cit.*, pp. 69.

²⁴⁵ Th. De Limburg-Stirum, *art.cit.*, pp. 126-127.

²⁴⁶ *Ibidem*, pp. 127.

hij afstamde van “*Everdeus (Everdij) de Falce supra altam Portam*”.²⁴⁷ Deze laatste toevoeging werd gedaan om de Gentse tak van van der Zickelen te onderscheiden van een andere familie, die zich aan de andere kant van de Schelde gevestigd had, “*ultra Schaldam*”.²⁴⁸ In het obituarium staan ook nog andere namen van andere familieleden vermeld, onder ander Nicolaas van der Zickelen, “*curatus*” van de kerk. Werken aan de Brabantdam legden een dertiende–eeuwse grafsteen bloot van een lid van de familie van der Zickelen. In het midden van de grafsteen bevond zich een sikkel met daarrond volgende inscriptie: “*Hier leghet Merin L (...) schfs ver Alieen doch. Van der Ziecklen. Bid over har ziele.*”²⁴⁹ Volgens de auteur bestaat er weinig kans dat de hieronder besproken leden van de familie van der Zickelen afstammelingen waren van de schepenen (van het “*oude regime*” van de XXXIX), die de stad bestuurden voor de “democratische” omwenteling van 1302.²⁵⁰ Graaf de Limburg-Stirum probeerde de aanwezigheid van de “nieuwe” generatie van der Zickelen aan te tonen door de constructies die ze oprichtten en gaat daarmee in tegen de visie van baron de Saint-Genois. Volgens deze laatste zijn de gevonden restanten van het huis van graaf de Thiennes.²⁵¹ De auteur negeert echter dat het gaat om de plaats waar de “*Grote Sikkel*” gevestigd werd. Volgens de Limburg-Stirum werd in de loop van de veertiende eeuw de betrokken woning vervangen door de Grote Sikkel. Er wordt echter niks vermeld over het bezit van het huis door Ser Machelijm van Sint-Baafs.

In de bronnen worden de namen van de gebroeders Simoen en Nicolaas van der Zickelen gelinkt aan een schandaal, dat vermoedelijk plaatsvond op het einde van de veertiende eeuw. De familie van der Zickelen zou op een onrechtmatige manier het bezit verkregen hebben van het pand de “*Grote Sikkel*”. Na het overlijden van hun grootmoeder waren de kinderen van Ser Maechelein van St.-Baafs voor de helft eigenaar van de woning geworden. De erfgenamen waren echter in het buitenland toen de familie van der Zickelen hun intrek nam in de woning.²⁵² Gilis van Sint-Baafs eiste dat ze zijn woning zouden verlaten maar hij ving bot. Na drie jaar aandringen, trok Gilis van Sint-

---

²⁴⁷ *Ibidem*, pp. 127.

²⁴⁸ *Ibidem*, pp. 128.

²⁴⁹ *Ibidem*, pp. 128.

²⁵⁰ *Ibidem*, pp. 128; Ph. Lardinois, *art.cit.*, pp. 68-69.

²⁵¹ J. de Saint-Genois, ‘Restes d’Architecture Civile Privée du Moyen-Age à Gand, in: *Messageur des Sciences historiques ou Archives des arts et de la bibliographie de Belgique*, (1851), pp. 377- 381.

²⁵² Th. De Limburg-Stirum, *art.cit.*, pp. 128.

Baafs naar de magistraat om zijn recht te halen. De zaak bleef echter aanslepen omdat de schepenen de zaak steeds uitstelden. Gilis liet zich niet afschepen en besloot zich te beroepen op zijn recht om wraak te nemen. Nicolaas van der Zickelen raakte zwaar gewond. Vrienden van beide partijen poogden de families te verzoenen. Het “zoendinc” (zoenprocedure) betrof echter enkel het misdrijf waarvan Nicolaas van der Zickelen het slachtoffer was. Gilis van Sint-Baafs was ten einde raad en schreef dan maar een brief naar de graaf.²⁵³ Nicolaas van der Zickelen stierf echter voordat de graaf kon beslissen over de huizenkwesie. Het blijft een mysterie hoe de zaak uiteindelijk afliep maar het lijkt erop dat de familie van der Zickelen het pleit won omdat het huis in haar bezit bleef.²⁵⁴ Deze kwesie toont aan dat de familie van der Zickelen een enorm aanzien genoot.

Simoen van der Zickelen, de echtgenoot van Maria van Lamzweerde, kocht twee woningen, namelijk dat van Jan Borluut en van Jan van de Putte. Volgens F. De Potter werd vanaf dan het huis de Kleine Sikkel genoemd. In het “*Memorieboek der stad Ghent van 't jaer 1301 tot 1793*” werd de Gentse patriciër Simoen van der Zickelen meerdere malen vermeld als schepen van de Keure.²⁵⁵ Dit lijkt min of meer bevestigd te worden in het Schepenregister van de Keure waar het huis voor de aankoop door Simoen van der Zickelen gewoon de benaming de “*Sickele*” kreeg.²⁵⁶

Simoen van der Zickelen en zijn echtgenote Maria van Lamzweerde troffen de nodige maatregelen om moeilijkheden bij de verdeling van hun nalatenschap te voorkomen. De familie van der Zickelen kende immers in het verleden al tal van familiale conflicten.²⁵⁷ Op 17 januari 1407 lieten ze de verdeling van hun bezittingen registreren door de schepenen. Zonen Vincent en Victor van der Zickelen, verwierven het huis de Grote Sikkel (een herberg). Hun andere zoon George was abt van Sint-Jan (1405)

---

²⁵³ V. Gaillard, *Inventaire analytique de chartes des comtes de Flandre: autrefois déposées au chateau de Rupelmonde et récemment retrouvées aux archives à l'ancien conseil de Flandre à Gand*, Gand, 1857, n° 835 of pp. 123.

²⁵⁴ L. De Potter, *op.cit.*, deel 2, pp. 80-81; Th. De Limburg-Stirum, *art.cit.*, pp. 132.

²⁵⁵ P.C. Van Der Meersch, *Memorieboek der stad Ghent van 't jaer 1301 tot 1793*, Gent, 1852, deel 1, (Maatschappij der Vlaamse Bibliofielen, 2 1852), 15), pp. 297, 303 en 306.

²⁵⁶ SAG, OA, Schepenregister van de Keure, reeks 301, nr. 3, f° 46 v°.

²⁵⁷ Th. De Limburg-Stirum, *art.cit.*, pp. 131.

en overleed in 1418 toen hij raadgever was van de hertog van Bourgondië.²⁵⁸ Hun dochter Barbara zou naast andere bezittingen de Kleine Sikkel erven.²⁵⁹ Victor van der Zickelen, echtgenoot van Marguerite de Loof, speelde een belangrijke rol in de Gentse politiek. In de periode 1404-1425 was hij verscheidene keren schepen die de voorrechten van de stad verdedigde voor de Raad van Vlaanderen.²⁶⁰ In 1404 was hij afgevaardigde van de vier Leden van Vlaanderen en bood de nieuwe vorst Jan zonder Vrees bij zijn intrede een petitie aan met klachten van de Vlamingen.²⁶¹ Rond 1410 stuurden de Hertog van Bourgondië en de vier Leden hem naar Engeland met als doel de handelsbetrekkingen met dit land te herstellen.²⁶² Victor bezat naast het pand de “*Groote Sikkel*” ook de heerlijkheden van Nazareth en Zevegem, die zijn zoon Nicolaas (deze werd in de literatuur soms ook Clais genoemd) zou erven in 1430. Nicolaas vervulde net zoals zijn vader het schepenambt. Uit het “*Memorieboek*” blijkt dat hij verschillende malen schepene van de Keure was.²⁶³ Het lijkt erop dat het schepenambt voor deze familie weggelegd werd. Victor van der Zickelen was een rijk en machtig man wat duidelijk wordt door de kwitantie van een geldsom die de gravin van Henegouwen hem verschuldigd was.²⁶⁴ Volgens H. Balieus blijkt uit het manuscript dat er ook banden waren met Olivier van Vaernewijck.²⁶⁵ Een andere telg uit het geslacht van Vaernewijck bewoonde in 1401 het naburige huis Nederpolder 4.²⁶⁶ In 1442 huwde zijn oudste zoon Nicolaas van der Zickelen met Isabeau van der Meersch, een dochter van Philips en Marguerite van Vaernewijck. De familie van Vaernewijck behoorde tot de lage adel.²⁶⁷ Volgens auteur De Win is de lagere adel vooral aanwezig in het leger, diplomatieke functies, vorstelijke raden, de kanselarij, het hof, lokale functies, lokale magistratuur, in

---

²⁵⁸ A. Van Lokeren, *Histoire de l'abbaye de Saint-Bavon et de la crypte de crypte de Saint-Jan*, 1799-1872, deel 1, pp. 137 en pp. 231. Er werd een proces-verbaal opgemaakt van zijn verkiezing tot abt. Men noemde hem “*de Falce*”.

²⁵⁹ SAG, OA, Staten van goed, reeks 330, nr. 13, f°25.

²⁶⁰ H. Balieus, *Rentier de la famille van der Zickelen*, Gand, 1904, pp. 4.

²⁶¹ L. De Potter, *op.cit.*, deel 2, pp. 83.

²⁶² H. Balieus, *op.cit.*, pp. 4.

²⁶³ P.C. Van Der Meersch, *op.cit.*, volume 1. pp. 213, 225, 257. Hij was schepen in 1442, 1448 en 1461.

²⁶⁴ *Ibidem*, pp. 4.

²⁶⁵ *Ibidem*, pp. 4; A. de Ghellinck d'Elseghem, *chartes et documents de la famille van Vaernewijck*, 1899-1919, deel 1, pp. 378, 389, 506, deel 2, pp. 292, 297 en 369.

²⁶⁶ L. De Mey, *op.cit.*, pp. 45-48.

²⁶⁷ A.J. Brand, *op.cit.*, pp.52.

dienst van de hoge adel.²⁶⁸ De Win wijst er ook op dat er in deze periode geen sluitende criteria gevonden werden om een familie binnen de sociale differentiatie van de adel te situeren. In de loop van de zestiende eeuw zou het adellijke statuut geïnstitutionaliseerd worden.²⁶⁹ Voordien bepaalde de sociale consensus of men al dan niet in de adel werd opgenomen.

Barbara van der Zickelen, de dochter van Simoen en Maria van Lamzweerde, was gehuwd met Pieter Mattenije en zou bij het overlijden van haar ouders naast andere goederen ook het huis de *Kleine Sikkel* erven. Ze erfde uiteraard ook de bijbehorende tuin achter het Steen en aan de overkant van de Biezekapelstraat. Barbara overleed echter voor haar echtgenoot die afstand van zijn recht op de woning deed ten voordele van zijn schoonbroer Jan Wittoen, kapitein van Biervliet. Deze deed op zijn beurt afstand van het huis ten voordele van Vincent vander Zickelen, Simoens zoon.

In 1432 kwam de toen minderjarige wees Pieter van der Zickelen in het bezit van het huis de Kleine Sikkel en de daarachter gelegen tuin. Vincent van der Zickelen was zijn voogd en zijn belangen werden waargenomen door de schepenen van de Keure, met name Boudin de Gruuter en Zegher sLoove. Uit een akte van 1459 kan besloten worden dat Pieter van der Zickelen, de echtgenoot van Mergriete Suerewaen, nog altijd eigenaar was van het pand.²⁷⁰ Volgens het “*Dagboek der Gentsche Collatie*” braken er in het midden van de vijftiende eeuw onlusten uit in Gent als gevolg van de nederlaag bij Gavere.²⁷¹ De stad revolteerde tegen de hertog en was onderworpen aan de dictatuur van drie “*hooftmans*”. Via hetzelfde dagboek vernemen we dat Pieter en Nicolaas van der Zickelen en Etienne de Liedekerke en nog vele vooraanstaande leden van de bourgeoisie de stad ontvluchtten. Hun goederen werden geconfisceerd omdat ze beschouwd werden als vijanden van de stad. Pieter van der Zickelen, Pieter van Heertvelde en Henri Goethaels werden bij hun terugkeer onderworpen aan een ondervraging (1452).²⁷²

---

²⁶⁸ J. Dumolyn, F. Van Tricht, ‘De sociaal-economische positie van de laatmiddeleeuwse Vlaamse adel: enkele trends’, in: *Handelingen van het Genootschap voorgeschiedenis te Brugge*, 137 (2000), pp. 31.

²⁶⁹ F. Buylaert, ‘Edelen in de Vlaamse stedelijke samenleving, een kwantitatieve benadering van de elite van het laatmiddeleeuwse en vroegmoderne Brugge’, in: *Tijdschrift voor Sociale en Economische geschiedenis*, 2 (2007), 4, pp. 30.

²⁷⁰ SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 45, f° 66.

²⁷¹ A.G.B. Schayes, *Dagboek der Gentsche Collatie*, bevattende een nauwkeurig verhael van de gebeurtenissen te Gent en elders in Vlaanderen, voorgevallen van de jaren 1446 tot 1515, Gent, 1842, pp. 251-252.

²⁷² *Ibidem*, pp. 130.

Volgens het “*Memorieboek*” was Pieter van der Zickelen schepen van Gedele (1457) en de Keure (1459).²⁷³ Na het overlijden van het echtpaar van der Zickelen verhuurt Philips van der Zickelen, de oudste zoon van Nicolaas, de Kleine Sikkel voor een termijn van drie jaar aan Vaillier van Halewin J. Lodewijk. Er werden verder geen gegevens teruggevonden over deze huurder. Uit dezelfde akte (1485) blijkt dat de kinderen van Pieter van der Zickele wezen waren en dat ze Willem Utenhove als voogd toegewezen kregen.²⁷⁴ Philips was in 1476 en 1490 schepen. Daarnaast bezat hij de heerlijkheden Nazareth en Oomberge.²⁷⁵ Tijdens de gevangenschap van aartshertog Maximiliaan werd hij naar Brugge gestuurd. Na diens bevrijding voegde hij zich bij de troepen van Philippe van Cleve, waar hij kapitein werd van het Vlaamse leger, en hij de strijd opnam tegen de troepen van de hertog van Saksen, de bondgenoot van Maximiliaan.

Catharina van der Zickelen, weduwe van Colard le Bagneteur, verkocht op 20 september 1508 de woning aan Lieven van der Vesten, een dakdekker (*ticheldekker*).

Familie van der Vesten

In 1508 kocht Lieven van der Vesten, zoon van Jacob, de woning de Kleine Sikkel.²⁷⁶ Zowel in de bronnen als in de literatuur is er nauwelijks informatie over deze figuur te vinden, behalve dan dat hij “*ticheldekker*”, een dakdekker was. Lieven van der Vesten zou in hetzelfde jaar “de rente” van zijn huis verkopen aan Claes van Mauweghem, zoon van Jan. Waarschijnlijk bedoelt men hier mee dat Lieven van der Vesten een deel van het huis verhuurde aan Claes van Mauweghem.²⁷⁷ Uit de akte blijkt ook dat Lieven van der Vesten in het pand bleef wonen. Het gaat hier niet om een grondcijs omdat het huis de Kleine Sikkel geregistreerd was als een Vrij huis, vrij erf. In de literatuur en de bronnen werden er geen gegevens over Claes van Mauweghem teruggevonden. In 1514 zou Lieven van der Vesten één deel van zijn huis verkopen aan Lisbette Boones.

---

²⁷³ P.C. Van Der Meersch, *op.cit.*, deel 1, pp. 249 en 252.

²⁷⁴ SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 58, f°188.

²⁷⁵ Th. De Limburg- Stirum, *art.cit.*, pp. 145.

²⁷⁶ *Ibidem*, pp. 141; SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 70, f° 11 “[...] Voorn(oemde) Lievin van der Vesten, vercoopt rente aen Claes van Mauweghem f. Jan, dewelke hij beset op zijn huus ende erve de Cleene Zickele daer hij inne woont, op de Hoochp. Jeghen over den Pellican, up den houc van de Zickelstraetkine [...]”

²⁷⁷ SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 70, f° 12.

Familie van der Valleyen

Op 10 mei 1514 kocht Lisbette Boones, weduwe van Lieven van der Valleyen, een helft van het huis.²⁷⁸ De sociale en professionele achtergrond van deze individuen kon niet achterhaald worden via de literatuur of andere beschikbare bronnen. De erfgenamen zouden het huis in hun bezit hebben tot 1555.

Familie van Meyngherspruut

Volgens het “*Eersten Grooten Ouden Boeck*” (landboek “*Vrij huis, vrij erf*”) kwamen Elizabeth de Boom en haar dochters Anna en Barbara Meyngherspruut in 1555 in het bezit van het huis de Kleine Sikkel.²⁷⁹ Er werden verder geen gegevens gevonden over deze familie.

Familie Seghers

In 1557 kochten Geerard Seghers (of Zeghers) en zijn echtgenote Barbara Sprute, weduwe van Lieven Deynoot, het pand Nederpolder 2.²⁸⁰ Het gaat hier zeker niet om de schilder wiens werken in diverse kapellen kon teruggevonden worden.²⁸¹ Het geboortjaar van de schilder Geeraard Seghers kon niet opgespoord worden maar wel wanneer hij gedoopt werd (1591) alsook de datum van overlijden (1651). De Antwerpenaar werkte vooral in opdracht van de Jezuitenkloosters te Antwerpen en Gent. De kans bestaat dat het gaat om één van zijn nazaten. Ambachten werden vaak doorgegeven van vader op zoon.

---

²⁷⁸ SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 73, f° 66.

²⁷⁹ SAG, OA, Schepenregisters Vrij huis, vrij erf, reeks 303, f° 137; SAG, OA, Eersten Grooten Ouden Boeck, reeks 153, nr. 1, deel 1, nr. 78 of f° 323-330 v°.

²⁸⁰ SAG, OA, Eersten Grooten Ouden Boeck, reeks 153, nr. 1, deel 1, nr. 78 of f° 323-330 v°.

²⁸¹ F. De Potter, *op.cit.*, deel 5, pp. 366 en 374; *Ibidem*, deel 7, pp. 437. Geeraard Seghers schilderde voor de vijftiende kapel (Heilige Livius, patroon van de stad Gent) “de marteldood van Sint-Lieven”. Voor de kapel “de laatste der drie Koningen of *den Penitencier*” schilderde hij de “de aanbidding der Koningen”. Zijn werk was ook terug te vinden in de veertiende kapel (de Marteldood van de Heilige Barbara) : “Christus aan de kolom”.

Familie van der Cruycen

Op 19 augustus 1560 verkocht Geeraard Seghers het huis aan Jan van der Cruycen (of Cruucen) fs. Jans, een van de voornaamste pussemiers of pandbeleners van de stad, en zijn echtgenote Maria Weydts.²⁸² Jan van der Cruucen overleed in 1568.

In 1577 verkocht Maria Weydts het huis op haar beurt aan Jan van den Kethulle.

Familie van den Kethulle

Volgens Gustave Van Hoorebeke is het moeilijk om een stamboom van de familie van den Kethulle, in de franstalige literatuur de la Kethulle genoemd, op te stellen. De verschillende benamingen zoals “Katul”, “vander Kathulle”, enz. zorgen voor de nodige problemen. G. Van Hoorebeke meent dat het hier gaat om een Vlaamse familie. De auteur stelt dat de oorsprong van de familie van den Kethulle moeilijk te achterhalen is.²⁸³ Er bestaat twijfel over wie nu de stamvader was van de familie van den Kethulle.²⁸⁴ Sommige genealogen denken dat Wolfart of Wolpart, echtgenoot vander Donck, de stamvader van dit roemrijke geslacht was. Er zijn ook genealogen die menen dat Christophe van den Kethulle de stamvader was. Van Hoorebeke ondersteunt deze laatste denkplaatse.

De familie van den Kethulle genoot veel aanzien, had veel invloed en een roemrijk verleden. De naam en de allianties met andere families zouden volgens Van Hoorebeke hiervan het bewijs zijn.²⁸⁵ De familie van den Kethulle kon gelinkt worden aan andere families zoals Damman, van Utenhove, de Gruutere, van de Motte (of de la Motte), de baronnen de Camargo, de Hembyze, enz. Het bewijs voor het roemrijke verleden van deze familie is dat Jan van den Kethulle raadgever was van Filips de Stoute.²⁸⁶ Andere leden van de familie waren dan weer kanunniken van kapittels of Gentse schepenen. Guillaume en François van den Kethulle speelden een belangrijke rol

---

²⁸² SAG, OA, Schepenregisters Vrij huis, vrij erf, reeks 303, f°137.

²⁸³ G. Van Hoorebeke, ‘Recherches généalogiques et historiques sur l’ancienne et noble famille de la Kethulle, établie en Flandre’, in: *Annales de l’académie d’archeologie de Belgique*, (1851), pp. 160.

²⁸⁴ *Ibidem*, pp. 165

²⁸⁵ *Ibidem*, pp. 160-161.

²⁸⁶ K.G. Van Acker, ‘Jan van den Kethulle’, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, deel 3, 1968, pp. 465-467.

in de religieuze troebelen die zich in Gent afspeelden. François van den Kethulle, heer van Ryhove, kwam aan het bewind van de calvinistische republiek.²⁸⁷ De heerlijkheden die in het bezit waren van de familie droegen in grote mate bij aan haar macht en aanzien. Het gaat om de heerlijkheden “*Haverie, Noort-Assche, Eversteyn, Noorthout, Volckeghem, Crommenhelst, Rupelmonde, Wissekercke, Ryhove, Ter-Loone-Lez-Assenede, Hardieut, Helfaut, Loueuses, Hammes, Angre, Méricourt, Motte, enz.*”²⁸⁸

Volgens het “*Minsten Boeck*” (landboek “*Vrij huis, vrij erf*”) kwam Jan van den Kethulle in het bezit van de Kleine Sikkel.²⁸⁹

Jan van den Kethulle was schepen van de Keure in 1541, 1544 en 1547.²⁹⁰ Men weet niet of hij al dan niet gehuwd was.²⁹¹ In de publicaties van R. Schoorman en G. van Hoorebeke wordt er nauwelijks iets over deze figuur vermeld.²⁹² Volgens Frans de Potter zouden zijn erfgenamen het huis overlaten aan Philip van den Kethulle (1613).²⁹³ Wie deze erfgenamen waren, kon niet in de beschikbare bronnen en literatuur gevonden worden. Philip van den Kethulle, heer van Assche en Volkegem, zou een eventuele eigenaar van de Kleine Sikkel geweest kunnen zijn. Ik baseer me hiervoor op de ligging van het pand. Deze was schepen van de Gedele (1520 en 1522) en van de Keure (1521 en 1536).²⁹⁴ Philip van den Kethulle was onderdeken, keizer en koning van de Sint-Jorisgilde.²⁹⁵ Hij trad drie keer in het huwelijk onder andere met Baudine de Gruutere, Marie vander Hellen en Francisca (of Françoise) Deurnaghele. Francisca schonk hem zeven kinderen: Guillaume ,François, Adrienne, Livin, Philip, Jeanne en Charles van den Kethulle.²⁹⁶

Guillaume van den Kethulle, echtgenoot van Catherine de Mérode, was schepen van de Keure (1555, 1562, 1464, 1570, 1572 en 1573).²⁹⁷ Guillaume en François van den

---

²⁸⁷ A.-L. Van Bruaene, ‘Een religieuze republiek en citadel’, pp. 110; G. Van Hoorebeke, *art.cit.*, pp. 162.

²⁸⁸ , Van Hoorebeke, *art.cit.*, pp. 162.

²⁸⁹ SAG, OA, *Minsten Boeck*, reeks 153, nr. 1, f° 79.

²⁹⁰ G. Van Hoorebeke, *art.cit.*, pp. 173.

²⁹¹ *Ibidem*, pp. 173.

²⁹² R. Schoorman , *Inventaire sommaire des archives données à l’état par la famille de la Kethulle de Ryhove*, s.d., pp. 5 ; G. Van Hoorebeke, *art.cit.*, pp. 173.

²⁹³ F. De Potter, *op.cit.*, deel 5, pp. 510.

²⁹⁴ G. Van Hoorebeke, *art.cit.*, pp. 174.

²⁹⁵ F. De Potter, *op.cit.*, deel 2, pp. 527 en 529.

²⁹⁶ *Ibidem*, pp. 174- 177; R. Schoorman, ‘Notices Historiques concernant trois anciennes seigneuries de la famille de la Kethulle’, in: *La Noblesse Belge annuelle de 1911*, 1 (1912), pp. 355.

²⁹⁷ G. Van Hoorebeke, *art.cit.*, pp. 174.

Kethulle speelden een belangrijke rol in de religieuze troebelen die Gent verscheurden.²⁹⁸ François van den Kethulle, heer van Ryhove, maakte deel uit van de Hugenoten en zou met de hulp van Jan Hembyse een coup plegen.²⁹⁹ François van den Kethulle was gehuwd met Susanne vanden Haute met wie hij drie kinderen had.³⁰⁰ Wanneer we de professionele activiteiten van zijn nakomelingen wat nader bekijken, kunnen we vaststellen dat ze geen deel uitmaakten van het Gentse politieke leven, bijvoorbeeld zonen Philip en Louis van den Kethulle waren gouverneur in Bergen-op-Zoom. Het is dan ook weinig waarschijnlijk dat ze de Kleine Sikkel in hun bezit hadden.³⁰¹ Er is een grotere kans dat zijn broer Philip, die al vrij snel na zijn huwelijk overleed, de eigenaar was van het huis. Zijn naam stond immers vermeld tussen andere Gentse *erfachtige lieden*.³⁰² Het blijft gissen naar wie de eigenaars van het pand waren na de dood van Jan van den Kethulle.

Conclusie

De periode die in dit hoofdstuk werd besproken, kan worden opgedeeld in verschillende fasen. Er is een constante merkbaar vanaf het midden van de veertiende tot het begin van de zestiende eeuw is het huis in het bezit van één familie. Voordien was het huis, dat opgedeeld was in twee delen, in het bezit van twee eigenaars. Hoelang deze eigenaars het huis in hun bezit hebben gehad is echter niet bekend. Wanneer we naar de professionele achtergrond kijken van de betrokken bewoners, onder andere van de familie Borluut, van der Zickelen (en eventueel Rijm) lijkt het erop dat het schepenambt vererfbaar was. Van de familie van de Putte werden er helaas geen gegevens teruggevonden. De familie Rijm speelde een belangrijke rol in het weversambacht en had dus politieke macht. Dit kan men afleiden uit het conflict dat ze had met een andere machtige familie Alyn (het vollersambacht). Om een verdere escalatie van het conflict te voorkomen, trad de familie van der Zickelen als bemiddelaar op. De zoenprocedure toont aan dat het stadspatriciaat nog veel macht had. In theorie stond de procedure open voor alle vrije burgers van Gent

---

²⁹⁸ *Ibidem*, pp. 174 ; R. Schoorman, Inventaire sommaire des archives, pp. 5; A.-L. Van Bruaene, 'Een religieuze republiek en citadel', pp. 110

²⁹⁹ G. Van Hoorebeke, *art.cit.*, pp. 175.

³⁰⁰ *Ibidem*, pp. 175-176.

³⁰¹ *Ibidem*, pp. 176.

³⁰² *Ibidem*, pp. 176.

maar de praktijk toont aan dat enkel de maatschappelijke bovenlaag er een beroep op kon doen.³⁰³ De geldbedragen die in zoenen wegens verwonding of doodslag dienden betaald te worden aan het slachtoffer of de betrokken partij waren zo hoog dat enkel vermogenden ze konden opbrengen. Bedevaarten konden wel als vervangingsmiddel van financiële verplichting dienen.³⁰⁴ Voorgaand juridisch privilege toont aan dat het stadspatriciaat nog veel macht had. Het patriciaat bleef dus bestaan na de Guldensporenslag, maar de samenstelling ervan veranderde. In de veertiende eeuw was het patriciaat een amalgaam van oude viri hereditarii en hun nazaten, ambachtshui, immigranten en *nouveaux riches*.³⁰⁵ Er bestaat enige onzekerheid of de familie van der Zickelen afstammelingen waren van het oude patriciaat. Jan van der Zickelen zou wel in het geheim deel uitgemaakt hebben van de Leliaertspartij.³⁰⁶ Volgens auteur P. Rogghé waren Jan en Simoen van der Zickelen herbergiers of waarden.³⁰⁷ Uit het voorgaande blijkt alleszins dat de familie van der Zickelen veel macht en aanzien genoot en kon terugvallen op een uitgebreid sociaal netwerk. De familie behoorde dus tot de maatschappelijke toplaag van de stad. Dit kan men afleiden uit het feit dat men weigerde recht te spreken in de zaak van der Zickelen versus Gilis van Sint-Baafs. De familie had ook banden met andere machtige families. Simoen van der Zickelen trad op als een van de drie “magen en vrienden” toen er een twist uitbrak naar aanleiding van het huwelijk van Willem Utenhove met Jehanne Tsuul.³⁰⁸ De zoenprocedure is een voorbeeld van de stedelijke trots waarbij geen vorstelijke inmenging geduld werd. Toen de kinderen van Pieter van der Zickelen wees werden trad Willem Utenhove, een naamgenoot van de voorgaande, op als hun voogd.³⁰⁹ De familie van Utenhove behoorde ook tot de stedelijke toplaag die zich een weg baande naar de topklasse van de Bourgondische staat. Via het *Memorieboek* en het manuscript van de hand van Victor van der Zickelen komen we te weten dat er ook banden waren met de adellijke familie van

---

³⁰³ J. Wyseur, *De familie Utenhove en de Bourgondische staatsvorming (ca. 1384-ca. 1460)*, sl., 1999, deel 2, pp. XVIII

³⁰⁴ J. Van Herwaarden, *Opgelegde bedevaarten. Een studie over de praktijk van het opleggen van bedevaarten (met name in de stedelijke rechtspraak) in de Nederlanden gedurende de late middeleeuwen (ca. 1300- ca. 1500)*, Assen, 1978, pp. 73-86.

³⁰⁵ W. Prevenier, *op.cit.*, pp. 427.

³⁰⁶ Th. de Limburg-Stirum, *art.cit.*, pp. 136.

³⁰⁷ P. Rogghé, *art.cit.*, pp. 159.

³⁰⁸ *Ibidem*, pp. 84.

³⁰⁹ SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 58, f°188.

Vaernewijck.³¹⁰ Een andere telg uit het geslacht van Vaernewijck bewoonde in 1401 het naburige huis Nederpolder 4.³¹¹

Catharina van der Zickelen zou de laatste zijn van de familie die het huis bewoonde. Vervolgens kwam Lieven van der Vesten in het bezit van het huis. In deze periode is er geen sprake meer van een *hereditas* waaraan nog sociale en politieke voorrechten zouden verbonden zijn.³¹² Het verwerven van een *hereditas* betekende enkel dat men fortuin had. Vele ambachtslui verwierven dus een *hereditas* in deze periode. Vele andere erfachtige lieden werden niet in andere documenten vermeld waardoor het moeilijk is om hun achtergrond te achterhalen.³¹³

Vanaf 1577 tot 1649 zou het pand in het bezit zijn van de familie van de Kethulle. Deze familie speelde eveneens een belangrijke rol in de Gentse politieke geschiedenis. Volgens Van Hoorebeke zou de allianties (huwelijkspolitiek) met andere families het bewijs zijn van haar macht en aanzien.³¹⁴

Een belangrijk kenmerk van de wijk van de Hoogpoort in de veertiende eeuw is de hoge concentratie aan schepenen. De meeste eigenaars die werden teruggevonden voor deze periode oefenden meerdere malen het schepenambt uit. Er dient wel opgemerkt te worden dat de ene politieke carrière al wat succesvoller verliep dan de andere. Simoen van der Zickelen werd gehinderd in zijn ambities. In de loop van de vijftiende eeuw wonen nog steeds welvarende families in de Gentse Kuip. Dezelfde conclusie kan getrokken worden voor schepenen en hogere ambtenaren in dienst van de stad. Ze bezitten eerder een huis in het oude stadscentrum. Enkele straten spannen echter de kroon wat rijkdom betreft, naast de Vrijdagmarkt, Onderstraat en Langemunt, is ook de Hoogpoort tussen deze straten terug te vinden.³¹⁵ De marktwaarde van de huizen in de Hoogpoort lag beduidend hoger dan in de Nederpolder.³¹⁶ De meest welstellende buurten situeren zich rond de St.-Niklaaskerk, de Koren- en Vismarkt en de Kouter. De Nederpolder wordt beschouwd als

---

³¹⁰ A. de Ghellinck d'Elseghem, chartes et documents de la famille van Vaernewijck, 1899-1919, deel 1, pp. 378, 389, 506, deel 2, pp. 292, 297 en 369; H. Balieus, *op.cit.*, pp. 4.

³¹¹ L. De Mey, *op.cit.*, pp. 45-48.

³¹² Ph. Lardinois, *art.cit.*, pp. 71.

³¹³ *Ibidem*, pp. 71.

³¹⁴ G. Van Hoorebeke, *art.cit.*, pp. 160-161.

³¹⁵ M. Boone en B. Reusens, 'Topografische verdeling van de welvaart te Gent aan het eind van de 15de eeuw', in: *Spiegel Historiael*, 14 (1979), pp. 544-545.

³¹⁶ M. Boone, D. Dumon, B. Reusens, *op.cit.*, pp. 198.

een uitloper van deze wijken.³¹⁷ Houten bebouwing vond men eerder in de perifere wijken terug.³¹⁸ Volgens M. Boone was er geen sprake van een uitgesproken sociale segregatie, maar bepaalde sociale groepen domineerden wel sommige buurten.³¹⁹

---

³¹⁷ *Ibidem*, pp. 194-195.

³¹⁸ M. Boone, 'Een middeleeuwse metropool', pp. 58.

³¹⁹ *Ibidem*, pp. 58

6. Het St.-Baafskapittel

Wat betreft de eigendom van het huis door het Sint-Baafskapittel zijn er tegenstrijdige bronnen gevonden. Er werd een verkoopakte van een huis met de naam “De Kleine Sikkel” teruggevonden. Andere bronnen beweren echter het tegendeel, namelijk dat het huis naast de Kleine Sikkel in het bezit was van het kapittel. Het huis de Kleine Sikkel werd teruggevonden in de Registers van Vrij huis, vrij erf die dateren van 1552.³²⁰ Het kapittel zou het pand bezitten van 1546 tot 1577.³²¹ Het register omvat dus grotendeels de periode wanneer het kapittel de Kleine Sikkel in eigendom had. In de betrokken registers is er echter geen sprake van het bezit van het huis door het Sint-Baafskapittel. Uit dezelfde registers wordt het huis naast de Kleine Sikkel wel als eigendom van het Sint-Baafskapittel vermeld.³²² Bovendien wordt in de verkoopakte van het huis door het kapittel de bewoner van de naburige woning genoemd: de weduwe van Jan vander Cruucen. Wanneer we de registers van Vrij huis, Vrij erf³²³ er bijnemen, blijkt dat ten tijde van de verkoop van het huis, de familie vander Cruucen in het huis de Kleine Sikkel woonde. De hierboven geraadpleegde documenten wijzen dus in de richting van een vergissing inzake de naam van het huis. Volgens auteur F. De Potter doken vergissingen omtrent de naam van het huis regelmatig op.³²⁴

Bij hedendaagse onderzoekers zorgen deze naamsverwisselingen in de akten soms voor verwarring. Volgens de auteur Bruno Bouckaert zou de vierschaar van Sint-Baafs, een middeleeuwse rechtbank, zetelen in het pand de Kleine Sikkel (1540-1553).³²⁵ Dit gebeurde nadat de baljuw en schepenen van Gent toestemming hadden gegeven om de rechtbank te laten zetelen op stedelijk grondgebied. In de periode dat de vierschaar het huis in zijn bezit zou hebben, blijkt het huis echter in handen van de erfgenamen van Lisbette Boones.³²⁶ Er werden alleszins geen gegevens teruggevonden die betrekking hebben op de verhuur of verkoop van eventueel een gedeelte van de woning. Volgens het

---

³²⁰ SAG, OA, Eersten Grooten Ouden Boeck, reeks 153, nr. 1, deel 1, nr. 78 of f° 323-330 v°.

³²¹ RAG, fonds Sint-Baafs, inventaris 11, nr. K 9826, koop- en verkoopakte.

³²² SAG, OA, Schepenregisters Vrij huis, vrij erf, reeks 303, f° 137.

³²³ SAG, OA, Eersten Grooten Ouden Boeck, reeks 153, nr. 1, deel 1, nr. 78 of f° 323.

³²⁴ F. De Potter, *op.cit.*, deel 5, pp. 505.

³²⁵ B. Bouckaert, *De Sint-Baafskathedraal in Gent van Middeleeuwen tot Barok*, Gent, 2000, pp. 115.

³²⁶ Th. De Limburg-Stirum, *art.cit.*, pp. 141; F. De Potter, *op.cit.*, deel 5, pp. 509.

“*Memorieboek*”³²⁷ logeerde Karel V en de legaat kardinaal Alexander Farnese van de Heilige Stoel tijdens de onlusten van 1540 in de *Grote Sikkel*. In deze periode was het immers moeilijk om een onderkomen te vinden. De legaat gaf keizer Karel V zijn zege om de Sint-Baafsabdij af te breken en het te vervangen door het Spanjaardenkasteel.³²⁸ Deze gebeurtenissen droegen misschien bij tot de veronderstelling dat de Kleine Sikkel in handen was van het Sint-Baafskapittel.

---

³²⁷ P.C. Van Der Meersch, *art.cit.*, deel 2, pp. 177.

³²⁸ L.P. Gachard, *Relations des troubles de Gand sous Charles-Quint, par un anonyme (suivie de trois cent trente documents sur cet événement, 1846, Brussel, pp. 687.*

7. De eigenaars van het huis in de zeventiende en achttiende eeuw

In dit hoofdstuk wordt er slechts even stilgestaan bij de opeenvolgende eigenaars van de zeventiende en achttiende eeuw. Achtereenvolgens behoorde de Kleine Sikkel toe aan de familie van den Kethulle, de Camargo, de Pouillon, van Zele, Motte en Carpentier.

Familie van den Kethulle

Volgens F. De Potter bezat Philip van de Kethulle (een naamgenoot), ridder en heer van de Haverie³²⁹, in 1613 de Kleine Sikkel.³³⁰ Sinds 1577 behoorde het huis tot de eigendom van de familie van den Kethulle. Philip van de Kethulle, zoon van Jacques en Anne de Loueuse, werd in 1632 de enige eigenaar van de heerlijkheid Assche.³³¹ Hij erfde deze heerlijkheid van zijn tante Jeanne van den Kethulle. Philip van den Kethulle, echtgenoot van H el ene Benoit, overleed al vrij snel na zijn huwelijk (1633).³³² H el ene Benoit, ook van adellijke afkomst, bezat de titels “*Dame de la Haye, Tupigny, de la Motte-Jaspiny, enz.*”³³³

Familie de Camargo

De volgende familie die de Kleine Sikkel zal bezitten is de familie de Camargo. Theodoor de Camargo, getrouwd met Francisca (of Fran oise) van den Kethulle, wordt in 1649 eigenaar van het pand.³³⁴ De Camargo was heer van Herselare, *Winenbouch* en

---

³²⁹ G. Van Hoorebeke, *art.cit.*, pp. 179.

³³⁰ F. De Potter, *op. cit.*, deel 5, pp. 510.

³³¹ R. Schoorman, *op.cit.*, pp. 6.

³³² *Ibidem*, pp. 6.

³³³ *Ibidem*, pp. 6; G. Van Hoorebeke, *art.cit.*, pp. 180

³³⁴ F. De Potter, *op.cit.*, deel 5, pp. 510

baron van het Heilig rijk.³³⁵ Hij was schepen van de Keure in 1660 en 1661.³³⁶ In 1675 was hij voorschepen en deken van de viskopers.³³⁷

Familie de Pouillon

Volgens F. De Potter kwam Emmanuel de Pouillon, gehuwd met Izabella Pruvost, in het bezit van de woning in 1665.³³⁸ Emmanuel de Pouillon was deken van de kruideniers (“*Lijst der bekende dekens en hoofdmannen van de kruidenies (1662-66)*”)³³⁹, de kaaskopers (“*Lijst van de bekende dekens der Kaaskoopersnering*”, 1663)³⁴⁰ en de kuipers. Hij was ook keizer (1542) en koning (1649) van de Sint-Jorisgilde.

Via het landboek Vrij huis, vrij erf (*Minsten Boeck*) komen we te weten dat het huis eigendom is van Jan de Pouillon.³⁴¹ Er werden verder geen gegevens gevonden van Jan de Pouillon, maar wel van een zekere Jan Geeraard de Pouillon, die onderbaljuw was.³⁴² Maar het blijft natuurlijk gissen of het om dezelfde persoon gaat. Het bewijs voor het bezit van deze familie werd geleverd door de Prijzije van 1672.³⁴³ Hun erfgenamen hielden het in hun bezit tot het jaar 1701.³⁴⁴

Familie van Zele

In 1701 wordt het huis verkocht aan Joanna van Zele, weduwe van Lucas van Zele, die er bleef wonen tot aan haar dood (1721). Haar naam werd vermeld in het *Minsten Boeck*.³⁴⁵ Haar dochter Maria-Catharina, een begijn in het klein hof, erfde vervolgens het pand.³⁴⁶

---

³³⁵ G. Van Hoorebeke, *art.cit.*, pp. 180.

³³⁶ *Ibidem*, pp. 180.

³³⁷ F. De Potter, *op.cit.*, deel 1, pp. 530; *Ibidem*, deel 2, pp. 568; *Ibidem*, deel 5, pp. 510.

³³⁸ *Ibidem*, deel 5, pp. 510.

³³⁹ F. De Potter, *op.cit.*, deel 3, pp. 528.

³⁴⁰ *Ibidem*, pp. 518.

³⁴¹ SAG, OA, *Minsten Boeck*, reeks 153, nr. 1, f° 79.

³⁴² F. De Potter, *op.cit.*, deel 1, pp. 597.

³⁴³ SAG, OA, *Prijzije van 1672*, reeks 153/2, nr. 57, f° 338.

³⁴⁴ *Ibidem*, deel 5, pp. 511.

³⁴⁵ F. De Potter, *op. cit.*, deel 5, pp. 511; SAG, OA, *Minsten Boeck*, reeks 153, nr. 1, f°79.

³⁴⁶ F. De Potter, *op. cit.*, deel 5, pp. 511.

Er werden verder geen gegevens van deze personen gevonden. Op 16 september 1755 overleed Maria-Catharina en erfde Pieter Motte het pand.

Familie Motte

Pieter Motte, een bloedverwant van Catharina van Zele, kwam dus in het bezit van de Kleine Sikkel. Zijn naam stond echter niet vermeld in het *Minsten Boeck*. Het pand zou tot 1759 in zijn bezit blijven.³⁴⁷

Familie Carpentier

Het landboek Vrij huis vrij erf vermeldt Frans Louis Carpentier als volgende eigenaar (1759).³⁴⁸ Waarschijnlijk werd Jan-Lodewijk pas eigenaar van de Kleine Sikkel in 1787. Volgens F. De Potter werd Frans- Lodewijk (of Frans Louis) pas eigenaar van het pand in 1787.³⁴⁹ In de publicatie van De Potter zou dus een verstrooidheidfoutje kunnen geslopen zijn. De erfgenamen van Jan-Lodewijk zouden het huis verkopen aan hun broer Frans-Jozef voor de som van 2.568 pond, Vlaamse munt.³⁵⁰

Conclusie

Vooraleer het huizenonderzoek af te sluiten, worden volledigheidshalve ook nog een aantal eigenaars uit de 19de, 20ste en 21ste eeuw vermeld. In de oorspronkelijke aanwijzende tabel 208.³⁵¹ ontdekken we dat Antoine Bernardus Mathôt, een handelaar, in het bezit was van de Kleine Sikkel of de Nederpolder 2. In 1882 was de Kleine Sikkel in het bezit van Henri Verhulst, een deurwaarder bij het Hof van Beroep te Gent, en zijn kinderen.³⁵² Via een bouwvergunning komen we te weten dat hij een aanvraag indiende

---

³⁴⁷ F. De Potter, *op. cit.*, deel 5, pp. 511.

³⁴⁸ SAG, OA, *Minsten Boeck*, reeks 153, nr. 1, f° 79.

³⁴⁹ F. De Potter, *op.cit.*, deel 5, pp. 511.

³⁵⁰ *Ibidem*, pp. 511; SAG, OA, Schepenregisters Vrij huis, vrij erf, reeks 303, f° 321.

³⁵¹ AKG, Oorspronkelijke aanwijzende tabel 208, perceelnummer 522.

³⁵² AKG, Oorspronkelijke aanwijzende tabel 208, perceelnummer 522.

om nieuwe ramen, onder andere een etalageraam, te mogen plaatsen.³⁵³ In het begin van de twintigste eeuw functioneerde het pand als portiershuis. In 1909 wordt de administratie van het stedelijk onderwijs overgebracht van het stadhuis naar de Kleine Sikkel. Het pand werd aangekocht voor 90.000 frank en zou tot op de dag van vandaag functioneren als de administratie van het stedelijk onderwijs.³⁵⁴ In 1910 werd het huis opgedeeld in een zaal en een woongedeelte.³⁵⁵ In 1912 zou het pand gerestaureerd worden in zijn oorspronkelijke staat door Ernest Van Hamme.

---

³⁵³ SAG, MA, Moderne bouwvergunningen, reeks G12, 1882-B-46.

³⁵⁴ 'Administratie van het stedelijk onderwijs overgebracht naar de Kleine Sikkel (1909)', in: <<http://issuu.com/studiolucderycke/docs/hogeschool-sample/search?q=Kleine+sikkel>>, laatst geraadpleegd op 4 november 2010

³⁵⁵ AKG, Oorspronkelijke aanwijzende tabel 209, perceelnummer 522.

8. Algemeen besluit

Wie het leven van mensen wil bestuderen, buigt zich over een grote stad. Want in dergelijke stad leeft de mens in al zijn schakeringen en gedaanten. En als hij er fysiek niet meer is, leeft hij toch voort in de huizen die hij heeft gebouwd, in al het onvervangbare dat hij gemaakt of gewijzigd heeft, in de plannen die hij heeft ontworpen en die men na hem misprijzend verwerpt of respectvol ten uitvoer brengt. Zo is ook Gent een dwarsdoorsnede van de maatschappij in verleden en heden, een staalkaart van menselijke activiteiten. Als je vandaag een wandeling maakt door de historische kuip of het centrum van Gent vallen de talrijke sporen van het Gentse roemrijke verleden op. Het overleveren van een gebouw wordt bepaald door twee factoren, namelijk door de functie die het had en de duurzaamheid van de materialen waaruit het werd opgetrokken. De dertiende – eeuwse kelder van de Kleine Sikkel heeft haar overlevering vooral te danken aan de Doornikse kalksteen waaruit ze werd opgebouwd. Van de talrijke houten huizen zijn er nauwelijks bewaard gebleven. De voorgevel van een woning werd in grote mate bepaald door de heersende modetrends. Originele middeleeuwse (houten) voorgevels zijn dus zeldzaam. De laatste houten gevel in de stad vindt men in de buurt van de stroom de Lieve en herinnert er ons aan dat huizen tot in de zeventiende eeuw in hout waren opgetrokken. Niet alles dat als middeleeuws wordt voorgesteld, is ook daadwerkelijk middeleeuws. De Nederlandse kunsthistoricus C. Peeters twijfelt vooral aan de oorsprong van de bovenbouw terwijl het grondplan van het gebouw meestal wel van middeleeuwse oorsprong is.³⁵⁶ De dertiende—eeuwse kelder van de Kleine Sikkel is hier een voorbeeld van.

In de negentiende eeuw waren dergelijke reconstructies een algemene trend die door bepaalde geleerden niet altijd werd geapprecieerd. De auteur P. Fredericq doet in een lezing zijn beklag over de talrijke historische gebouwen die in het negentiende – eeuwse Gent werden afgebroken of verminkt. Volgens hem was de achteloosheid ten opzichte van historische gebouwen en een gebrek aan maatregelen ter conservering de oorzaak hiervan. Er kwamen ook protesten vanuit de Stedelijke Commissie van Monumenten

---

³⁵⁶ F.W.N. Hugenholtz, 'De middeleeuwen zijn aan ons overgeleverd', in : R. Harp, E. Mantingh en M. Rappoldt, *De middeleeuwen in de twintigste eeuw. Middeleeuwse sporen in de hedendaagse cultuur*, Hilversum, 1990, pp. 11-12.

(°1830) en vanuit de redactie van de “*de Messenger des sciences historiques*”. In deze context kan de kritische brief van W.H. James Weale vermeld worden.³⁵⁷ Voorgaand restauratieproces voltrok zich zowel in de publieke als in de private sfeer. Private eigenaars besteden hun geld aan de restauratie van de gevel van hun oude gebouwen. De Kleine Sikkel is een voorbeeld van een dergelijke restauratie (afbeelding 2). Op de foto’s is duidelijk te zien hoe ingrijpend deze restauratie was. Frans De Potter vond de eerste restauratie van het huis niet erg geslaagd (afbeelding 1).³⁵⁸ Ook de woning naast de Kleine Sikkel, Nederpolder 4 werd grondig gerestaureerd.

Uit de twee voorgaande voorbeelden blijkt dat men bij het zien van talrijke oude Gentse gebouwen even dient stil te stilstaan bij het feit dat een aantal van hen het resultaat zijn van reconstructies die in de voorbije eeuwen werden uitgevoerd. Reconstructies werden in grote mate bepaald door de heersende modetrends.

Monumentenzorg en stadsvernieuwing zijn begrippen waaraan men in Gent pas sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw een meer concrete inhoud is gaan geven. Ze worden dan ook beschouwd als hard te verdedigen waarden wat betreft de toekomst van de stad, die uit gebrek aan kritische bezorgdheid gedurende een lange tijd onvoldoende overtuigd is geweest van haar eigen culturele betekenis en verantwoordelijkheid die ze als historisch centrum op Europees niveau bezit.³⁵⁹ Bepaalde monumenten werden als gevolg hiervan opgenomen als te beschermen werelderfgoed (UNESCO).

Maar er blijft een zeker spanningsveld bestaan tussen het leefbaar maken van het historische stadscentrum en de bescherming van de monumenten. Men wordt dus geconfronteerd met het probleem van het architectonische aspect of de mooie gevel. Maar geleidelijk aan groeide in het Gent het besef, mede door de oprichting van de Dienst Stadsarcheologie, dat dit slechts deelaspecten zijn van een veel groter probleem dat betrekking heeft op het totale historische structuurconcept van de oude stadskern. Deze oude stadskern is vergelijkbaar met een natuurlijk weefsel en uit zich in een grillig

---

³⁵⁷ W.H.J. Weale, ‘Conservation des anciens monuments’, in: *Messenger des sciences Historiques, ou Archives des arts et de la bibliographie*, (1861), pp. 486. [...] “*Je ne vous entretiendrai pas du couronnement en fer de fonte du Belfroi de Gand (1); toutes les revues archéologiques de l’Europe ont fait justice de cet acte de vandalisme barbare.*[...]”

³⁵⁸ F. De Potter, *op.cit.*, deel 5, pp. 507. “*Ook de Kleine Sikkel is een zeer oud en merkwaardig, thans ongelukkig gemoderniseerd gebouw. De gevel schijnt geheel nieuw, maar moest men het bezetsel afkappen, men zou zien dat hij geheel met veldsteenen is gebouwd*”. [...]

³⁵⁹ B. Cleppe en P. Uyttenhove, ‘Infrastructuur en stedenbouw’, pp. 243.

stratenpatroon en een zeer verscheiden gebouwenpatrimonium die de Gentse eigenheid benadrukken. Stadsvernieuwing is dan ook niets anders zijn dan het zoeken naar een zeker evenwicht tussen de noodzakelijke ontwikkeling van deze grote moderne stad en de aanwezigheid van een historisch (stads)centrum, zonder dat het eerste voor het tweede een aantastende factor hoeft te zijn.³⁶⁰ Voor de Gentse stadsvernieuwers is dit geen eenvoudige opdracht vermits het historisch centrum niet zomaar een stedelijk landschap is zonder meer. Het historische centrum moet haar functie kunnen behouden van ontmoetingsplaats. De huidige beleidsmakers zijn realistisch genoeg om in te zien dat het behoud van de eigen stad niet verzekerd kan worden de culturele en toeristische functies alleen, ondanks het feit dat ze er een belangrijke component van zullen blijven uitmaken. Gent is te groot om, bijvoorbeeld naar het Brugse model, een hoofdzakelijk toeristische stad te worden. Gent heeft hoedanook geen behoefte aan dergelijke eenzijdige ontwikkeling.³⁶¹ De historische realiteit vereist een wisselwerking tussen de verschillende functies van de stad: toerisme, wonen, werken, dienstverlening, enz.³⁶² De integratie van deze diverse functies is een kostbaar bezit dat met de nodige zorg bewaard moet worden. Men erkent het belang van de verschillende functies van de stad, maar de realisatie ervan in de praktijk is een immense opdracht. Vanaf de jaren negentig heeft de stad Gent maatregelen getroffen om de stadsvlucht tegen te gaan. Het woonbeleid was erop gericht om de stad aantrekkelijker te maken voor jonge gezinnen. Het beleid zorgde ook voor verkeersvrije gebieden: wandel-en winkelstraten hebben tot doel de woonomgeving te verbeteren en de openbare zones aangener te maken door ze te voorzien van het nodige groen. Ook werd er maatregelen genomen om het verkrottingsproces tegen te gaan. Voor de meest verkommerde stadskwartieren, bijvoorbeeld het Patershol en Prinsenhof, werden er herwaarderingsprojecten uitgewerkt die gekoppeld waren aan concrete actieplannen.³⁶³ Subsidies moeten restauratie en renovatie van het stadscentrum bevorderen.

Restauratie en renovatie zijn echter termen die een breed scala van ingrepen kunnen omvatten. De idee dat restauratie noodzakelijk gepaard dient te gaan met de totale vervanging of de algehele vernieuwing van de constructie is niet langer houdbaar, deels

---

³⁶⁰ *Ibidem*, pp. 249.

³⁶¹ *Ibidem*, pp. 247.

³⁶² *Ibidem*, pp. 243.

³⁶³ *Ibidem*, pp. 245.

omwille van het hoge kostenplaatje, maar ook omdat de kunst van het restaureren ook de kunst is van het tijdig te stoppen. In de tweede helft van de negentiende eeuw drong men er al op aan om gebouwen te herstellen in hun oorspronkelijke staat.³⁶⁴ Daarnaast kunnen ook de inspanningen van de plaatselijke bewoners om te restaureren erg waardevol zijn. Het stadscentrum is het domein bij uitstek van de monumentenzorg en de taak van de overheid is hier dan ook niet te onderschatten. Een gevoelig punt blijft dan ook in Gent het bouwen van moderne constructies in het oude gedeelte van de stad. De logica zegt dat hedendaagse architectuur moet verkozen worden boven namaakstijl. De stad heeft meer dan eens gezondigd tegen de stelregel die stelt dat de architectuur qua schaal, kleur en gebruikte materialen moet harmoniëren met het bestaande authentieke. Het huizenonderzoek draagt ook bij tot een beter inzicht in de directe leefomgeving van de bewoners, hun woning. Door een koppeling aan de geschiedenis van de stad Gent worden de eigenaars maar ook de bewoners binnen een bredere context geplaatst.

Het huis dat hier werd besproken had het statuut van Vrij huis vrij erf wat niet binnen de verwachtingen lag omdat het naburige huis, Nederpolder 4, een cijnsgrond was. Er werd gezocht naar de motieven waarom men tot de aankoop van dit huis op de Nederpolder zou kunnen overgaan. Een belangrijke reden om dit huis aan te schaffen kan de geschiedenis ervan geweest zijn. De bewoners van het Steen waren viri hereditarii of het stadspatriciaat. Voor 1302 domineerden ze de stad op juridisch, economisch, politiek en sociaal vlak. De juridische basis hiervan was het in bezit hebben van een stuk portusgrond. De patriciërs genoten een enorm aanzien bij het gewone volk. Deze sociale groep bezat ook een groot gevoel van eigenwaarde. De auteur F. Blockmans sprak van hoogmoed (Cfr. Supra). Het aanzien, de macht en hun rijkdom werd weerspiegeld in hun Stenen. Deze stenen woningen werden gebouwd op de hereditas van de erfachtige lieden. Hoewel de machts- en het monopoliepositie van de patriciërs met de Guldensporenslag werd aangetast, verloor het bezitten van een hereditas zijn statuut niet. Grondbezit werd beschouwd als een teken van fortuin.

De ligging van de woning kan ook een belangrijke reden zijn voor de aankoop

---

³⁶⁴ W.H.J. Weale, 'Conservation des anciens monuments', pp. 501. [...] "*Le mot restaurer veut dire tout simplement rétablir, remettre dans son état primitif, un procédé demandant une délicatesse exquise de goût et d'entendement, et qui exige les soins constants et personnels de l'architecte.* [...]"

ervan. Voor de schepenen die de Kleine Sikkel bewoonden, was de nabijheid van de Botermarkt misschien een pluspunt. Hoewel de aard en het prestige van de buurt waarin het pand lag ook een bepaalde invloed kan gehad hebben. De binnenstad staat in de bestudeerde periode bekend als een buurt waar rijke burgers woonden. Met de aankoop van een dergelijke woning wou men aan de buitenwereld tonen hoe kapitaalkrchtig men wel was.

Net zoals de sociale status en de financiële mogelijkheden van een individu uit het bezit van een woning kunnen afgeleid worden, kunnen de eigenaars op hun beurt ook een status geven aan het huis. De oorspronkelijke viri hereditarii gaven het pand al een status, die door de volgende eigenaars kon worden versterkt. In de onderzochte periode werd het pand door verschillende maatschappelijke groepen bewoond. Ze kochten de Kleine Sikkel waarschijnlijk om de status en de locatie die het pand had, maar elk van hen droeg met hun individuele status bij aan de status die het huis reeds bezat.

Maar dé reden om een huis te bezitten was het aanzien dat men hiermee verwierf. In de middeleeuwse samenleving werd er enorm veel aandacht besteed aan het aanzien. De hier bestudeerde woning dankte zijn naam aan het patricische geslacht van der Zickelen die een belangrijke rol speelde in de Gentse politiek. Het wapenschild op de woning stond symbool voor haar macht. De allianties (huwelijkspolitiek) die de families van der Zickelen en van den Kethulle met andere families aangingen, zouden ook een bewijs zijn van hun macht en aanzien.³⁶⁵

---

³⁶⁵ G. Van Hoorebeke, *art.cit.*, pp. 160-161.

9. Afbeeldingen

Afbeelding 1: Kleine Sikkel (voor de restauratie)³⁶⁶

Afbeelding 2: Kleine Sikkel na de restauratie (later Bureel Onderwijs)³⁶⁷

---

³⁶⁶ 'Gent Cultuurstad, SCMS fotocollectie, Nederpolder, nr. 4051 en 4052', in: <<http://beeldbankgent.be/>>, laatst geraadpleegd op 30 oktober 2010.

³⁶⁷ *Ibidem.*

Afbeelding 3: geveldetail Kleine Sikkel (wapenschild van de familie van der Zickelen)³⁶⁸

Afbeelding 4: kelder van de Kleine Sikkel (A. Heins)³⁶⁹

---

³⁶⁸ Geveldetail Kleine Sikkel', in: http://www4.gent.be/gent/english/monument/kleine%20sikkel/fsikkel_klein03.htm, laatst geraadpleegd op 30 oktober 2010.

³⁶⁹ M.C. Laleman en P. Raveschot, *Steen voor steen. Het onderzoek naar het middeleeuwse huis in Gent en de bijdrage van Armand Heins*, Gent, 1988, pp. 6.

Afbeelding 5: het oorspronkelijk percelenplan³⁷⁰ (*Kleine Sikkel, eigen toevoeging)

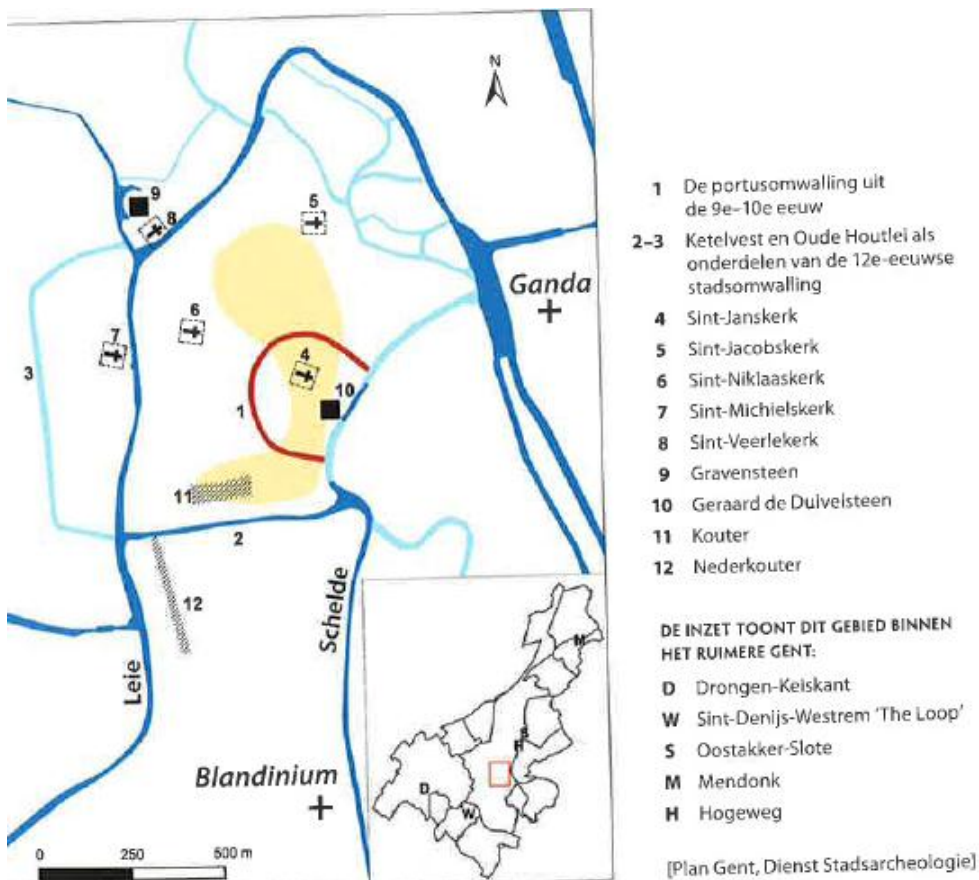

Afbeelding 6: Atlas Napoléon³⁷¹

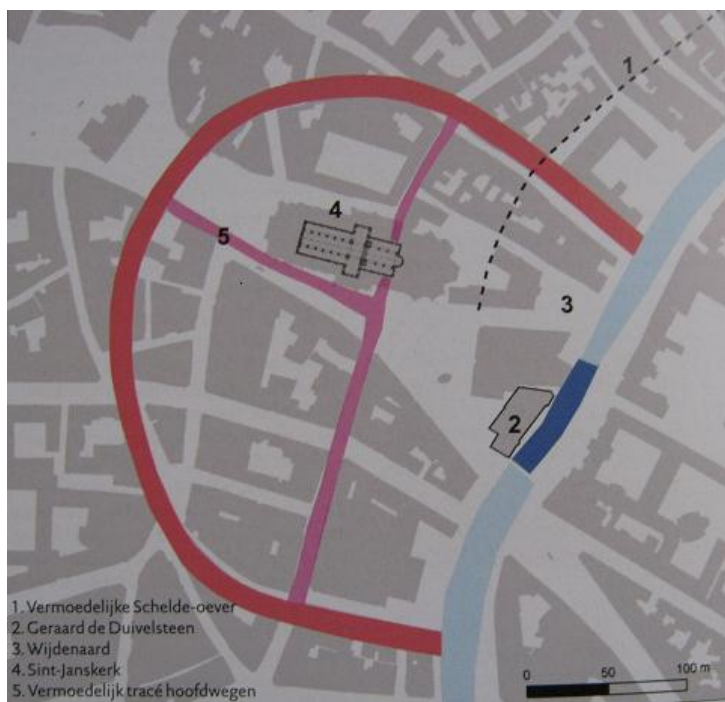
³⁷⁰ UG, Atlas cadastral de la ville de Gand, Hs. 3307, Sectie C, perceelnummer 522.

³⁷¹ UG, Atlas Napoléon, Hs. 3066/1, f° 10 – 10 v°.

Afbeelding 7: opeenvolgende omwallingen van middeleeuwse stad³⁷²

Afbeelding 8: de halfcirkelvormige omwalling³⁷³

³⁷² Declercq G. en Laleman M.C., 'Archeologie van de stedelijke ruimte', pp. 45.

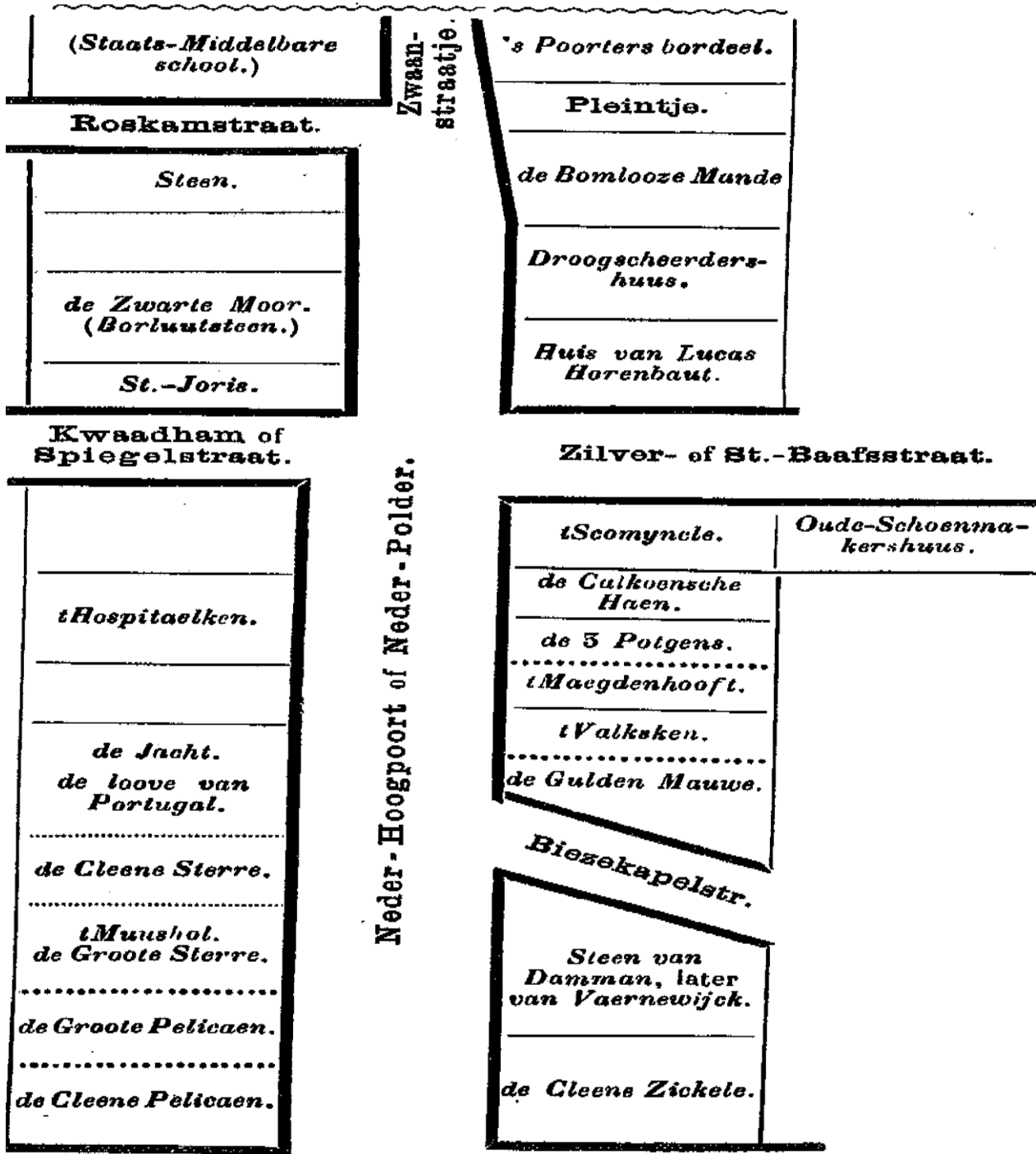
Afbeelding 9: twaalfde—eeuwse omwalling of de Gentse Kuip³⁷⁴

---

³⁷³ A. Capiteyn, L. Charles, M.C. Laleman, *op.cit.*, pp. 14.

³⁷⁴ *Ibidem*, pp. 16.

Schelde.

Zandberg.

Afbeelding 10: Ligging van de Kleine Sikkel (L. De Potter)³⁷⁵

³⁷⁵ F. De Potter, *op.cit.*, deel 5, pp. 467.

10. Bibliografie

Bronnen

AKG, Oorspronkelijke aanwijzende tabel 208, perceelnummer 522.

AKG, Oorspronkelijke aanwijzende tabel 209, perceelnummer 522.

AKG, Kadastrale Legger 212, nr. 289.

RAG, Fonds Sint-Baafs, Koopakte Sint-Baafskapittel, inventaris 11, nr. K 9826.

RAG, Fonds Sint-Baafs, Verkoopakte Sint-Baafskapittel, inventaris 11, nr. K 9826.

RAG, Lijst van in 1541 in compensatie verworven huizen, fonds Sint-Baafs, inventaris 11, nr. K 12659.

RAG, Sint-Janskerk, Oorkonden nr. 768, 14 maart 1336.

SAG, MA, Franse aanwijzende tabel, reeks DD, nr. 1 en 2.

SAG, MA, Hollandse aanwijzende tabel, reeks DD, nr. 14 en 44, volgnummer 90.

SAG, MA, Moderne bouwvergunningen, reeks G12, 1882-B-46.

SAG, OA, Eersten Grooten Ouden Boeck, reeks 153, nr. 1, deel 1, nr. 78 of f° 323-330 v°.

SAG, OA, Minsten Boeck, reeks 153, nr. 1, f° 79.

SAG, OA, Prijzije van 1672, reeks 153/2, nr. 57, f° 338.

SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 3, schepenjaar 1368-1369, f° 46 v°.

SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 37, schepenjaar 1432-1433, f° 4.

SAG, OA, Schepenregisters van Keure, reeks 301, nr. 45, schepenjaar 1459-1460, f° 66.

SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 58, schepenjaar 1485-1486, f° 188.

SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 70, schepenjaar 1508-1509 f° 11.

SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 70, schepenjaar 1508-1509, f° 12.

SAG, OA, Schepenregisters van de Keure, reeks 301, nr. 73, schepenjaar 1513-1414, f° 66.

SAG, OA, Schepenregisters Vrij huis, vrij erf, reeks 303, periode 1553-1569, f° 137.

SAG, OA, Schepenregisters Vrij huis, vrij erf, reeks 303, periode 1785-1789, f° 321.

SAG, OA, Staten van goed, reeks 330, nr. 13, periode 1403-1407, f° 25.

UG, Atlas cadastral de la ville de Gand, Hs. 3307, Sectie C, perceelnummer 522.

UG, Atlas Napoléon, Hs. 3066/1, f° 10 – 10 v°.

UG, F. Vanden Bemden, Gand, Rues et fonds bâtis, Hs. Nr. 2484, deel 3, f° 130-132.

Uitgegeven bronnen en gedrukte inventarissen

Balius H., *Rentier de la famille van der Zickelen*, Gand, 1904, 20 p.

Boon J., *Regesten op de jaarregisters van de Schepenen van de Keure te Gent. Schepenjaren 1353-54 en 1357-58*, Gent, 1969, 140 p.

de Ghellinck d'Elseghem A., *Chartes et documents de la famille van Vaernewijck*, Gand, 1899-1919, 3 delen.

Gachard L.P., *Relations des troubles de Gand sous Charles-Quint, par un anonyme (suivie de trois cent trente documents sur cet événement)*, 1846, Brussel, 778 p.

Gaillard V., *Inventaire analytique de chartes des comtes de Flandre: autrefois déposées au chateau de Rupelmonde et récemment retrouvées aux archives à l'ancien conseil de Flandre à Gand*, Gand, 1857, 169 p.

Schayes A.G. B., *Dagboek der Gentsche Collatie, bevattende een nauwkeurig verhael van de gebeurtenissen te Gent en elders in Vlaenderen, voorgevallen van de jaren 1446 tot 1515*, Gent, 1842, 8°.

Schoorman R., *Inventaire sommaire des archives données à l'état par la famille de la Kethulle de Ryhove*, Gand, s.d., pp. 3-21.

Van Der Meersch P.C. *Memorieboek der stad Gent van 't jaer 1301 tot 1793*, Gent, 1852, 4 delen, (Maatschappij der Vlaamse Bibliofielen, 2 (1852), 15).

Literatuur

Baillieul B. en A. Duhaméeuw, *Een stad in opbouw. Gent voor 1540*, Tielt, 1989, 335 p.

Barbry N., *Middeleeuws Manhattan. Rijkdom in Gentse Stenen*, Gent, 1999, 60 p.

Blockmans F., *Het Gentsche stadspatriciaat tot omstreeks 1302*, Antwerpen, 1938, 574 p.

Blockmans F., 'De twee opvolgende Gentsche "portus"', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 82 (1939), pp. 52-83.

Blockmans W. en Hoppenbrouwers P., *Eeuwen des ondersheids: een geschiedenis van middeleeuws Europa*, Amsterdam, 2002, 476 p.

Blockmans W., 'Vermogensstructuur in de Sint-Jacobsparochie te Gent in 1492-1494', in: Blockmans W., De Meyer I., Mertens J. e.a., *Studiën betreffende de sociale structuren te Brugge, Kortrijk en Gent in de 14^e en 15^e eeuw*, Heule, 1973, drie delen.

Boone M. en Reusens B., 'Topografische verdeling van de welvaart te Gent aan het eind van de 15de eeuw', in: *Spiegel Historiae*, 14 (1979), pp. 541-545.

Boone M., Dumon M., Reusens B., *immobiliënmarkt, fiscaliteit en sociale ongelijkheid te Gent, 1483-1503*, Kortrijk, 1981, 285 p.

Boone M., 'Het vorstelijk domein te Gent (ca. 1385-ca. 1453): speelbal tussen vorstelijke centralisatie en stedelijk particularisme?', in: *HMGOG*, 42 (1988), pp. 69-93.

Boone M., Laleman M.C., Lievois D., 'Van Simon Rijkensteen tot Hof van Ryhove. Van erfachtige lieden tot dienaren van de centrale Bourgondische staat', in: *HMGOG*, 44 (1990), pp. 47-86.

Boone M., 'Stadsarcheologie, bouwgeschiedenis en sociale geschiedenis. Een slotbeschouwing', in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 16 (1992), 2, pp. 38-42.

Boone M., 'Urban Space and Political Conflict in Late Medieval Flanders', in: *Journal of Interdisciplinary History*, 32 (2002), 4, pp. 621-640.

Boone M., 'Het "Charter van Senlis" (November 1301) voor de stad Gent. Een stedelijke constitutie in het spanningsveld tussen vorst en stad (met uitgave van de tekst)', in: *HMGOG*, 57 (2003), pp. 1-45.

Boone M., 'Een middeleeuwse metropool', in: Boone M. en Deneckere G., *Gent, stad van alle tijden*, Antwerpen, 2010, pp. 50-94.

Boone M. en Deneckere G., *Gent, stad van alle tijden*, Antwerpen, 2010, 240 p.

Bouckaert B., *De Sint-Baafskathedraal in Gent van Middeleeuwen tot Barok*, Gent, 2000, 248 p.

Brand A.J., *Patronen, politici, patriciërs. Een onderzoek naar de kenmerken van de stedelijke bovenlaag aan de hand van een prosopografisch-vergelijkende studie van een Gentse en een Leidse familie uit respectievelijk de 14de en 15de eeuw*, (doctoraalscriptie aan de Universiteit van Leiden), Gent, 1985, 111 p.

Capiteyn A., Charles L., Laleman M.C., *Historische Atlas van Gent. Een visie op verleden en toekomst*, Amsterdam, 2007, 80 p.

- Charles L., 'Huizenonderzoek', in: J. Art (ed.), *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel 3b Hulpwetenschappen*, Gent, 1996, pp. 287-326.
- Charles L. en Lievois D., *Huizenonderzoek in Gent. Een handleiding*, Gent, 1994, 127 p.
- Charles L., 'De registers van het huisgeld', in: L. Charles e.a., *Huizenonderzoek in Gent. Een handleiding*, Gent, 1994, pp. 37-59.
- Charles L., Everaert G., Laleman M.C., Lievois D., *Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent*, Gent, 2001, 192 p.
- Cleppe B. en Uyttenhove P., 'Infrastructuur en stedenbouw', in: Boone M. en Deneckere G., *Gent, stad van alle tijden*, Antwerpen, 2010, pp. 200-249.
- Collin L. e.a., *De Gentse Portus aan de Reep: een historische verkenning*, Gent, 2004, 95 p.
- Dambuyne J., 'De 17de-eeuwse schepenregisters en de rente- en immobiliëntransacties te Gent: enkele beschouwingen', in: *HMGOG*, 42 (1988), pp. 153-182.
- Dechateau G., *De Gentse gegoede lieden in de 14de en 15de eeuw en vooral tussen 1350 en 1453*, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), Gent, 1961, s.p.
- Declercq G. en Laleman M.C., 'Archeologie van de stedelijke ruimte', in: M. Boone, G. Deneckere, *Gent, stad van alle tijden*, Antwerpen, 2010, pp.18-49.
- de Hemptinne Th., *Diplomatische en paleografische studie van de oudste oorkonden van het klooster der rijke klaren van Gentbrugge (1254-1350)*, (onuitgegeven proefschrift), s.l., 1969, deel 2, pp 260.
- de Limburg-Stirum Th., 'Souvenirs archéologiques de la ville de Gand: XIII. La Grande Faucille', in: *Messenger des sciences historiques ou Archives des arts et de la bibliographie de Belgique*, (1882), pp. 125-176.
- De Mey L., *Het Leven achter de gevel. Een huizenonderzoek voor het huis Nederpolder 4 in Gent met nadruk op de middeleeuwen*, (onuitgegeven proefschrift), s.l., 2007, 104 p.
- Deneckere G., 'Stad van industrie en arbeid', in: Boone M. en Deneckere G., *Gent, stad van alle tijden*, Antwerpen, 2010, pp. 144-199.
- De Potter F., *1834-1904: Gent van de oudsten tijd tot heden: geschiedkundige beschrijving der stad*, Brussel, 1975, 8 delen.
- Derycke L., 'De Sint-Michielswijk in Gent (1480-1520). Een sociaal-topografische reconstructie', in: *HMGOG*, 24 (1999), 268 p.

de Saint-Genois J., 'Restes d'Architecture Civile Privée du Moyen-Age à Gand, in: *Messenger des Sciences historiques ou Archives des arts et de la bibliographie de Belgique*, (1851), pp. 374-384.

Des Marez G., *Etude sur la propriété foncière dans les villes du moyen-âge et spécialement en Flandre*, Gand-Paris, 1898, 392 p.

Deseyn G., *Gids voor Oud Gent*, Gent, 1984, 527 p.

Dumolyn J. en Van Tricht F., 'De sociaal-economische positie van de laatmiddeleeuwse Vlaamse adel: enkele trends', in: *Handelingen van het Genootschap voorgeschiedenis te Brugge*, 137 (2000), pp. 3-46.

Dumon M., *Verkoop en berenting van huizen te Gent op basis van schepenregisters van de Keure, 1493-1503*, Gent, 1987, 196 p.

Fredericq P., 'Onze oude gebouwen te Gent', in *BMGOG*, 9 (1909), 9, pp. 96-121.

Fris V., *De oude straatnamen van Gent*, Gent, 1925, 234 p.

Gysseling M., *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen, 1954, 87 p.

Hannes J., 'De woning als statussymbool. Een bespreking', in: *TvG*, 84 (1971), pp. 361-364.

Heins A., 'Gand souterrain: cryptes et caves', in: *Bulletin de la Société d'histoire et d'archéologie de Gand*, 4 (1911), Gent, 35 p.

Hugenholtz F.W.N., 'De middeleeuwen zijn aan ons overgeleverd', in: Harp R., Mantingh E., Rappoldt M., *De middeleeuwen in de twintigste eeuw. Middeleeuwse sporen in de hedendaagse cultuur*, Hilversum, 1990, pp.11-12.

Laleman M.C. en Raveschot P., *Inleiding tot de studie van de woonhuizen in Gent. Periode 1100-1300. De kelders*, Brussel, 1991, 280 p. ,(Verhandelingen van de KWLsK, Klasse van de Letteren, 53 (1991), 54).

Laleman M.C. en Raveschot P., *Steen voor steen. Het onderzoek naar het middeleeuwse huis in Gent en de bijdrage van Armand Heins*, Gent, 1988, 70 p.

Laleman M.C., 'Een stad van stenen', in: *Erfgoedmemo*, 5 (2003), s.p.

Lardinois Ph., 'Symptomen van een middeleeuwse clan: de erfachtige lieden te Gent in de 1e helft van de 14e eeuw', in: *HMGOG*, 31 (1977), pp. 65-76.

Lestocquoy J., *Patriciens du moyen-âge, les dynasties bourgeois d'Arras du XI au XVI siècle*, Arras, 1945, 172 p.

Lievois D., 'Bouwhistorisch onderzoek van particuliere huizen in stedelijk milieu', in: *Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent*, 15 (1991), 3, pp. 9-10.

Lievois D., 'Het Frans kadaster per soort van grondgebruik', in: L. Charles e.a., *Huizenonderzoek in Gent. Een handleiding*, Gent, 1994, pp. 63-65.

Meersseman S., 'Gent van den oudsten tijd tot heden. Registers op het werk van Frans De Potter', in: *HMGOG*, 27 (2002), 575 p.

Nicholas D., *Town and countryside : social, economic and political tensions in fourteenth-century Flanders*, Brugge, 1971, 374 p.

Prevenier W., 'Motieven voor lelijaartsgezindheid in Vlaanderen in de periode 1297-1305', in: *De Leiegouw*, 19 (1977), pp. 273-288.

Prevenier W., *La bourgeoisie en Flandre au XIIIe siècle*, Gent, 1979, pp. 407- 428.

Prevenier W. en Baerten J., 'Nieuwe inzichten van Duitse Mediëvisten over de sociale- en politieke spanningen in een aantal middeleeuwse steden', in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 60 (1982), 2, pp. 339-354.

Raveschot P., 'Een eerste archeologisch onderzoek naar een middeleeuwse gracht in Gent', in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 14 (1990), 4, pp. 12-20.

Rogghé P., 'Gentsche Stadsbestuur van 1302 tot 1345. En het een en ander betreffende het Gentsche stadspatriciaat', in: *HMGOG*, 1(1949), pp. 135- 163.

Schoorman R., 'Notices Historiques concernant trois anciennes seigneuries de la famille de la Kethulle', in: *La Noblesse Belge annuaire de 1911*, 1 (1912), pp. 347-387.

Sumner W.G., *Folkways. A study for Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores and Morals*, London, 1840-1910, 605 p.

Van Acker K.G., 'Jan van den Kethulle', in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, deel 3, 1968, pp. 465-467.

Van Bruaene A.-L., 'Een religieuze republiek en citadel', in: Boone M. en Deneckere G., *Gent, stad van alle tijden*, Antwerpen, 2010, pp. 96-143.

Van Herwaarden J., *Opgelegde bedevaarten. Een studie over de praktijk van het opleggen van bedevaarten (met name in de stedelijke rechtspraak) in de Nederlanden gedurende de late middeleeuwen (ca. 1300- ca. 1500)*, Assen, 1978, 774 p.

Van Hoorebeke G., 'Recherches généalogiques et historiques sur l'ancienne et noble famille de la Kethulle, établie en Flandre', in: *Annales de l'académie d'archeologie de Belgique*, (1851), pp.158-190.

Van Lokeren A., *Histoire de l'abbaye de Saint-Bavon et de la crypte de Saint-Jan*, 1799-1872, 2 delen.

Van Werveke H., *Gent. Schets van een sociale geschiedenis*, Gent, 1947, 131 p.

Verhulst A., 'De vroegste geschiedenis en het ontstaan van de stad Gent', in: *HMGOG*, 26 (1972), pp. 5-39.

Vincke J., *Sociologie: een klassieke theoretische inleiding*, Gent, 1998, 271 p.

Weale W.H.J., 'Conservation des anciens monuments', in: *Messenger des sciences Historiques, ou Archives des arts et de la bibliographie*, (1861), pp. 480-501.

Wyseur J., *De familie Utenhove en de Bourgondische staatsvorming (ca. 1384-ca. 1460)*, (onuitgegeven proefschrift), s.l., 1999, 2 delen.

Internet

'Administratie van het stedelijk onderwijs overgebracht naar de Kleine Sikkel (1909)', in: <<http://issuu.com/studiolucderycke/docs/hogeschool-sample/search?q=Kleine+sikkel>>, laatst geraadpleegd op 4 november 2010.

'Dienst Stadsarcheologie, 'Stenen Nederpolder 2 (S 117)', in: <<http://www.archeoweb.gent.be/nl/infocentrum/detail.asp?poi=47>>, laatst geraadpleegd op 16 december 2010.

'Gent Cultuurstad, SCMS fotocollectie, Nederpolder, nr. 4051 en 4052', in: <<http://beeldbankgent.be/>>, laatst geraadpleegd op 30 oktober 2010.

'Geveldetail Kleine Sikkel', in: <http://www4.gent.be/gent/english/monument/kleine%20sikkel/fsikkel_klein03.htm>, laatst geraadpleegd op 30 oktober 2010.

'Inventaris onroerend erfgoed: Romaanse patriciërs woning "de Kleine Sikkel" (ID: 25392)', in: <<http://inventaris.vioe.be/dibe/relict/25392>>, laatst geraadpleegd op 17 oktober 2010.

